

TOAEP

Torkel Opsahl
Academic EPublisher

Occasional Paper Series

**Rat u Jugoslaviji u presudama MKSJ:
Ciljevi zaraćenih strana i priroda sukoba**

Julija Bogoeva

**Rat u Jugoslaviji u presudama MKSJ:
Ciljevi zaraćenih strana i priroda
sukoba**

Julija Bogoeva

**2019
Torkel Opsahl Academic EPublisher
Brussels**

This and other publications in TOAEP's *Occasional Paper Series* may be openly accessed and downloaded through the web site <http://toaep.org>, which uses Persistent URLs for all publications it makes available (such PURLs will not be changed). This publication was first published on 25 August 2019.

© Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2019

All rights are reserved. You may read, print or download this publication or any part of it from <http://www.toaep.org/> for personal use, but you may not in any way charge for its use by others, directly or by reproducing it, storing it in a retrieval system, transmitting it, or utilising it in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, in whole or in part, without the prior permission in writing of the copyright holder. Enquiries concerning reproduction outside the scope of the above should be sent to the copyright holder. You must not circulate this publication in any other cover and you must impose the same condition on any acquirer. You must not make this publication or any part of it available on the Internet by any other URL than that on <http://www.toaep.org/>, without permission of the publisher.

ISBN: 978-82-8348-115-0.

SADRŽAJ

1.	Uvod	1
2.	Ciljevi zaraćenih strana.....	2
2.1.	Politički ciljevi: Teritorijalna ekspanzija, etnička čistoća (‘etničko čišćenje’)	3
2.2.	“Strateški ciljevi”: Zauzimanje teritorija zločinačkim sredstvima (teror, progon, nasilje)	11
2.3.	Ciljevi na terenu: Ubij sve	13
2.3.1.	Prijedor	13
2.3.2.	Srebrenica	14
2.3.3.	Centralna Bosna, Vitez	16
3.	Priroda sukoba	18
3.1.	Sukob je bio međunarodni.....	18
3.2.	Nalazi.....	20
3.2.1.	Hrvatska.....	20
3.2.2.	Bosna i Hercegovina.....	21
3.2.3.	Kosovo.....	28
3.2.4.	Perišić	28
3.3.	Sukob je bio rasprostranjeni i sistematski napad i progon civila	31
3.4.	Nalazi.....	33
3.4.1.	Hrvatska.....	33
3.4.2.	Bosna i Hercegovina.....	36
3.4.3.	Kosovo.....	57
4.	Neki specifični aspekti napada i zločini.....	60
4.1.	Spaljivanje živih ljudi – Višegrad.....	61
4.1.1.	Kosovo – “Dva važna slučaja”	62
4.2.	Sakrivanje tela – Ponovno sahranjivanje.....	63
4.2.1.	Srebrenica	63
4.2.2.	Kosovo.....	64
4.3.	Napad i opsada gradova.....	67

4.3.1.	Vukovar.....	67
4.3.2.	Dubrovnik.....	69
4.3.3.	Sarajevo, glavni grad BiH.....	71
4.3.4.	Mostar	74
4.3.5.	Zagreb, glavni grad Hrvatske.....	75
4.4.	Namerno uništavanje sela, ubijanje nenaoružanih stanovnika...	77
4.4.1.	Glogova.....	77
4.4.2.	Ahmići	80
4.4.3.	Stupni Do	82
5.	Zaključak	84
	TOAEP Team.....	87
	Other Issues in the Occasional Paper Series.....	89

Rat u Jugoslaviji u presudama MKSJ: Ciljevi zaraćenih strana i priroda sukoba

Julija Bogoeva*

1. Uvod

Analizirala sam tokom pet meseci sve presude¹ Medjunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju ('MKSJ') da bih ustanovila da li odgovaraju na dva pitanja: zašto je bio rat u bivšoj Jugoslaviji i kakav je to bio rat? Konkretnije, da li je Tribunal utvrdio ciljeve zaraćenih strana i prirodu sukoba koji je razorio jednu multietničku i multiversku evropsku državu u predvečerje 21. veka?

Na osnovu dokaza izvedenih tokom 20 godina sudjenja presude Tribunala daju odgovore na ta pitanja. To je važno zato što, kao kod svakog sukoba, najočigledniji i najosnovniji upit jeste – oko čega je došlo do sukoba i kako je vodjen. Interesovanje se potom eventualno okreće konkretnim okolnostima ili specifičnim pravnim pitanjima. Sada kada se Tribunal nalazi pred okončanjem svog mandata, u njegovim činjeničnim i pravnim nalazima uzetim zajedno, kao celina, treba videti izvor boljeg i dubljeg razumevanja događaja u bivšoj Jugoslaviji i razloga za to što se zbililo. Nalazi Tribunala su, takodje, glavni izvor proverenih činjenica nasuprot izvrtanjima i revisionističkim nastojanjima.

Premda to nije njegov zadatak, Tribunal jeste ustanovio prirodu jugoslovenskog sukoba vršeći svoju funkciju koja podrazumeva dokazivanje specifičnih elemenata da bi pravo moglo biti primenjeno. Kako su optužbe po Članu 2 Statuta (teške povrede Ženevskih konvencija) uslovljene postojanjem medjunarodnog oružanog sukoba, iz razloga nadležnos-

* **Julija Bogoeva** je diplomirala pravo (summa cum laude) na Univerzitetu u Beogradu. Bila je analitičar (research officer) u MKSJ, novinar, i jedan je od osnivača nezavisne novinske agencije u Beogradu.

¹ Sve prvostepene i drugostepene presude izrečene do kraja aprila 2015. godine. U to vreme sudjenja u predmetima *Mladić* i *Hadžić* bila su u toku. U predmetima *Šešelj* i *Karadžić* očekivalo se izricanje prvostepenih presuda.

ti i kao element propisanih zločina, Tužilaštvo je izvodilo dokaze, a sudije su donele odluke o međunarodnom karakteru sukoba.

Ta pravna kvalifikacija,² ma koliko važna, ne obuhvata, niti u potpunosti odražava prirodu sukoba. Nužno je barem još ispitati da li je civilno stanovništvo bilo meta napada. Analiza je otuda bila jednako usredsređena na optuženja za zločine protiv čovečnosti, kod kojih se mora dokazati postojanje rasprostranjenog (*widespread*) ili sistematskog (*systematic*) napada na civilno stanovništvo (posebno progon (*persecution*), zbog propisane diskriminatorske namere), i na genocid, zbog specifične namere potpunog ili delimičnog uništenja nacionalne, etničke ili verske grupe kao takve. Ukoliko su, kao u ratu u bivšoj Jugoslaviji, gotovo svi optuženi oglašeni krivim za zločine protiv čovečnosti, uključujući progon, a neki i za genocid, nema sumnje da je civilno stanovništvo bilo namerno ciljano. Rat je odlikovala “rasprostranjena i sistematska kampanja terora i nasilja”, da pomenemo samo jedan od nalaza.³

Razlozi za takav napad mogu se naći u drugom delu analize koji se tiče ciljeva zaraćenih strana i njihovog pretvaranju u zajednički kažnjivi cilj, (*common criminal purpose*) koja će onda odrediti prirodu sukoba, predstavljenu u trećem delu analize.

2. Ciljevi zaraćenih strana

U presudama je dosledno utvrđeno, kako analiza koja sledi pokazuje, da su u 1990. godinama rukovodstva Srbije i Hrvatske u razbijanju Jugoslavije videla priliku za ostvarenje zastarelih nacionalističkih ciljeva – Velike Srbije i Velike Hrvatske, proširenih, etnički što čistijih nacionalnih država. Zajednička im je bila želja za uništenjem Bosne i Hercegovine (u daljem

² MKSJ, *Tužilac protiv Duška Tadića*, Žalbeno veće, Presuda, 15. juli 1999., IT-94-1-A, para. 97 (*‘Tadić PŽV’*) (<http://www.legal-tools.org/doc/8efc3a/>, <http://www.legal-tools.org/doc/449076/>) (Ipak, neophodno je konkretno navesti koji stepen vlasti ili kontrole strana država mora imati nad oružanim snagama koje se bore u njeno ime da bi oružani sukob koji je prima facie unutrašnji postao međunarodni. Doista, kvalifikacija sukoba kao unutrašnjeg ili međunarodnog povlači izuzetno važne pravne posljedice. Ako se sukob na kraju okvalifikuje kao međunarodni, slijedi, između ostalog, da se strana država može u određenim okolnostima smatrati odgovornom za kršenja međunarodnog prava počinjena od strane oružanih grupa koje djeluju u njeno ime).

³ Vidi, MKSJ, *Tužilac protiv Milana Milutinovića i dr.*, Pretresno veće, Presuda, 26. februar, 2009., IT-05-87-T, tom. 3, para. 95 (*‘Milutinović i dr.’*) (<http://www.legal-tools.org/doc/d79e85/>, <http://www.legal-tools.org/doc/6ca6f8/>) (kurziv u originalu) [Napomena urednika: ovaj predmet je kasnije, po žalbi, postao poznat kao *Tužilac protiv Nikole Šainovića i dr.*].

tekstu “Bosna” ili “BiH”) rasparčavanjem. U sudski spis uvedeni su dokazi da je “predsednik Tudjman lično 1991. i sam priznao g. Ashdownu, britanskom političaru, da se on i Milošević slažu oko toga kako bi međusobno podijelili teritoriju Bosne i Hercegovine, [...]”.⁴ Na osnovu podnetih dokaza Milošević je 12. novembra 1993. Hrvoju Šariniću rekao: “Otvoreno Vam kažem da sam s Republikom Srpskom u BiH, koja će pre ili kasnije postati deo Srbije, rešio 90 odsto srpskog nacionalnog pitanja”, i ponovo u septembru 1995. godine: “Slušajte, Hrvoje, hajde da mi uzmemo svaki naš – svaki svoj dio Bosne, i to bez međunarodne zajednice”.⁵

Na osnovu presuda, ekspanzionistički ciljevi su pretočeni u politiku i mere srovdjene na raznim nivoima zločinačkim sredstvima – kampanjama terora, nasilja i etničkog čišćenja, u Hrvatskoj i Bosni od 1991. do 1995. godine.

Kontrola nad teritorijom i etnička čistoća ponovo su bili na delu 1998–99. godine u Srbiji, ili Saveznoj Republici Jugoslaviji (‘SRJ’)⁶ kada su ista zločinačka sredstva iznova upotrebljena protiv albanskog stanovništva na Kosovu.

2.1. Politički ciljevi: Teritorijalna ekspanzija, etnička čistoća (‘etničko čišćenje’)

U predmetu *Kupreškići i dr.*:

Čini se da pretenzije Hrvatske i Srbije na teritoriju Bosne nisu od jučer. Kad je Republika Bosna i Hercegovina postigla nezavisnost u aprilu 1992., čini se da su Srbija, a zatim i Hrvatska, pristupile ostvarenju tih planova, koristeći se svojim agentima iz redova bosanskih Srba odnosno bosanskih Hrvata.⁷

⁴ MKSJ, *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Pretresno veće, Presuda, 26. februar 2001., IT-95-14/2-T, para. 137 (‘Kordić i Čerkez’) (<http://www.legal-tools.org/doc/d4fedd/>, <http://www.legal-tools.org/doc/1e876f/>).

⁵ MKSJ, *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, Pretresno veće, Odluka po predlogu za donošenje oslobadjajuće presude, 16. jun 2004., IT-02-54-T, para. 254 (‘S. Milošević’) (<http://www.legal-tools.org/doc/d7fb46/>, <http://www.legal-tools.org/doc/78bb66/>, <http://www.legal-tools.org/doc/ea2204/>).

⁶ Proglašena 27. aprila 1992. godine, činile su je Srbija i Crna Gora.

⁷ MKSJ, *Tužilac protiv Zorana Kupreškića i dr.*, Pretresno veće, Presuda, 14. januar 2000., IT-95-16-T, para. 40 (‘Kupreškić i dr.’) (fusnote u presudi izostavljene). U daljem tekstu fusnote u presudi su izostavljene osim ako je drugačije naznačeno (<http://www.legal-tools.org/doc/5c6a53/>, <http://www.legal-tools.org/doc/a8494d/>).

U predmetu *Delalić*:

Politički ciljevi srpskih vlasti u Beogradu su izgleda bili da i od Hrvatske i od Bosne i Hercegovine iskroje nove teritorije za Srbe koje bi bile dodate Srbiji i Crnoj Gori.⁸

Postojao je očit zajednički cilj SRJ i bosanskih Srba da sprovedu projekat smišljen u Beogradu – projekat proširene srpske države [...].⁹

U predmetu *Orić*:

Izgledalo je sve manje vjerovatno da će BiH ostati u okviru SFRJ, a srpsko vodstvo u Beogradu već je započelo projekt stvaranja granica nove srpske države koja bi uključivala sve Srbe s područja država koje su se odvajale od SFRJ (u daljnjem tekstu: projekt nove države). Ta nova srpska država trebala je obuhvatati teritorije kako Hrvatske tako i BiH koje su u većini nastanjivali Srbi, kao i područja gdje su Srbi bili u manjini. Od samog početka, projekt nove države trebalo je da bude realizovan pomoću kampanje ‘etničkog čišćenja’, koja je uključivala nasilno uklanjanje ili čak ubijanje nesporskog stanovništva sa ciljanih teritorija u Hrvatskoj i BiH.¹⁰

U predmetu *Tadić*:

Cilj Srbije, JNA i srpskih političkih stranaka, uglavnom SDS, u ovoj fazi je bio stvaranje zapadnog produžetka Srbije pod srpskom kontrolom, uzimajući srpske dijelove Hrvatske kao i dijelove Bosne i Hercegovine. Zajedno sa Srbijom, dvije autonomne pokrajine i Crnom Gorom, to bi činilo novu, manju Jugoslaviju sa većinskim srpskim stanovništvom. Međutim, među ostalim preprekama tu je bilo i veoma brojno muslimansko i hrvatsko stanovništvo koje potječe iz Bosne i

⁸ MKSJ, *Tužilac protiv Zejnula Delalića*, Pretresno veće, 16. novembar 1998., IT-96-21-T, para. 110 (*‘Delalić’*) (<http://www.legal-tools.org/doc/6b4a33/>, <http://www.legal-tools.org/doc/1b7763/>).

⁹ *Ibid.*, para. 262 (izostavnik dodat). U daljem tekstu izostavnici u uglastim zagradama su dodati osim ako je drugačije naznačeno.

¹⁰ MKSJ, *Tužilac protiv Nasera Orića*, Pretresno veće, Presuda, 30. juni 2006., IT-03-68-T, para. 82 (uglaste zagrade dodate). U daljem tekstu uglaste zagrade su dodate osim ako je drugačije naznačeno (<http://www.legal-tools.org/doc/1c3788/>, <http://www.legal-tools.org/doc/135ef7/>).

Hercegovine i u njoj živi. Za rješavanje tog problema primijenjena je praksa etničkog čišćenja.¹¹

Iz dokaza je jasno da su vojni i politički ciljevi Republike Srpske i Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) bili u velikoj mjeri komplementarni. [...] Političko rukovodstvo Republike Srpske – SDS – i njihovi visoki vojni komandanti bez sumnje su smatrali uspjeh sveopšteg srpskog ratnog napora preduslovom za njihov iskazani politički cilj ujedinjavanja sa Srbijom i Crnom Gorom u okviru Velike Srbije, koja bi objedinjavala teritorije u kojima su živjeli Srbi u bivšoj Jugoslaviji.¹²

U predmetu *Stanišić i Župljanin*:

[Cilj] rukovodstva bosanskih Srba počev od 1991. godine bio je da Srbi žive u jednoj državi, zajedno s drugim Srbima bivše Jugoslavije. I rukovodstvo bosanskih Srba zagovaralo je ideju Velike Srbije. Glavni način ostvarivanja tog cilja bio je očuvanjem Jugoslavije, u ovom ili onom obliku. To je razlog stava da Srbi iz Srbije, Hrvatske, BiH i Crne Gore trebaju da žive u jednoj državi, koja će obuhvatati neke teritorije svake od tih republika.¹³ Nakon toga, uslijedilo je nasilno preuzimanje vlasti u tim opštinama, a potom i rasprostranjenost i sistematska kampanja terora i nasilja, čija su posljedica bili zločini za koje je Vijeće utvrdilo da su počinjeni. [...] Na osnovu brojnih izjava tadašnjih članova rukovodstva bosanskih Srba, o kojima je već bilo riječi, Vijeće zaključuje da je cilj tih aktivnosti bio da se trajnim uklanjanjem bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata uspostavi što je moguće etnički “čišća” srpska država.¹⁴

U predmetu *Blagojević i Jokić*:

Po raspadu SFRJ, političko rukovodstvo bosanskih Srba, stremeći ka cilju osnivanja jedinstvene, etnički homogene “Velike Srbije,” proglasilo je već u januaru 1992. nezavisnu

¹¹ MKSJ, *Tužilac protiv Duška Tadića*, Pretresno veće, Mišljenje i Presuda, 7. maj 1997., IT-94-1-T, para. 84 (*‘Tadić’*) (<http://www.legal-tools.org/doc/0a90ae/>, <http://www.legal-tools.org/doc/24622f/>).

¹² *Ibid.*, para. 603 (kurziv u originalu).

¹³ MKSJ, *Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina*, Pretresno veće II, Presuda, 27. mart 2013., IT-08-91-T, tom 2, para. 309 (*‘Stanišić i Župljanin’*) (<http://www.legal-tools.org/doc/cbc02a/>, <http://www.legal-tools.org/doc/e951a7/>).

¹⁴ *Ibid.*, para. 311 (kurziv u originalu).

Srpsku Republiku Bosnu i Hercegovinu, koja je kasnije postala poznata pod nazivom Republika Srpska.¹⁵

U predmetu *S. Milošević*:

Aleksa Buha, ministar inostranih poslova RS, izjavio je u maju 1994. u Skupštini Republike Srpske da je njihova “primarna opcija, ujedinjenje sa Srbijom, ako ne ide to, onda nezavisnost”. To je u maju 1994. ponovio Milan Martić, predsednik Republike Srpske Krajine, koji je na tom istom zasedanju rekao: “Mi smo jedan te isti narod [...] i budite sigurni neće dugo vremena proći, da li se to nekome sviđalo ili ne, mi ćemo biti jedna država.” Radovan Karadžić je takođe zastupao ideju o ujedinjenju, kada je u oktobru 1993. rekao da “onda mi treba da predložimo kompletno ujedinjenje srpskog naroda i Jugoslavije i RSK i RS”.¹⁶

U predmetu *Martić*:

Predsednik Srbije Slobodan Milošević javno je podržavao očuvanje Jugoslavije kao federacije čiji bi deo, pored ostalih, bila i SAO Krajina. Međutim, Slobodan Milošević je tajno nameravao da stvori srpsku državu. Milan Babić je posvedočio da je Slobodan Milošević nameravao da stvori takvu srpsku državu putem formiranja paravojnih snaga i izazivanja incidenata kako bi se omogućila intervencija JNA, u početku s ciljem razdvajanja zaraćenih strana, ali potom u cilju obezbeđenja teritorija koje su predviđene da budu deo buduće srpske države.¹⁷ Rukovodstvo SAO Krajine, a potom RSK, podržavalo je viziju Slobodana Miloševića o stvaranju države kojom bi dominirali Srbi.¹⁸ Iz dokaza se vidi da je od početka 1991. godine postojao politički cilj ujedinjenja srpskih područja u Hrvatskoj i u BiH sa Srbijom, kako bi se stvorila jedinstvena teritorija. Pored toga, dokazi pokazuju da su vlada i organi vlasti SAO Krajine, a potom i RSK, u potpunosti prihvatili ovaj cilj i zalagali se za njega, nastojeći

¹⁵ MKSJ, *Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića*, Pretresno veće I, Deo A, Presuda, 17. januar 2005., IT-02-60-T, para. 93 (*‘Blagojević i Jokić’*) (<http://www.legal-tools.org/doc/7483f2/>, <http://www.legal-tools.org/doc/45c26c/>).

¹⁶ *S. Milošević*, para. 239 (izostavnik u originalu).

¹⁷ MKSJ, *Tužilac protiv Milana Martića*, Pretresno veće I, Presuda, 12. jun 2007., IT-95-11-T, para. 329 (*‘Martić’*) (<http://www.legal-tools.org/doc/06634c/>, <http://www.legal-tools.org/doc/fb685b/>).

¹⁸ *Ibid.*, para. 333.

da ga ostvare u saradnji sa srpskim rukovodstvom u Srbiji i u RS u BiH.¹⁹

U predmetu *Deronjić*:

U aprilu 1991. u Sarajevu je održana plenarna sjednica Glavnog odbora SDS-a kojoj su prisustvovali i svi predsjednici opštinskih odbora SDS-a, kao i srpski zastupnici u Skupštini, zajedničkoj Skupštini Bosne i Hercegovine, te najviše rukovodstvo SDS-a, uključujući i predsjednika Karadžića. [...] Na toj sjednici Radovan Karadžić je izjavio da, ukoliko više nema Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (dalje u tekstu: SFRJ), Srbi imaju samo jednu opciju, a to je “Velika Srbija”. Nakon te zvanične sjednice održan je neformalniji sastanak užeg kruga ljudi u restoranu “Nacional” u Sarajevu i na tom sastanku Radovan Karadžić je izjavio da je dogovoreno da će Bosna i Hercegovina biti podijeljena.²⁰ Početkom maja 1991. Miroslav Deronjić i Goran Zekić sastali su se sa Mihaljem Kertesom u Beogradu i tu je dogovorena prva isporuka oružja za Bratunac. Miroslav Deronjić je lično učestvovao u toj isporuci oružja. Kertes je na tom sastanku rekao da je političko i državno rukovodstvo SFRJ odlučilo da će područje 50 kilometara od rijeke Drine biti srpsko i Zekić i Miroslav Deronjić su to prihvatili.²¹

U predmetu *Krajišnik*:

Rukovodstvo SDS-a, u dogovoru s političkim krugovima u Srbiji, počelo je da razmatra mogućnost cijepanja Bosne i Hercegovine po etničkoj liniji i spajanja nekih njenih dijelova sa susjednim državama. Dana 14. februara 1991. Slobodan Milošević obavijestio je Radovana Karadžića, Biljanu Plavšić i optuženog o tome kakav je stav predsjednika pojedinih jugoslovenskih republika o očuvanju federativne Jugoslavije. Nekoliko dana poslije tog sastanka, Karadžić je dao intervju u kojem je izjavio da će preostala “uža Jugoslavija”, u slučaju otcjepljenja Hrvatske i Slovenije, morati prekriti svoje granice prema “etničkom principu” – u mjeri u kojoj to

¹⁹ *Ibid.*, para. 442.

²⁰ MKSJ, *Tužilac protiv Miroslava Deronjića*, Pretresno veće II, Presuda o kazni, 30. mart 2004., IT-02-61-S, para. 52 (“*Deronjić*”) (<http://www.legal-tools.org/doc/95420f/>, <http://www.legal-tools.org/doc/5673e2/>).

²¹ *Ibid.*, para. 54.

bude moguće, srpska sela će ostati u Jugoslaviji, a hrvatska sela će ući u sastav nove hrvatske države.²²

U predmetu *Perišić*:

Dana 8. novembra 1993. godine u Beogradu se sastalo političko i vojno rukovodstvo SRJ, RS i RSK, uključujući Perišića, Mladića, Novakovića i Slobodana Miloševića. Jedan od zaključaka sastanka bio je da se počne s pripremom jedinstvenog ratnog plana za sve tri vojske (VJ, VRS i SVK).²³ Ratni plan je finalizovan 14. novembra 1993. godine i potpisao ga je predsednik VSO²⁴ Zoran Lilić. Zvaničan naslov je glasio "Direktiva za upotrebu Vojske Jugoslavije, Vojske RS i Srpske vojske Krajine", ali se obično koristio naziv "plan 'Drina'". U planu se predviđalo stvaranje jedinstvene srpske države i bili su opisani glavni zadaci VJ, VRS i SVK u slučaju agresije spolja. Bilo je predviđeno da sve tri vojske imaju zajednički ratni cilj, vojnu doktrinu i vojnu strategiju. Opšti cilj plana bio je sledeći:

Odbraniti teritorijalni integritet srpskih država zapadno od r. Drine i r. Dunav i SRJ, zaštititi srpski narod od genocida, osloboditi delove srpskih teritorija sa većinskim srpskim stanovništvom, stvoriti uslove za uspostavljanje jedinstvene države srpskog naroda, sprečiti stvaranje velike Hrvatske i kompaktne islamske države na prostorima bivše Jugoslavije.²⁵

U predmetu *Naletilić i Martinović*:

Nakon proglašenja nezavisnosti, BH Srbi su napali dijelove Bosne i Hercegovine. Državna uprava Bosne i Hercegovine je de facto prestala funkcionirati budući da je izgubila kontrolu nad cjelokupnom teritorijom. BH Srbi nisu bili jedini koji su imali teritorijalne pretenzije; BH Hrvati i njihov vođa

²² MKSJ, *Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, Pretresno veće I, Presuda, 27. septembar 2006., IT-00-39-T, para. 50 ('*Krajišnik*') (<http://www.legal-tools.org/doc/62a710/>, <http://www.legal-tools.org/doc/a61a22/>).

²³ Tri srpske vojske - u SRJ, BiH i Hrvatskoj: Vojska Jugoslavije ('VJ'), Vojska Republike Srpske ('VRS'), Srpska vojska Krajine ('SVK'). MKSJ, *Tužilac protiv Momčila Perišića*, Pretresno veće I, Presuda, 6. septembar 2011., IT-04-81-T, para. 1303 ('*Perišić*') (<http://www.legal-tools.org/doc/f3b23d/>, <http://www.legal-tools.org/doc/a05712/>).

²⁴ Vrhovni savet odbrane SRJ; članovi Predsednik SR, Zoran Lilić, i predsednici Srbije i Crne Gore, Slobodan Milošević i Momir Bulatović. [Fusnota dodata.]

²⁵ *Perišić*, para. 130.

Franjo Tuđman takođe su željeli da neki dijelovi Bosne i Hercegovine budu hrvatski. Već u martu 1991. održani su tajni razgovori između Franje Tuđmana i Slobodana Miloševića o podjeli Bosne i Hercegovine. Politika Republike Hrvatske i njenog vođe Franje Tuđmana prema Bosni i Hercegovini nikad nije bila potpuno transparentna i uvijek je uključivala krajnji cilj Franje Tuđmana za proširenje hrvatskih granica.²⁶

U predmetu *Blaškić*:

U svjetlu svega što je prethodno navedeno, a naročito hrvatskih teritorijalnih pretenzija na Bosnu i Hercegovinu, Vijeće ocjenjuje da je Hrvatska, naročito u osobi bivšeg predsjednika Tuđmana, gajila nadu o podjeli Bosne i nad Hrvatima u Bosni [...].²⁷ Uostalom, te su se težnje za podjelom očitovale u povjerljivim razgovorima o podjeli Bosne i Hercegovine koje su Franjo Tuđman i Slobodan Milošević vodili 30. marta 1991. u Karadjordjevu. [...] Intervju koji je svjedok odbrane Bilandžić 25. oktobra 1996. dao hrvatskom tjedniku Nacional potvrđuje da je nakon pregovora sa Slobodanom Miloševićem “dogovoreno da bi se dvije komisije trebale sastati da razgovaraju o podjeli Bosne i Hercegovine.” Sporazum između Srba i Hrvata o podjeli Bosne navodno je bio potvrđen 6. maja 1992. u Gracu u Austriji na sastanku političkih vodja bosanskih Srba i Hrvata, Radovana Karadžića i Mate Bobana. Oni su se navodno dogovorili da se za određena područja arbitražom utvrdi da li trebaju pripasti srpskom ili hrvatskom “konstitutivnom entitetu”.²⁸ Težnje Franje Tuđmana za pripajanjem “hrvatskih” područja Bosne nastavile su se očitovati za čitavo vrijeme sukoba. Dana 6. maja 1995. predsjednik Tuđman je na jednoj večeri, na kojoj je sjedio do Paddyja Ashdowna, predsjednika Liberalne demokratske stranke Velike Britanije, kojeg je tužilac pozvao kao svjedoka, jasno potvrdio da Hrvatska ima teritorijalne pretenzije prema Bosni. Nakon što je na poledjini jelovnika

²⁶ MKSJ, *Tužilac protiv Mladena Naletilića i Vinka Martinovića*, Pretresno veće, Presuda, 31. mart 2003., IT-98-34-T, para. 14 (*‘Naletilić and Martinović’*) (<http://www.legal-tools.org/doc/f2cfef/>, <http://www.legal-tools.org/doc/860a29/>).

²⁷ MKSJ, *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Pretresno veće, Presuda, 3. mart 2000., IT-95-14-T, para. 122 (*‘Blaškić’*) (<http://www.legal-tools.org/doc/e1ae55/>, <http://www.legal-tools.org/doc/b6bfd8/>).

²⁸ *Ibid.*, para. 105.

ugrubo nacrtao kartu bivše Jugoslavije koja je prikazivala situaciju za deset godina, Franjo Tuđman je objasnio g. Ashdownu da će jedan dio Bosne pripasti Hrvatskoj, a drugi Srbiji. On je također rekao da tada više neće biti muslimanske oblasti u bivšoj Jugoslaviji, te da će ona biti samo jedan “minorni element [...] hrvatske države”.²⁹ Osim toga, izgleda da je HVO³⁰ imao iste ciljeve kao i Hrvatska. HVO i paravojne jedinice ili jedinice koje su sa njima izjednačene borile su se za Hrvatsku, branile “hrvatski” narod i teritorij, želeći da taj teritorij, koji su smatrali hrvatskim, bude pripojen Republici Hrvatskoj.³¹

U predmetu *Kordić i Čerkez*:

Razmotrivši sve dokaze koji se odnose na ovu temu, Pretresno vijeće [...] nalazi da težina dokaza i sve okolnosti navode na zaključak da je HZ H-B³² osnovana sa nakanom da se otcijepi od Bosne i Hercegovine i da se ujedini sa Hrvatskom.³³

U predmetu *Prlić i dr.*:

[V]ijeće zaključuje da je krajnji cilj rukovodstva HZ(R) HB i Franje Tuđmana tokom perioda na koji se odnosi Optužnica bilo uspostavljanje hrvatskog entiteta dijelom u granicama Banovine Hrvatske iz 1939. godine, kako bi se omogućilo ujedinjenje hrvatskog naroda. Taj hrvatski entitet u BiH trebao je da se u slučaju eventualnog raspada BiH direktno pripoji Hrvatskoj ili, u protivnom, da egzistira kao nezavisna država unutar BiH, čvrsto povezana s Hrvatskom.³⁴ Iz dokaza proizlazi da su rukovodioci HZ(R) HB, uključujući Matu Bobana, i rukovodioci Republike Hrvatske, uključujući Franju Tuđmana, u decembru 1991. ocijenili da je za dugoročno ostvarenje političkog cilja – tj. za uspostavljanje hrvatskog entiteta djelimično u granicama Banovine Hrvatske iz 1939. godine kako bi se omogućilo ujedinjenje hrvatskog naroda –

²⁹ *Ibid.*, para. 106.

³⁰ Hrvatsko vijeće obrane, oružane snage bosanskih Hrvata. [Fusnota dodata.]

³¹ *Blaškić*, para. 108.

³² Hrvatska Zajednica Herceg Bosna, entitet bosanskih Hrvata u BiH. [Fusnota dodata.]

³³ *Kordić i Čerkez*, para. 491.

³⁴ MKSJ, *Tužilac protiv Jadranka Prlića i dr.*, Pretresno veće III, Presuda, 29. maj 2013., IT-04-74-T, vol. 4, para. 24 (*‘Prlić i dr.’*) (<http://www.legal-tools.org/doc/202eba/>, <http://www.legal-tools.org/doc/3d90f6/>).

neophodno da se promijeni nacionalni sastav stanovništva na teritorijama za koje se tvrdilo da pripadaju HR HB.³⁵

U predmetu *Naletilić i Martinović*:

Nema sumnje da su Republika Hrvatska i HZ-HB imale isti krajnji cilj, a to je priključenje hrvatskih provincija Bosne i Hercegovine jedinstvenoj hrvatskoj državi. U tom smislu Vijeće podsjeća na riječi samog predsjednika Tuđmana na sastanku održanom 22. oktobra 1993:

Ja sam pred par mjeseci izložio situaciju, dao zadaću ministru obrane Šušku i generalu Bobetku, naša pomoć i naše angažiranje u Herceg-Bosni, jer se tamo rješava – rekao sam im da se tamo rješava pitanje budućih granica Hrvatske države. I, kod toga sam ukazao da je veoma važno da se obrane tada, oni položaji, koji su, onaj teritorij, koji je HVO tamo držao. [...] Opća politička situacija je takva da danas i rijetko tko od međunarodnih čimbenika računa da će se ta Unija Bosne i Hercegovine održati.³⁶

2.2. “Strateški ciljevi”: Zauzimanje teritorija zločinačkim sredstvima (teror, progon, nasilje)

U predmetu *Martić* presuda ukazuje na to da:

Pretresno veće smatra da takav cilj, to jest ujedinjenje sa drugim područjima sličnog nacionalnog sastava stanovništva, sam po sebi ne predstavlja zajednički cilj u smislu pravnih normi vezanih za UZP, shodno članu 7(1) Statuta. Međutim, u slučajevima u kojima stvaranje takvih teritorija namerava da se postigne činjenjem krivičnih dela sankcionisanih Statutom, to može da bude dovoljno da bi predstavljalo zajednički kažnjivi cilj.³⁷

U predmetu *Brdjanin*:

U suštini, ovi strateški ciljevi predstavljali su plan zauzimanja i kontrole teritorije, uspostavljanja države bosanskih Srba, odbrane definisanih granica i odvajanja od drugih etničkih

³⁵ *Ibid.*, para. 43.

³⁶ *Naletilić i Martinović*, para. 200 (uglase zgrade i izostavnik u originalui) (navod iz stenograma razgovora između Tuđmana i ministra odbrane održanog 22. oktobra 1993. u Predsedničkim dvorima).

³⁷ *Martić*, para. 442.

zajednica u BiH.³⁸ [...] Bio je to politički manifest rukovodstva bosanskih Srba, za koji se pokazalo se da je bio pokretačka snaga operacija oružanih snaga bosanskih Srba s odlučujućim uticajem na događaje u BiH od maja 1992. nadalje.³⁹ Pretresno vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da su krivična djela počinjena u Bosanskoj krajini od aprila 1992. do kraja decembra 1992., [...] izvršena kao direktna posljedica sveobuhvatnog Strateškog plana. Etničko čišćenje nije bilo popratni proizvod kažnjivih aktivnosti, nego je, naprotiv, bilo njihov pravi cilj i stoga nerazdvojiv dio Strateškog plana.⁴⁰

U predmetu *Stakić*:

Pretresno vijeće se slaže s vojnim vještakom Tužilaštva Ewanom Brownom koji je zaključio da ovih šest strateških ciljeva treba tumačiti kao političko uputstvo visokog rukovodstva bosanskih Srba za stvaranje države bosanskih Srba.⁴¹

U predmetu *Plavšić*:

Osnovni cilj SDS-a i vođstva bosanskih Srba bio je da svi Srbi u bivšoj Jugoslaviji ostanu u zajedničkoj državi. [...] Do oktobra 1991. vođstvo bosanskih Srba, uključujući i gospođu Plavšić, bilo je svjesno i posjedovalo namjeru da u razdvajanje etničkih zajednica uključi trajno uklanjanje određenih etničkih grupa, bilo sporazumom bilo silom, a osim toga bilo je svjesno da će svako prisilno uklanjanje nesrpskog stanovništva [...] uključivati i diskriminacionu politiku progona.⁴²

U predmetu *Stanišić i Župljanin*:

³⁸ MKSJ, *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, Pretresno veće II, Presuda, 1. septembar 2004., IT-99-36-T, para. 76 (<http://www.legal-tools.org/doc/4c3228/>, <http://www.legal-tools.org/doc/593f8e/>).

³⁹ *Ibid.*, para. 79.

⁴⁰ *Ibid.*, para. 118.

⁴¹ MKSJ, *Tužilac protiv Milomira Stakića*, Pretresno veće II, Presuda, 31. juli 2003., IT-97-24-T, para. 43 ('*Stakić*') (<http://www.legal-tools.org/doc/32ecfb/>, <http://www.legal-tools.org/doc/d67a05/>).

⁴² MKSJ, *Tužilac protiv Biljane Plavšić*, Pretresno veće, Presuda o kazni, 27. februar 2003., IT-00-39&40/1-S, para. 11 ('*Plavšić*') (<http://www.legal-tools.org/doc/f60082/>) (navodi Činjenična osnova za Sporazum o izjašnjanju o krivici, 30. septembar 2002., IT-00-39&40-PT, para. 10 (uglase zgrade i izostavnik u Presudi (<http://www.legal-tools.org/doc/8e1d4d/>, <http://www.legal-tools.org/doc/a1b904/>)).

I rukovodstvo bosanskih Srba zagovaralo je ideju Velike Srbije. [...] To je razlog stava da Srbi iz Srbije, Hrvatske, BiH i Crne Gore trebaju da žive u jednoj državi, koja će obuhvatati neke teritorije svake od tih republika. [...] Još 1991. godine, rukovodstvo bosanskih Srba počelo je da preduzima korake ka rješavanju te situacije uspostavljanjem srpskih autonomnih oblasti širom BiH.⁴³ Na osnovu brojnih izjava tadašnjih članova rukovodstva bosanskih Srba, o kojima je već bilo riječi, Vijeće zaključuje da je cilj tih aktivnosti bio da se trajnim uklanjanjem bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata uspostavi što je moguće etnički “čišća” srpska država.⁴⁴

2.3. Ciljevi na terenu: Ubij sve

2.3.1. Prijedor

U predmetu *Stakić*:

[P]retresno vijeće smatra da je preuzimanje vlasti od strane SDS-a bilo nezakoniti puč, koji je planiran i koordiniran mnogo ranije i čiji je krajnji cilj bio stvaranje čisto srpske opštine. Ti planovi se nikad nisu krili, a sprovedeni su koordiniranom akcijom policije, vojske i političara.⁴⁵ Dana 7. augusta 1992., dr. Stakić je izjavio: “[...] da se za to vrijeme došlo do stanja u kom Srbi sami crtaju granice svoje nove države. One se i ovog puta crtaju krvlju najboljih srpskih sinova. [...]”⁴⁶

U predmetu *Tadić*:

Većina nesrpskih stanovnika opštine Prijedor poslana je u logore, čije smo strahote već opisali i, kao u II svjetskom ratu, jedan svjedok je izjavio da je čuo kako je više od 30 teretnih vagona sa ženama i starcima odvedeno u nepoznatom smjeru. Oni koji su ostali morali su nositi bijele trake na rukavima kako bi se mogli razlikovati i stalno su bili izloženi maltretiranju, premlaćivanju i još gorim postupcima, a taktika zatrašivanja bila je uobičajena. Ne-Srbi u opštini Prijedor bili

⁴³ *Stanišić i Župljanin*, para. 309.

⁴⁴ *Ibid.*, para. 311.

⁴⁵ *Stakić*, para. 84.

⁴⁶ *Stakić*, para. 825 (prethodne uglaste zagrade i izostavnik u originalu, kasnije dodate).

su podvrgnuti strahovitom zlostavljanju u cilju, kako se čini, ostvarenje istorijskog cilja Velike Srbije.⁴⁷

U predmetu *Stakić*:

Pretno vijeće [...] smatra da su ubistva počinjena u opštini Prijedor tokom relevantnog perioda 1992. godine bila dio kampanje uništenja nesrba koju su sprovodile srpske policijske i vojne snage [...]. Dokazano je da je optuženi počinio djela istrebljenja.⁴⁸ Pretresno vijeće je uvjeren da je deportacija nesrpskog stanovništva s teritorije opštine bila glavno sredstvo za formiranje čisto srpske države, u skladu sa prva dva od šest strateških ciljeva srpskog naroda koje je 12. maja 1992. iznio Radovan Karadžić.⁴⁹

2.3.2. Srebrenica

U predmetu *Tolimir*:

Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da su već 1992. godine značajne ličnosti u rukovodstvu RS-a radile na razdvajanju stanovništva BiH različitih nacionalnosti. U naredne tri godine taj cilj se razvio u niz akcija u cilju iskorjenjivanja cjelokupnog stanovništva bosanskih Muslimana iz tih istočnih enklava BiH.⁵⁰

U predmetu *Krstić*:

Tokom sukoba regija srednjeg Podrinja, u kojoj se Srebrenica nalazi, predstavljala je područje od znatne strateške važnosti. Za bosanske Srbe kontrola te regije bila je nužna kako bi ostvarili svoj minimalni cilj stvaranja političkog entiteta u Bosni.⁵¹ Cilj pohoda u Bosni u jednom je intervjuu iz novembra 1995. definisao i sam optuženi, objasnivši da region Podrinja treba da ostane "zauvek srpski, pri čemu će is-

⁴⁷ *Tadić*, para. 466.

⁴⁸ *Stakić*, para. 655.

⁴⁹ *Ibid.*, para. 710.

⁵⁰ MKSJ, *Tužilac protiv Zdravka Tolimira*, Pretresno veće II, Presuda, 12. decembar 2012., IT-05-88/2-T, para. 702 ('*Tolimir*') (<http://www.legal-tools.org/doc/445e4e/>, <http://www.legal-tools.org/doc/c135e5/>).

⁵¹ MKSJ, *Tužilac protiv Radislava Krstića*, Pretresno veće, Presuda, 2. avgust 2001., IT-98-33-T, para. 12 ('*Krstić*') (<http://www.legal-tools.org/doc/440d3a/>, <http://www.legal-tools.org/doc/2c7724/>).

točni deo Republike Srpske i reka Drina [biti] važno mjesto spajanja srpskog naroda sa obe strane Drine”.⁵²

U predmetu *Obrenović*:

U julu 1994. komandant Bratunačke brigade, potpukovnik Slavko Ognjenović, izdao je Informaciju u kojoj se, između ostalog, navodi sljedeće:

Vojsku RS moramo neprekidno opreмати, obučavati, disciplinovati i pripremati za vršenje tog odlučujućeg zadatka – protjerivanje Muslimana iz enklave Srebrenica. Kad je riječ o enklavi Srebrenica nema povlačenja, već se mora ići naprijed. Neprijatelju treba zagorčavati život i činiti privremeni opstanak u enklavi nemogućim, da bi što prije organizovano masovno napustio enklavu, shvatajući da mu u njoj nema opstanka.⁵³

U predmetu *Popović i dr.*:

Direktiva br. 7 označila je početak napada na civilno stanovništvo. U sklopu realizacije cilja VRS-a da dobije rat i stvori srpsku državu, Direktivom br. 7 je Drinskom korpusu dat zadatak da stvori “uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi”.⁵⁴ Gvero je bio posebno upoznat sa strateškim ciljem uklanjanja bosanskih Muslimana iz enklava [...].⁵⁵

U predmetu *Krstić*:

Ratni cilj bosanskih Srba bio je jasno izrečen, naročito u odluci Momčila Krajišnika, tadašnjeg predsjednika Skupštine srpskog naroda u BiH, od 12. maja 1992. godine. U odluci se kaže da je jedan od strateških ciljeva srpskog naroda u Bosni i Hercegovini ponovno okupljanje cijelog srpskog naroda u jedinstvenoj državi, naročito brisanjem granice na Drini koja

⁵² *Ibid.*, para. 563.

⁵³ MKSJ, *Tužilac protiv Dragana Obrenovića*, Pretresno veće I, Deo A, Presuda o kazni, 10. decembar 2003., IT-02-60/2-S, para. 27 (*‘Obrenović’*) (<http://www.legal-tools.org/doc/3f6409/>, <http://www.legal-tools.org/doc/30de0d/>).

⁵⁴ MKSJ, *Tužilac protiv Vujadiana Popovića i dr.*, Pretresno veće II, Presuda, 10. jun 2010., IT-05-88-T, tom 1, para. 762 (*‘Popović i dr.’*) (<http://www.legal-tools.org/doc/481867/>, <http://www.legal-tools.org/doc/4665d1/>).

⁵⁵ *Ibid.*, para. 2203.

razdvaja Srbiju i istočnu Bosnu u kojoj je stanovništvo većinom srpsko.⁵⁶ Strateški položaj enklave između dviju srpskih teritorija moguće je objašnjenje zašto se snage bosanskih Srba nisu ograničile na istjerivanje bosansko-muslimanskog stanovništva. Pobivši sve vojno sposobne muškarce, bosansko-srpske snage su efektivno uništile zajednicu bosanskih Muslimana u Srebrenici i tako eliminisale svaku mogućnost da se ona ikada na toj teritoriji obnovi.⁵⁷

2.3.3. Centralna Bosna, Vitez

U predmetu *Kupreškić i dr.*:

Pretno vijeće smatra da je optužba iznijela uvjerljive dokaze koji pokazuju da su napad na Ahmiće 16. aprila 1993. isplanirale snage HVO-a i specijalna jedinica hrvatske Vojne Policije zvana Džokeri.⁵⁸ Napadači su za metu imali muslimanske civile i njihove kuće. Pretno vijeće smatra da je dokazano da u Ahmićima nije bilo muslimanskih vojnih snaga niti bilo kakog vojnog objekta koji je pripadao Armiji BiH.⁵⁹ Svrha napada bila je da se razori što je moguće više muslimanskih kuća, da se ubiju svi muškarci u dobi za vojsku i da se time svi ostali potaknu da napuste selo i presele se negdje drugdje.⁶⁰ Ukratko, Pretno vijeće nalazi da je hrvatski napad na Ahmiće 16. aprila 1993. bio uperen protiv civila u svrhu "etničkog čišćenja".⁶¹ Pretno vijeće se na osnovu dokaza koji su mu prezentirani u ovom predmetu uvjerilo da se nije radilo o borbenoj operaciji. Radilo se upravo o dobro planiranom i dobro organiziranom ubijanju civila – pripadnika jedne etničke grupe, Muslimana, koje je izvršila vojska druge etničke grupe, Hrvata. Primarna svrha masakra bila je da se iz sela istjeraju Muslimani tako što je velik broj njih pobijen, što su im spaljene kuće i stoka, te što su preživjeli protivpravno zatočeni i deportirani u druga područja. Konačni cilj tih djela bio je širenje straha među stanov-

⁵⁶ *Krstić*, para. 562.

⁵⁷ *Ibid.*, para. 597.

⁵⁸ *Kupreškić i dr.*, para. 333.

⁵⁹ *Ibid.*, para. 335.

⁶⁰ *Ibid.*, para. 336.

⁶¹ *Ibid.*, para. 338.

ništvom kako bi se pripadnike te konkretne etničke grupe zauvijek odvratilo od povratka u njihove domove.⁶²

Radi se o dijelu opšte kampanje u dolini rijeke Lašve, čija je namjera bila da se kroz sistematski i rasprostranjeni napad postigne “etničko čišćenje”, što je bio preduslov za neograničenu dominaciju Hrvata na tom području, koju su poticali ili bar odobravali HVO i vojna policija, te, još uopštenije, vodstvo Hrvatske. Razlog za to nasilno protjerivanje bio je postizanje teritorijalne homogenosti Hrvata. Muslimani su identificirani kao grupa koju treba protjerati.⁶³

Činjenica da su Muslimani koji su preživjeli ubijanje i pucnjavu za vrijeme i nakon napada prikupljeni te zatim zatočeni u mjestima kao što je škola u Dubravici naglašava hrvatski cilj:

obezbijediti da u selu više ne bude Muslimana koji bi u njemu slobodno živjeli. Sistematsko paljenje muslimanskih kuća dokaz je da su Hrvati provodili politiku “spaljene zemlje”, kako bi potpomogli ostvarenje cilja da, kako je to rekao jedan od svjedoka, “ovim tlom više nikad ne gazi muslimanska noga”.⁶⁴

U predmetu *Blaškić*:

Komisija za ljudska prava je konstatirala da su svi Muslimani pobjegli iz Ahmića. Ostalo je samo nekoliko Hrvata. Svjedok Kajmović je izjavio da je muslimansko stanovništvo Ahmića potpuno nestalo 1995. Prema izvještaju Centra za ljudska prava u Zenici, četiri muslimanske porodice koje su živjele u zaseoku Nadiocima bile su istrijebljene. Sveukupno, broj muslimanskih stanovnika u Viteškom kantonu smanjio se sa 41,3% u 1991. na 33,83% u 1995., a to je smanjenje bilo praćeno i značajnim raseljavanjima stanovništva unutar te zone. Prema izjavi svjedoka Kajmovića, samo je 80 Muslimana, odnosno 0,49%, 1995. ostalo na teritoriji Viteza pod vlašću HVO-a.⁶⁵

⁶² *Ibid.*, para. 749.

⁶³ *Ibid.*, para. 760.

⁶⁴ *Ibid.*, para. 763.

⁶⁵ *Blaškić*, para. 427.

3. Priroda sukoba

3.1. Sukob je bio međunarodni

Pretnesna veća MKSJ našla su da je sukob u bivšoj Jugoslaviji bio međunarodni po prirodi. Svaka faza, ili deo sukoba ocenjena je kao međunarodna: Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Kosovo. Pravna kvalifikacija sukoba kao međunarodnog proizašla je iz propisanog uslova u predmetima u kojima su tužene teške povrede Ženevskih konvencija. U predmetu *Djordjević* za Kosovo ocenjeno je da je sukob između snaga Srbije i Kosovske oslobodilačke vojske ('KLA') bio međunarodni od 24. marta do završetka u junu 1999. godine zbog NATO intervencije u SRJ.

U svim predmetima u kojima su izvršioци Hrvati (Bosna i Hercegovina i Hrvatska) pretnesna veća su našla da je sukob bio međunarodnog karaktera, uključujući u slučaju Gotovina gde nije bilo optuženja na osnovu Člana 2. Slično tome, u predmetima u kojima su tužene teške povrede Ženevskih konvencija a izvršioци su Srbi, veća su ocenila da je sukob bio međunarodni.

Nalazi se zasnivaju na dokazima o direktnoj i indirektnoj intervenciji Hrvatske i Srbije/SRJ u sukobu u Bosni i Hercegovini, i S(F)RJ/Srbije u sukobu u Hrvatskoj (*Slobodan Milošević, Gotovina*). U predmetu *Delačić*, u kojem su izvršioци Muslimani a žrtve Srbi, sukob je, takodje, ocenjen kao međunarodni zbog umešanosti Srbije.

Nema nalaza o prirodi sukoba u presudama u tri predmeta protiv JNA (Jugoslovenska narodna armija, SFRJ) oficira i najviših srpskih vođa RSK za zločine protiv Hrvata i drugih ne-Srba u Hrvatskoj, jer su bili optuženi za zločine protiv čovečnosti i povrede zakona i običaja rata. Presude, međjutim, sadrže nalaze o obimnoj umešanosti Beograda, uključujući svedočenje predsednika RSK Milana Babića. Teške povrede Ženevskih konvencija tužene su, i četiri takve optužbe su potvrđene u 98 bis fazi postupka protiv Slobodana Miloševića. U Odluci o zahtevu za donošenje oslobadajuće presude Pretnesno veće je našlo "dovoljno dokaza da je s 8. oktobrom 1991. godine Hrvatska bila država u smislu Člana 98 bis".⁶⁶ Veće je prihvatilo navod Tužilaštva da je sukob u Hrvatskoj bio međunarodni od 8. oktobra 1991. godine, datuma kada je proglašenje nezavisnosti Hrvatske postalo važeće. Amici Curiae su zastupali stav da je sukob postao međunarodni u nekom trenutku između 15. januara 1992.

⁶⁶ S. Milošević, para. 115.

godine, kada je Evropska zajednica ('EZ/EU') priznala Hrvatsku, i 22. maja 1992. godine, kada je postala članica UN. Slučaj Slobodan Milošević nije okočan presudom zbog njegove smrti u martu 2006. godine, pred sam završetak sudjenja.

Premda je direktna intervencija Hrvatske i Srbije pravno bila dovoljna da bi sukob bio kvalifikovan kao međunarodni, pretresna veća su cenila i dokaze o indirektnoj umešanosti. Primenjujući test opšte kontrole, obrazložen u žalbenoj presudi *Tadić*,⁶⁷ pretresna veća su bez izuzetka našla da su Hrvatska i Srbija (SRJ) u sukobu sa BiH kroz HVO i VRS, koji su bili pod njihovom opštom kontrolom. Drugim rečima, bio je to rat putem posrednika.

Cilj rukovodstva u Beogradu, stvaranje jedinstvene srpske države, koji su delili politički i vojni establišmenti Srba u Bosni i Hrvatskoj, kao i vidovi, priroda i obim pomoći SRJ/Srbije, i uvezanost sa VRS i SVK, utvrđeni su u predmetu *Perišić*, jednom od dva predmeta, osim *Slobodan Milošević*, koji su usredsređeni na ulogu Beograda u ratu 1991.-1995. Presuda u slučaju *Perišić* ne određuje sukob kao međunarodni pošto nisu tužene teške povrede Ženevskih konvencija.

Dok je u pravnom značenju sukob okarakterisan kao međunarodni, u nepravnom smislu bila je to agresija: prvo Srbije protiv Hrvatske a potom Srbije i Hrvatske protiv Bosne i Hercegovine, u skladu sa programima srpskih i hrvatskih nacionalista za stvaranje Velike Srbije i Velike Hrvatske.

Presuda u predmetu *Tadić* upućuje na dokument Visokih funkcionera Konferencije o bezbednosti i saradnji u Evropi od 12. maja 1992. godine u kojem se navodi da se "agresija protiv Bosne i Hercegovine" nastavlja "bespoštednim napadom na Sarajevo".⁶⁸

U Odluci o proglašenju ratnog stanja od 20. juna 1992. godine, Vlada BiH proglasila je da su Srbija, Crna Gora, JNA i SDS izvršile agre-

⁶⁷ *Tadić* PŽV, para. 131 ("Da bi se djela neke vojne ili paravojne grupe pripisala nekoj državi, mora se dokazati da država vrši opštu kontrolu nad tom grupom, ne samo time što je o-prema i finansira, nego i tako što koordiniše ili pomaže pri opštem planiranju njenih vojnih aktivnosti. Tek se tada država može smatrati međunarodno odgovornom za prestupe grupe. Međutim, nije potrebno da država vodi ili pripadnicima grupe sem toga još i izdaje uputstva za izvršenje konkretnih djela protiv međunarodnog prava".)

⁶⁸ *Tadić*, para. 121.

siju protiv BiH.⁶⁹ Cilj Vlade BiH bio je odbrana teritorije i oslobodjenje. Sukob između Hrvata i Muslimana izbiće manje od godinu dana kasnije i međunarodno priznata Bosna i Hercegovina, članica UN, naći će se u položaju napadnutog sa dve strane.

3.2. Nalazi

3.2.1. Hrvatska

U predmetu *Gotovina i dr.*:

Sve se stranke u postupku slažu da je na početku razdoblja na koje se odnosi Optužnica postojao oružani sukob između Hrvatske vojske i Srpske vojske Krajine i da je trajao barem do 8. kolovoza 1995. Stranke se slažu i da su u tom razdoblju između Hrvatske i Srbije (Raspravno vijeće primjećuje da je Srbija tada bila dio Savezne Republike Jugoslavije) postojala neprijateljstva širih razmjera. Tužitelj, Gotovinina obrana i Čermakova obrana predmetni oružani sukob klasificiraju po njegovom karakteru kao međunarodni sukob, koji je otkončan Erdutskim sporazumom 12. studenog 1995.⁷⁰ U vezi s prvom polovicom 1990-tih, odnosno razdobljem prije razdoblja na koje se odnosi Optužnica, stranke su se oko određenih činjenica složile na osnovi Prvostupanjske presude u predmetu Martić.⁷¹ Raspravnom vijeću predloženi su dokazi o stanju stalnih neprijateljstava, uključujući vojne aktivnosti između hrvatskih i srpskih snaga, koja su trajala do 1995. godine. Mate Granić, potpredsjednik Vlade RH 1991.-2000. i ministar vanjskih poslova 1993.-2000., izjavio je da je sudjelovao u donošenju odluka o akcijama hrvatskih oružanih snaga, čija je svrha bila osloboditi okupirana područja [...].⁷²

Raspravno vijeće je razmotrilo dokaze prema kojima su snage Republike Hrvatske i srpske snage od 1991. do 1995. vodile vojne operacije jedne protiv drugih. Raspravno vijeće

⁶⁹ Odluka o proglašenju ratnog stanja, "Službeni list" Republike Bosne i Hercegovine, PR no. 1201/92, res. 158, 20. juni 1992., prevod MKSJ u *Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure*, Pretresno veće, IT-01-47-T, Dokaz P 362e, 7. april 2004.

⁷⁰ MKSJ, *Tužilac protiv Ante Gotovine i dr.*, Pretresno veće I, Presuda, 15. april 2011., IT-06-90-T, vol. 2, para. 1681 (<http://www.legal-tools.org/doc/86922c/>, <http://www.legal-tools.org/doc/b508ff/>).

⁷¹ *Ibid.*, para. 1683.

⁷² *Ibid.*, para. 1684.

razmotrilo je i svjedočenja Dodiga, Lazarevića, svjedoka AG-10 i Babića o vezama koje su postojale između SVK, RSK, JNA i Srbije/SRJ, između ostalog uoči tranzicije Hrvatske u neovisnu državu i u vrijeme izbijanja oružanog sukoba. Konkretno, Raspravno vijeće je razmotrilo dokaze u vezi s kontrolom i utjecajem koje je srpski predsjednik Milošević imao nad snagama SVK, kao i nad financiranjem, naoružavanjem i opskrbom Srba u Krajini iz izvora u Srbiji/SRJ. Na temelju gore iznesenih dokaza Raspravno vijeće konstatira da je Srbija/SRJ imala sveukupnu kontrolu nad SVK. Podsjećajući na suglasnost svih stranaka u postupku da su na početku razdoblja na koje se odnosi Optužnica između Hrvatske i Srbije postojala neprijateljstva širih razmjera, Raspravno vijeće nadalje konstatira da je oružani sukob koji je postojao na početku razdoblja na koje se odnosi Optužnica bio međunarodni sukob. Ako taj oružani sukob 1991. po svojim karakteristikama još nije bio međunarodni sukob, on je to postao na temelju djelovanja SVK u ime Srbije/SRJ.⁷³

3.2.2. Bosna i Hercegovina

U predmetu *Tadić*:

[J]asno je, na osnovu dokaza pred Pretresnim vijećem, da je, od početka 1992. godine do 19. maja 1992. postojalo stanje međunarodnog oružanog sukoba barem na dijelu teritorije Bosne i Hercegovine. To je bio oružani sukob između snaga Republike Bosne i Hercegovine s jedne strane i snaga Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), odnosno JNA (kasnije VJ), koje su djelovale sa različitim paravojnim snagama i snagama bosanskih Srba, s druge.⁷⁴

Većina Pretresnog veća:

Ukratko, nema nikakvih dokaza na osnovu kojih ovo Pretresno vijeće može pouzdano zaključiti da su oružane snage Republike Srpske, i Republika Srpska u cjelini, bile išta više od običnih saveznika, mada veoma zavisnih saveznika, vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) u nje-

⁷³ *Ibid.*, para. 1693.

⁷⁴ *Tadić*, para. 569.

nom planu da stvori Veliku Srbiju od ostataka bivše Jugoslavije.⁷⁵

Suprotno mišljenje sudije McDonald:

Dokazi potvrđuju da je stvaranje VRS bilo pravna fikcija. [...] Ostalo je isto oružje, ista oprema, isti oficiri, isti komandanti, uglavnom iste trupe, isti logistički centri, isti snabdjevači, ista infrastruktura, isti izvor plata, isti ciljevi i zadatak, ista taktika i iste operacije. A što je osobito važno, namjera je ostala ista: stvoriti etnički čistu srpsku državu u jedinstvenju Srba u Bosni i Hercegovini i njenim proširenju na prostor od Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) do hrvatske Krajine, duž važne linije za snabdjevanje i logistiku koja prolazi opštinom Prijedor, što je stvorilo potrebu za protjerivanjem nersrpskog stanovništva te opštine.⁷⁶

U žalbenom postupku:

[U] stvarnosti SRJ [je] vršila opštu političku i vojnu kontrolu nad Republikom Srpskom, barem između 1992. i 1995. (u ovom kontekstu, kontrola uključuje učestvovanje u planiranju i nadziranju vojnih operacija koje su u toku). Zaista, činjenica da je zadnju riječ u vezi sa preuzimanjem međunarodnih obaveza od strane Republike Srpske imala SRJ, i da se sem toga, na kraju sukoba obavezala da će obezbijediti poštivanje tih međunarodnih obaveza od strane Republike Srpske, potvrđuje (i) da je tokom oružanog sukoba SRJ vršila kontrolu nad tim entitetom i (ii) da se ta kontrola nastavila do kraja sukoba.⁷⁷ [Oružane] snage Republike Srpske treba smatrati da su djelovale pod opštom kontrolom i u ime SRJ. Stoga se čak i nakon 19. maja 1992. oružani sukob u [BiH] između bosanskih Srba i centralnih vlasti [BiH] mora klasifikovati kao međunarodni oružani sukob.⁷⁸

U izdvojenom mišljenju sudije Šahabudina:

Pretno vijeće je prihvatilo da je nakon što je sama bila u direktnom oružanom sukobu sa BiH posredstvom Jugosla-

⁷⁵ *Ibid.*, para. 606.

⁷⁶ *Ibid.*, Izdvojeno i suprotno mišljenje sudije McDonald o primjenjivosti Člana 2 Statuta, para. 7.

⁷⁷ *Tadić PŽV*, para. 160.

⁷⁸ *Ibid.*, para. 162 (kurziv u originalu).

venske narodne armije ('JNA'), SRJ osnovala, obučila, opremila, snabdijevala i održavala VRS. Osnivanje je SRJ izvršila 19. maja 1992, time što je ostavila dio JNA u BiH da funkcioniše kao VRS, i to samo nekoliko dana nakon što je Savjet bezbjednosti zatražio od SRJ da se povuče iz BiH. Viši vojni oficiri iz SRJ bili su članovi Štaba VRS. SRJ je plaćala plate (i penzije nakon umirovljenja) oficira u VRS koji su došli iz JNA. Komanda VRS je imala vezu sa komandom Vojske Jugoslavije ('VJ'), kako se tada prozvaio jugoslaven-ski dio stare JNA. VRS je bila uključena u izvršavanje plana SRJ za etničko čišćenje i izdvajanje dijela teritorije BiH koji bi se na kraju pripojio SRJ i time se realizovala ambicija SRJ da stvori "Veliku Srbiju".⁷⁹ Prema tome, SRJ je učinila više od opšteg finansiranja VRS. Na osnovu Nikaragve, ja nemam nikakvih poteškoća da zaključim da su nalazi Pretresnog vijeća dovoljni da se pokaže da je SRJ koristila silu protiv BiH posredstvom VRS, čak i ako se pretpostavi da činjenice nisu bile dovoljne da se SRJ pripíše odgovornost za bilo koja deliktna djela koja je počinila VRS. SRJ i BiH bile su dakle bile u oružanom sukobu u smislu Člana 2, [...].⁸⁰

U predmetu *Delalić*:

Uprkos nastojanjima vlasti SRJ da to prikriju i njihovog insistiranja da su svi pripadnici JNA koji nisu Bosanci bili povučeni iz Bosne i Hercegovine do 19. maja, [...] Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1992, [...] izražava žaljenje što nisu u potpunosti ispunjeni njegovi zahtjevi za povlačenje spoljnih oružanih snaga, naročito jedinica JNA, iz Bosne i Hercegovine, iznijeti u Rezoluciji 752 Savjeta bezbjednosti. Osudjuje propust vlasti SRJ da preduzmu efikasne mjere za sprovođenje Rezolucije 752 i takodje zahtijeva da svi eventualni elementi Hrvatske vojske još prisutni u Bosni i Hercegovini postupe u skladu sa tom Rezolucijom. Savjet bezbjednosti je otišao dalje i uveo sveobuhvatne trgovinske sankcije protiv SRJ zbog neispunjavanja zahtjeva, s napomenom da će sankcije ostati na snazi dok se ne preduzmu efikasne mjere za ispunjenje uslova iz Rezolucije 752.⁸¹

⁷⁹ *Ibid.*, Izdvojeno mišljenje sudije Šahabudina, para. 13.

⁸⁰ *Ibid.*, para. 14.

⁸¹ *Delalić*, para. 221.

Pored toga, čini se da su one snage bivše JNA koje su pretvorene u VJ nastavile da igraju aktivnu ulogu u bosanskom sukobu. Vještak Tužilaštva, dr. Gow, svjedočio je da je poslije 19. maja 1992, VJ doprinosila, u smislu ljudstva i materijala, sprovođenju projekta nove srpske države u Bosni i Hercegovini. Podržavala je VRS kada su bili potrebni dodatna podrška ili specijalne snage te je, zajedno sa VRS, nastavila da djeluje kao jedan organ, mada je dat širok stepen operativnih ovlašćenja komandantu u Bosni i Hercegovini, generalu Mladiću, čiji su ciljevi bili da izvrši vojni pohod ne dovodeći ulogu Beograda u pitanje. Trupe VJ su takodje konkretno identifikovane na nizu lokacija tokom čitavog sukoba, na primjer, u toku vazdušnih operacija 1994. godine i u području Posavine.⁸² Vlada Bosne i Hercegovine se, sa svoje strane, nesumnjivo smatrala uključenom u oružani sukob kao rezultat agresije Srbije i Crne Gore, jugoslovenske armije i SDS-a. Dana 20. juna 1992. proglasila je ratno stanje, identifikujući ove strane kao agresore [...].⁸³ Stav Pretresnog vijeća je u potpunoj saglasnosti s onim koji je zauzela sudija McDonald u svom protivljenju većini u Presudi u predmetu Tadić.⁸⁴

U predmetu *Brdjanin*:

Pretresno vijeće se stoga uvjerilo da podrška koju je SRJ pružala VRS-u poslije 19. maja 1992. ispunjava uslove prvog dijela kriterija "sveukupne kontrole".⁸⁵ Od 1991. nadalje, glavni cilj SDS-a, kao i vlasti u Beogradu, bio je da se SFRJ očuva kao država i da se osigura da svi Srbi nastave da žive u jednoj državi.⁸⁶ Pretresno vijeće se uvjerilo da je u mjesecima uoči perioda na koji se odnosi Optužnica SFRJ već vršila pripreme da prikrije "sveukupnu kontrolu" koju je planirala vršiti nad vojskom bosanskih Srba kad BiH ostvari nezavisnost, i da je taj plan trebalo sprovesti u djelo u uslovima u kojima je rastao pritisak međunarodne zajednice na Beograd. [...] Pretresno vijeće se uvjerilo da ti faktori, zajedno sa činjenicom da je Beograd nastavio da isplaćuje plate ofici-

⁸² *Ibid.*, para. 223.

⁸³ *Ibid.*, para. 225.

⁸⁴ *Ibid.*, para. 233.

⁸⁵ *Brđanin*, para. 148.

⁸⁶ *Ibid.*, para. 150.

rima VRS-a, ukazuju na to da ni poslije 19. maja 1992. VRS i VJ nisu bile dvije zasebne vojske [navodi Tadić, PŽV, 157] i da su njihove težnje i ciljevi ostali isti, to jest proširenje teritorije koja će biti u sastavu srpske BiH i onemogućavanje njene integracije u nezavisnu BiH [...] Pretresno vijeće je zaključilo i da je SRJ, usprkos navodnom povlačenju njenih oružanih snaga, u najmanju ruku nastavila da pruža podršku bosanskim Srbima i VRS-u, pri čemu je vršila uticaj na njihove operacije. [...] Pretresno vijeće je stoga uvjereno da su mjere koje su preduzete da se osnuje VRS nezavisan od JNA bile samo trik da bi se izbjegle potencijalne optužbe da SRJ interveniše u oružanom sukobu u BiH [...] ⁸⁷[O]d samog početka i cijelim tokom oružanog sukoba SRJ je vršila sveukupnu kontrolu nad Srpskom Republikom BiH i bosanskim Srbima.⁸⁸ Pretresno vijeće stoga zaključuje da je oružani sukob u ARK tokom cijelog perioda na koji se odnosi Optužnica bio međunarodnog karaktera.⁸⁹

U predmetu *Blaškić*:

Najzad, postoje i dokazi koji ukazuju na to da su se vojnici HV-a uglavnom nalazili u području Mostara, Prozora, Gornjeg Vakufa i istočno od Čapljine, kao i dokazi o prisustvu HV-a u Lašvanskoj dolini. [...] Vijeće smatra da postoje više nego dovoljni dokazi da se sukob okvalificira kao međunarodni na osnovu direktne intervencije Hrvatske u BiH.⁹⁰ U svjetlu svega što je prethodno navedeno, a naročito hrvatskih teritorijalnih pretenzija na Bosnu i Hercegovinu, Vijeće ocjenjuje da je Hrvatska, naročito u osobi bivšeg predsjednika Tujmana, gajila nadu o podjeli Bosne i nad Hrvatima u Bosni, a naročito nad HVO-om, ostvarivala takvu kontrolu da se može govoriti o globalnoj kontroli. Suprotno onome što tvrdi odbrana, Vijeće zaključuje da osnivanjem HVO-a bliske veze između Hrvatske i Hrvata u Bosni nisu prekinute.⁹¹ I indirektna intervencija Hrvatske omogućuje nam, dakle, da zaključimo da se radi o sukobu međunarodnog karaktera.⁹²

⁸⁷ *Ibid.*, para. 151.

⁸⁸ *Ibid.*, para. 153.

⁸⁹ *Ibid.*, para. 154.

⁹⁰ *Blaškić*, para. 94.

⁹¹ *Ibid.*, para. 122.

⁹² *Ibid.*, para. 123.

Vijeće je zaključilo da su se događaji koji se stavljaju na teret Tihomiru Blaškiću odigrali u okviru međunarodnog oružanog sukoba, pri čemu je Republika Hrvatska vršila globalnu kontrolu nad Hrvatskom zajednicom Herceg-Bosna i HVO-om, te uopšte nad hrvatskim političkim i vojnim vlastima u središnjoj Bosni.⁹³

U predmetu *Kordić i Čerkez*:

[P]retresno vijeće zaključuje da podrška Hrvatske bosanskim Hrvatima predstavlja hrvatsku intervenciju u borbi između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana.⁹⁴ [V]ijeće zaključuje da je sukob između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana u Bosni i Hercegovini postao međunarodnim zbog intervencije Hrvatske [...].⁹⁵ Pretresno vijeće zaključuje da je predsjednik Tuđman gajio teritorijalne pretenzije prema Bosni i Hercegovini, koje su bile dio njegovog sna o Velikoj Hrvatskoj koja bi uključivala zapadnu Hercegovinu i Srednju Bosnu.⁹⁶ Na osnovu gorenavedenog, Vijeće se uvjerilo da je Hrvatska imala sveukupnu kontrolu nad HVO-om tako što je HVO-u obezbijedila pomoć u finansijama i obuci, vojnu opremu i operativnu podršku, i tako što je sudjelovala u organizaciji, koordinaciji i planiranju vojnih operacija HVO-a. Ovo vijeće stoga zaključuje da je, na tom osnovu, sukob između HVO-a i ABiH postao međunarodnim.⁹⁷

U predmetu *Naletilić i Martinović*:

Vijeće stoga konstatira da je sukob između HVO-a i ABiH u Bosni i Hercegovini postao međunarodni intervencijom snaga Republike Hrvatske.⁹⁸ Vijeće je nadalje uvjereneno da je Republika Hrvatska sudjelovala u organizaciji, planiranju ili koordinaciji vojnih operacija vođenih u kontekstu sukoba između HVO-a i ABiH. Nema sumnje da su Republika Hrvatska i HZ-HB imale isti krajnji cilj, a to je priključenje hrvatskih provincija Bosne i Hercegovine jedinstvenoj hrvatskoj državi.⁹⁹ Da bi se omogućilo provođenje ovog zajed-

⁹³ *Ibid.*, para. 744.

⁹⁴ *Kordić i Čerkez*, para. 108(2).

⁹⁵ *Ibid.*, para. 109.

⁹⁶ *Ibid.*, para. 142.

⁹⁷ *Ibid.*, para. 145.

⁹⁸ *Naletilić i Martinović*, para. 196.

⁹⁹ *Ibid.*, para. 200.

ničkog cilja, rukovodstvo Hrvatske je izdavalo zapovijedi za kretanje snaga i vojne strategije HVO-a ili HV-a u Bosni i Hercegovini. Ono je takođe osiguralo kontrolu nad HVO-om postavljajući časnike HV-a na najviši položaj u zapovjednoj strukturi HVO-a.¹⁰⁰ Iz gorenavedenih razloga, Vijeće konstatira da je Republika Hrvatska u kontekstu sukoba kojim se bavi ovaj predmet vršila opću kontrolu nad HVO-om.¹⁰¹

U predmetu *Prlić i dr.*:

Na osnovu dokaza, većina Vijeća se, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, uvjerila van razumne sumnje da je HV direktno intervenisao u sukobu između HVO-a i ABiH na strani HVO-a u većini logora i opština navedenih u Optužnici i tokom perioda na koji se ona odnosi.¹⁰² S obzirom na tu direktnu intervenciju može se van razumne sumnje zaključiti da je sukob [...] imao karakteristike međunarodnog oružanog sukoba.¹⁰³

Vijeće je prihvatilo dokaze na osnovu kojih je većinom, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, zaključilo da je Hrvatska imala opštu kontrolu nad HVO-om. Kontrola se ispoljavala na više načina [...].¹⁰⁴ Većina Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, smatra da iz dokaza proizlazi da su HV i HVO združeno rukovodili operacijama u BiH. Po riječima Cirila Ribičića, HZ HB je koordinisala svoje vojne aktivnosti sa Hrvatskom.¹⁰⁵ Osim toga, više dokaza pokazuje da su zapovjednici HV-a izdavali naređenja jedinicama HVO-a za vojne operacije.¹⁰⁶ Opšta kontrola koju je Hrvatska imala nad HVO-om i vlastima HZ(R) HB imala je i političke aspekte i sastojala se konkretno u kontroli i indirektnom uticaju Hrvatske na HVO i HZ(R) HB.¹⁰⁷ S obzirom na sve razmotrene dokaze, većina Vijeća se, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, uvjerila van razumne sumnje da

¹⁰⁰ *Ibid.*, para. 201.

¹⁰¹ *Ibid.*, para. 202.

¹⁰² *Prlić i dr.*, tom 3, para. 543 (<http://www.legal-tools.org/doc/28c19c/>, <http://www.legal-tools.org/doc/4044b7/>).

¹⁰³ *Ibid.*, para. 544.

¹⁰⁴ *Ibid.*, para. 545.

¹⁰⁵ *Ibid.*, para. 549.

¹⁰⁶ *Ibid.*, para. 550.

¹⁰⁷ *Ibid.*, para. 560.

je oružani sukob bio međunarodnog karaktera, zato što je HV direktno intervenisao u sukobu između HVO-a i ABiH i zato što su HV i Hrvatska imali opštu kontrolu nad HVO-om.¹⁰⁸

3.2.3. Kosovo

U predmetu *Djordjević*:

Veće se uverilo da je od kraja maja 1998. godine na Kosovu postojao oružani sukob između srpskih snaga, konkretno snaga VJ i MUP, i OVK. Taj oružani sukob je trajao najmanje do juna 1999. godine.¹⁰⁹ Dana 24. marta 1999. godine, NATO je počeo svoje vojne operacije u SRJ. Tog istog dana Vlada SRJ proglasila je ratno stanje. Na osnovu toga, Veće se uverilo da je od 24. marta 1999. godine pa do kraja neprijateljstava u junu 1999. godine na Kosovu postojao međunarodni oružani sukob između srpskih snaga i snaga NATO.¹¹⁰

3.2.4. Perišić

Nekoliko nalaza u predmetu *Perišić*:

Kad se JNA povukla iz Hrvatske i BiH, izvestan broj pripadnika JNA ostao je u službi u SVK i VRS. Kad je oformljen VJ, iz njega je u VRS i SVK upućeno još ljudi. [...] nije postojao ni pravni osnov kojim bi premeštanje pripadnika VJ u VRS i SVK bilo konkretno regulisano. Pripadnici VJ preraspoređivani su u te vojske na osnovu člana 271 Zakona o službi u oružanim snagama, kojim je uopšteno regulisano privremeno upućivanje u druge vojne jedinice i institucije u okviru JNA. Marta 1993. godine Mladić je Paniću, koji je u to vreme bio na dužnosti načelnika Generalštaba VJ, uputio dopis koji svedoči o nedostacima takvog sistema. Mladić se Paniću požalio na to da pripadnici vojske napuštaju VRS i vraćaju se u VJ bez dozvole Glavnog štaba VRS, tvrdeći da su u VRS ionako samo privremeno upućeni iz VJ. Kako sam Mladić kaže:

¹⁰⁸ *Ibid.*, para. 568.

¹⁰⁹ MKSJ, *Tužilac protiv Vlastimira Đorđevića*, Pretresno veće II, Javna presuda, 23. februar 2011., IT-05-87/1-T, para. 1579 ('*Đorđević*') (<http://www.legal-tools.org/doc/653651/>, <http://www.legal-tools.org/doc/108624/>).

¹¹⁰ *Ibid.*, para. 1580.

Glavni štab [VRS], od svog formiranja, cijenio je da su [...] [SVK, VRS i VJ] samo posebni elementi borbenog rasporeda jedinstvene vojske. Ovu pretpostavku smatramo pravnim osnovom za obavezno angažovanje pripadnika [VJ], bez obzira na njihovo zavičajno porijeklo, u jedinicama [VRS] i njenim borbenim dejstvima, a angažovanje onih čije je zavičajno porijeklo iz [RS] još i moralnim i patriotskim činom i obavezom.¹¹¹

Pretno veće zaključuje da je Perišić odigrao presudnu ulogu u obrazovanju kadrovskih centara. Izloženi dokazi takođe pokazuju da je on osmislio, a kasnije i brižljivo sproveo ideju da se takvi centri osnuju, sa ciljem da se: (i) reguliše status svih bivših pripadnika JNA i VJ koji su ostali u BiH i Hrvatskoj i, (ii) u meri u kojoj je to moguće, legalizuje raspoređivanje pripadnika VJ u VRS i SVK. Perišić je time pokušao da zadovolji potrebe glavnih štabova VRS i SVK za ljudstvom.¹¹²

Na kraju, Pretresno veće se uverilo da je glavna funkcija kadrovskih centara bila da se reguliše status svih onih bivših oficira JNA/VJ koji su, po povlačenju JNA, ostali da služe u SVK i VRS i da se VJ omogući da pripadnike VJ tajno premešta u VRS i SVK, kako bi oni i dalje mogli da uživaju i ostvaruju svoja prava u VJ i SRJ, a da služe u VRS i SVK. [...] Pretresno veće se, isto tako, uverilo i da su svi članovi VSO, pa i sam Perišić, tu funkciju kadrovskih centara i učešće VJ u sukobima hteli da drže u tajnosti, kako ne bi naišli na kritiku ili kako ne bi rizikovali dalje pooštavanje sankcija međunarodne zajednice. [...] Potreba i namera da se ta funkcija kadrovskih centara drži u tajnosti jasno je izražena na sednici VSO od 11. oktobra 1993. godine, tokom rasprave o naredbi da se osnuju kadrovski centri. Perišić je priznao da se kadrovski centri osnivaju “da ne bi niko mogao da [...] prigovori” zbog toga što mnogi pripadnici bivše JNA i VJ služe u VRS i SVK. Međutim, Momir Bulatović je izrazio zabrinutost zbog toga što će sankcije SRJ da traju “10 godina” ako taj dokument nekom padne u ruke. I Slobodan

¹¹¹ *Perišić*, para. 761–62 (prve uglaste zgrade i izostavnici dodati, ostale u originalu).

¹¹² *Ibid.*, para. 777.

Milošević je naglasio da samo jedan jedini primerak tog predloga treba da ostane kod Perišića.¹¹³

Među oficirima VJ koji su služili u VRS preko 30. KC bile su i ključne starešine kao što su sledeći: Ratko Mladić, Manojlo Milovanović, Đorđe Đukić, Radivoje Miletić, Milan Gvero, Zdravko Tolimir, Milenko Živanović, Radislav Krstić, Vinko Pandurević, Vujadin Popović, Ljubiša Beara, Vidoje Blagojević, Dragan Jokić, Dragan Obrenović, Drago Nikolić, Svetozar Andrić, Stanislav Galić, Dragomir Milošević i Čedo Sladoje. Pored toga, preko 30. KC regulisan je i status Bogdana Subotića i Dušana Kovačevića, ministra odbrane RS od januara 1993. do avgusta 1994. godine.¹¹⁴

Isto tako, među ključnim starešinama koje su u SVK služile preko 40. KC bilu su i Mile Novaković, Milan Čeleketić, Borislav Đukić i Dušan Lončar.¹¹⁵

Polazeći od svega što je dosad rečeno, kao i od dokaza razmotrenih u vezi s osnivanjem kadrovskih centara, Pretresno veće zaključuje da su pripadnici 30. i 40. kadrovske centra de jure zadržavali status pripadnika VJ i dok su služili u VRS i SVK.¹¹⁶

Pretresno veće zaključuje da je Momčilo Perišić, kao načelnik Generalštaba VJ, nadgledao sistem pružanja sveobuhvatne vojne pomoći VRS-u i učestvovao u donošenju odluke VSO da se ta pomoć odobri. Generalštab VJ je direktno dostavljao znatne količine naoružanja, uključujući i municiju, koje su u velikoj meri podmirivale potrebe VRS.¹¹⁷ Da je VRS, opšte uzevši, bio zavisao od podrške VJ priznao je i sam Perišić, kao i Slobodan Milošević, Radovan Karadžić i Ratko Mladić.¹¹⁸

Konačno, Pretresno veće napominje da je značajna logistička i tehnička podrška pružana jedinicama koje su učestvovala u činjenju zločina navedenih u Optužnici: Drinskom korpusu, Krajiškom korpusu i SRK. Brojni dokumenti pokazuju da je Generalštab VJ dao velike količine oružja

¹¹³ *Ibid.*, para. 787.

¹¹⁴ *Ibid.*, para. 795.

¹¹⁵ *Ibid.*, para. 796.

¹¹⁶ *Ibid.*, para. 840.

¹¹⁷ *Ibid.*, para. 1234.

¹¹⁸ *Ibid.*, para. 1236.

Drinskom korpusu.¹¹⁹ Među naoružanjem koje je JNA 1991. godine ostavila za sobom na teritoriji RSK bio je i jedan raketni sistem “Orkan”, koji je kasnije upotrebljen u granatiranju Zagreba u maju 1995. godine.¹²⁰ Zbog kompleksnosti ovog raketnog sistema, za remont i održavanje bila je potrebna pomoć VJ.¹²¹

Visoki predstavnici SVK, VRS i VJ održavali su mesečne koordinacione sastanke u Beogradu u cilju razmene podataka i jačanja saradnje između ovih oružanih snaga. Prema rečima Siniše Borovića, Mladić je dolazio kod Perišića “jedanput mesečno ili ređe”.¹²²

U zaključku, većina članova Veća konstatuje da je VRS u velikoj meri zavisio od pomoći SRJ i VJ da bi mogao da funkcioniše kao armija i da vodi rat. Kao što će biti pokazano dalje u tekstu, ta zavisnost nije bila ograničena na logističku pomoć, već je obuhvatala i druge oblike pomoći koju je VJ obezbeđivao, uključujući ljudstvo. Većina članova Veća podseća da su zločini navedeni u Optužnici bili integralni deo ratne strategije VRS. Stoga dokazi navode većinu članova Veća na jedini razuman zaključak da je obezbeđivanjem vitalne logističke i tehničke pomoći VRS-u tokom rata, i to i konkretnim jedinicama koje su izvršile zločine, Perišić omogućio činjenje tih zločina.¹²³

Perišić je zadovoljavao suštinske potrebe VRS-a i stvorio mu uslove da sprovodi ratnu strategiju koja je podrazumevala činjenje zločina nad civilima.¹²⁴

3.3. Sukob je bio rasprostranjeni i sistematski napad i progon civila

Genocid u Srebrenici je emblematičan za jugoslovenski sukob. Prema navodima presude u predmetu *Popović i drugi*:

Sračunato uništavanje bosanskih Muslimana iz Srebrenice u julu 1995. godine ističe se kao jedan od najgorih zločina počinjenih u Evropi poslije Drugog svjetskog rata. Istreblji-

¹¹⁹ *Ibid.*, para. 1237.

¹²⁰ *Ibid.*, para. 1248.

¹²¹ *Ibid.*, para. 1249.

¹²² *Ibid.*, para. 1406, 1412.

¹²³ *Ibid.*, para. 1602.

¹²⁴ *Ibid.*, para. 1623.

vanje muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice, praćeno prisilnim premještanjem i progonom bosanskih Muslimana iz enklava Srebrenice i Žepe zajedno predstavljaju najteže zločine po međunarodnom krivičnom pravu.¹²⁵

Prema navodima presude u predmetu *Krstić*:

Nijedan opis ne može dočarati užas događaja koji su se u Srebrenici odigrali tokom tih devet dana od 10. do 19. jula 1995., kao ni svu težinu saznanja da se čovjek pod pritiskom rata može srozati na takva zvjerstva. Tokom nešto više od sedmice dana hiljade života su ugašene, nepopravljivo narušene ili jednostavno izbrisane sa stranica istorije. Pretresno vijeće istoričarima i socijalnim psiholozima prepušta da izmjere pravu dubinu te epizode balkanskog sukoba i da ispitaju duboko ukorijenjene uzroke. [...] Pretresno vijeće će se koncentrisati na detaljno iznošenje činjenica o tih devet dana pakla, pri čemu će izbjegavati da na retorički način iznosi svoje zgražanje što je do tih događaja uopšte i došlo. Na kraju krajeva, nikakvi komentari ne mogu srebreničku epopeju dočarati življe od golog nabiranja samih događaja, niti jasnije razotkriti pustošenje koje su izazvali rat i etnička mržnja, kao i dugačak put koji još valja prevaliti da bi se ublažilo njihovo gorko nasljeđe.¹²⁶

U Presudi Krstiću se, takodje, navodi: “diskriminatorne radnje ne ograničavaju se samo na događaje u Srebrenici nego karakterišu cijeli sukob između bosanskih Srba, Muslimana i Hrvata tokom 1992.-95. godine”.¹²⁷

Genocid u Srebrenici je bio vrhunac rasprostranjenog i sistematskog napada na civilno stanovništvo, što je, na osnovu presuda, bio glavni atribut rata, a etničko čišćenje cilj, a ne posledica rata.

Ilustrativan je nalaz većine u predmetu *Perišić* da “[U] okviru strategije VRS nije postojala jasn razlika između vojnih operacija protiv snaga BiH i zločina protiv civila i/ili lica koja nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima. Naprotiv, ti zločini su bili neodvojivo povezani s ratnom strategijom i ciljevima rukovodstva VRS.¹²⁸ Iako je srebrenička enklava

¹²⁵ *Popović i dr.*, para. 2148.

¹²⁶ *Krstić*, para. 2.

¹²⁷ *Ibid.*, para. 562.

¹²⁸ *Perišić*, para. 1588.

bila proglašena zaštićenom zonom, VRS je žestoko napadao civile, kao što je to ranije činio u Sarajevu”.¹²⁹

Presuda o kazni u predmetu Babić citira njegove reči kajanja nakon što je priznao krivicu za “izuzetno težak “ zločin – “zločin progona”.¹³⁰ Babić je pred sudom izjavio:

Izlazim pred ovaj Tribunal sa dubokim osećajem sramote i kajanja. Dozvolio sam sebi da učestvujem u progonu najgore vrste protiv ljudi samo zato što su bili Hrvati a ne Srbi. Nevini ljudi su bili proganjani. Nevini ljudi su nasilno istjerani iz svojih kuća i nevini ljudi su ubijani. Čak i nakon što sam saznao šta se dogodilo, ćutao sam o tome. Još gore, nastavio sam sa službom i kroz moje vlastite aktivnosti postajao lično odgovoran za nehumane postupke koji su pogodili nevine ljude.¹³¹

3.4. Nalazi

3.4.1. Hrvatska

Ranije u istoj Presudi:

[O]d 1. avgusta 1991. ili približno tog datuma do 15. februara 1992, srpske snage, koje su sačinjavale jedinice JNA, lokalnog srpskog TO i jedinice TO iz Srbije i Crne Gore, lokalne policijske jedinice i policijske jedinice MUP Srbije, te paravojne jedinice, napadale su i preuzimale vlast u gradovima, selima i naseljima u SAO Krajini.¹³² Nakon preuzimanja vlasti, srpske snage, u saradnji s lokalnim srpskim vlastima, uspostavile su režim progona smišljen da bi se hrvatsko i drugo nesrpsko civilno stanovništvo isteralo sa tih područja. Taj režim, zasnovan na političkoj, rasnoj ili verskoj osnovi, obuhvatao je istrebljenje ili ubistvo stotina hrvatskih i drugih nesrpskih civila u Dubici, Cerovljanima, Baćinu, Saborskom, Poljanku, Lipovači i okolnim zaseocima Škabrnji, Nadinu i Bruškoj u Hrvatskoj.¹³³

¹²⁹ *Ibid.*, para. 1821.

¹³⁰ MKSJ *Tužilac protiv Milana Babića*, Pretresno veće I, Presuda o kazni, 29. juni 2004., IT-03-72-S, para. 53 (<http://www.legal-tools.org/doc/1f575a/>, <http://www.legal-tools.org/doc/bee9c8/>).

¹³¹ *Ibid.*, para. 83.

¹³² *Ibid.*, para. 14.

¹³³ *Ibid.*, para. 15.

Babić je izjavio da je od avgusta 1991. delio zajedničku nameru s drugima s kojima je učestvovao u planiranju kampanje progona u cilju prisilnog premeštanja hrvatskog i drugog nesrpskog stanovništva s ciljnih područja.¹³⁴ Babić je u postupku u predmetu Milošević i u svojim izjavama konstatovao da su njegova dela bila utemeljena na “etno-egoizmu” i da je želeo da zadrži političku funkciju, uprkos tome što je znao da će njegova dela ili propusti biti uzrok etničkih sukoba i rata, te s njima povezanih zločina.¹³⁵

Kampanja progona u kojoj je Babić učestvovao vođena je širom samoproglashene SAO Krajine i tokom nje je od avgusta do decembra 1991. godine ubijeno više od 230 Hrvata i drugih nesrba. [...] Praktično celokupno hrvatsko, odnosno nesrpsko stanovništvo je proterano, bilo prisilnim uklanjanjem, bilo tako što je pobešlo iz straha od neminovnog napada.¹³⁶ Predmetni zločin progona počinjen je u relativno ograničenom periodu i na velikom geografskom području i tokom njega je ubijeno više od 200 civila, među kojima je bilo žena i starijih osoba, na stotine civila je zatvoreno i držano u nečovečnim uslovima, na hiljade ih je prisilno premešteno ili deportovano, a stambeni objekti i javna ili privatna imovina su razarani. Taj zločin, čije je obeležje okrutnost i divljaštvo, i koji je počinjen s namerom da se diskriminiše nesrpsko civilno stanovništvo, imao je jak uticaj na žrtve i njihove rođake.¹³⁷

Isto tako u predmetu *Martić*:

Pretresno veće konstatuje da je u periodu u kom su počinjeni zločini za koje se optuženi tereti u Optužnici, na relevantnim delovima teritorije Hrvatske i BiH postojalo stanje oružanog sukoba. Argument odbrane u vezi s oružanom pobunom se, stoga, odbacuje. Pored toga, Pretresno veće konstatuje da su zločini koji se optuženom stavljaju na teret počinjeni u kontekstu tog oružanog sukoba.¹³⁸ Približno od juna 1991. pa do kraja decembra 1991, vojne operacije i upade u pretežno hrvatska sela u SAO Krajini vršili su, pored ostalih, Milicija

¹³⁴ *Ibid.*, para. 26.

¹³⁵ *Ibid.*, para. 28.

¹³⁶ *Ibid.*, para. 51.

¹³⁷ *Ibid.*, para. 53.

¹³⁸ *Martić*, para. 347.

Krajine, JNA i TO. [...] Seljani nisu imali drugog izbora nego da pobjegnu. Za vreme ili neposredno posle napada, seljani koji su ostali ubijeni su ili premlaćeni. Privatni i javni objekti, uključujući crkve i škole, uništeni su i opljačkani. Stotine Hrvata i drugih nesrpskih civila [...] zatočeni su Kninu i na drugim mestima [...].¹³⁹

Dela nasilja i zastrašivanja usmerena protiv Hrvata i drugih nesrpskih stanovnika, koja su obuhvatala ubistva, premlaćivanja, pljačku, krađu, uznemiravanje i uništavanje kuća i katoličkih crkava, prevladavala su u RSK tokom perioda od 1992. do 1995. godine, i dovela do masovnog iseljavanja hrvatskog i drugog nesrpskog stanovništva sa teritorije RSK.¹⁴⁰ Pretresno veće konstatuje da je na relevantnim delovima teritorije Hrvatske i BiH u vreme kad su počinjeni zločini za koje se optuženi tereti u Optužnici postojao rasprostranjen i sistematski napad usmeren protiv hrvatskog i drugog nesrpskog stanovništva.¹⁴¹ Na osnovu gorenavedenog, Pretresno veće konstatuje da je do kraja 1991. godine veliki broj stanovnika nesrpske nacionalnosti prisilno uklonjen sa teritorije SAO Krajine na područja pod kontrolom Hrvatske.¹⁴² Na osnovu značajnih dokaza pomenutih gore u tekstu, Pretresno veće konstatuje da je, zbog atmosfere prisile u RSK od 1992. pa do kraja 1995. godine, skoro celokupno nesrpsko stanovništvo bilo prisilno uklonjeno na teritoriju pod kontrolom Hrvatske.¹⁴³

U svetlu gorenavedenih dokaza, na osnovu kojih je utvrđeno da su dela ubijanja, zlostavljanja, deportacije, prisilnog premeštanja, uništavanja i druga dela zastrašivanja vršena s namerom diskriminacije po osnovu nacionalne pripadnosti, [...] svi elementi krivičnog dela progona (tačka 1) za period od avgusta 1991. pa do kraja 1995. godine dokazani su.¹⁴⁴ Štaviše, većina žrtava su bili civili.¹⁴⁵ [P]osebno zbog karakteristika oruđa M-87 "Orkan" i zbog širokih raz-

¹³⁹ *Ibid.*, para. 349.

¹⁴⁰ *Ibid.*, para. 351.

¹⁴¹ *Ibid.*, para. 352.

¹⁴² *Ibid.*, para. 429.

¹⁴³ *Ibid.*, para. 431.

¹⁴⁴ *Ibid.*, para. 432.

¹⁴⁵ *Ibid.*, para. 490.

mera napada, Pretresno veće konstatuje da je to granatiranje činilo deo rasprostranjenog napada usmerenog protiv civilnog stanovništva Zagreba. Štaviše, Pretresno veće smatra da je van sumnje dokazano da je Milan Martić bio svestan tog napada na civilno stanovništvo i da je njegovo naređenje za granatiranje bilo deo tog napada.¹⁴⁶ Kao predsednik RSK, Milan Martić je [...] bio obavezan da spreči činjenje zločina i da obezbedi da se poštuju ljudska prava svih stanovnika na teritorijama pod njegovom nadležnošću. [...] na osnovu dokaza koji su predloženi [...] utvrđeno je van razumne sumnje da je Milan Martić zloupotrebio svoje funkcije i da je, trajnim i sistematskim nastojanjima da stvori srpsku nacionalnu teritoriju, pospešivao atmosferu nepoverenja i straha između Srba i nesrba, posebno Hrvata.¹⁴⁷

3.4.2. Bosna i Hercegovina

U predmetu *Delalić*:

Oružani sukob u Bosni i Hercegovini bio je najduži od svih sukoba koji su se odigrali tokom raspada SFRJ. Karakterisalo ga je veliko raseljavanje stanovništva, praksa “etničkog čišćenja” [...] i druga kršenja međunarodnog humanitarnog prava.¹⁴⁸

U predmetu *Krstić*:

Dakle, postoje očigledne sličnosti između genocidne politike i politike obično zvane “etničkim čišćenjem”. U ovom predmetu, diskriminatorne radnje ne ograničavaju se samo na događaje u Srebrenici, nego karakterišu cijeli sukob između bosanskih Srba, Muslimana i Hrvata tokom 1992.-95. godine. U izveštaju generalnog sekretara napominje se da “je glavna svrha sukoba bila upotreba vojnih sredstava za terorisanje civilnog stanovništva, često sa ciljem da se ono prisili na bijeg, u procesu koji je postao poznat kao “etničko čišćenje”.¹⁴⁹

Nalazi o preuzimanju vlasti u 35 od 109 opština u BiH od strane bosanskih Srba utvrđeni su u Presudi u predmetu *Krajišnik*:

¹⁴⁶ *Ibid.*, para. 469.

¹⁴⁷ *Ibid.*, para. 498.

¹⁴⁸ *Delalić*, para. 107.

¹⁴⁹ *Krstić*, para. 562.

Vijeće zaključuje da je napad usmjeren protiv civila bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata koji su stanovali u opštinama na koje se odnosi Optužnica trajao od 18. marta 1992. do kraja perioda na koji se odnosi Optužnica (30. decembar 1992.) [...] Taj napad je uključivao širok spektar diskriminatornih mjera protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata [...].¹⁵⁰ Premda Vijeće zaključuje da je riječ o opštem obrascu postupanja u predmetnim opštinama, svjesno je da su postojale i razlike [...] U opštinama u kojima su Muslimani bili u većini i kontrolisali lokalne ustanove, poput Bratunca, Rogatice, Vlasenice i Zvornika, lokalni civili srpske nacionalnosti su evakuisani, nakon čega su srpske paravojsne snage izvršile napad, protjerujući Muslimane i Hrvate, te naseljavajući te prostore raseljenim Srbima. U opštinama u kojima su Srbi bili u većini i kontrolisali lokalne ustanove, poput Banje Luke, Bijeljine i Bosanskog Novog, srpske vlasti i oružane snage su na Muslimane i Hrvate nemilosrdno i metodički vršile pritisak – između ostalog prijetnjama, hapšenjima i ubistvima, te razaranjem njihovih vjerskih i kulturnih ustanova – kako bi ih prisilile na odlazak.¹⁵¹ Vijeće zaključuje da je u ovom predmetu cilj napada bio prisilno premještanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata kako bi se promijenio nacionalni sastav neke opštine ili manje teritorije unutar opštine. Taj napad je proveden u svim opštinama na koje se Optužnica odnosi i iziskivao je angažman vlasti bosanskih Srba na centralnom, regionalnom i opštinskim nivou. Vijeće stoga zaključuje da je taj napad bio i rasprostranjen i sistematski. [...] preduzete mjere, uz svega nekoliko iznimaka, bile (su) usmjerene protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata koji nisu aktivno učestvovali u neprijateljstvima. Vijeće stoga zaključuje da je sam napad očito bio usmjeren protiv civilnog stanovništva muslimanske i hrvatske nacionalnosti.¹⁵²

Rukovodstvo bosanskih Srba je prihvatilo da će razaranja civilnih naselja biti brzo i opsežno. [...] Trifko Radić je 12. maja 1992. izvijestio skupštinu bosanskih Srba da “mi nemamo drugog rješenja nego da tučemo i da rušimo grado-

¹⁵⁰ *Krajišnik*, para. 708.

¹⁵¹ *Ibid.*, para. 709.

¹⁵² *Ibid.*, para. 710.

ve. Mi smo Visoko srušili jednu trećinu, možda će večeras i druga trećina biti”.¹⁵³

Vijeće zaključuje da je u periodu na koji se odnosi Opuznica u 30 opština ubijeno približno 3.000 Muslimana i Hrvata. Kako bi se izbjegli nesporazumi, Vijeće napominje da nije riječ o istorijskom, već o pravnom zaključku. [...] Prema tome, ovim zaključkom se ne isključuje mogućnost da je u relevantnom periodu u tim opštinama ubijeno više Muslimana i Hrvata. Međutim, za potrebe ove Pesude, Vijeće može uzeti u obzir samo one konkretne slučajeve lišavanja života koji su dokazani van razumne sumnje. Vijeće nadalje napominje da broj žrtava lišenih života koji se navodi u ovom paragrafu ne uključuje žrtve lišene života u događajima gdje Vijeće, na osnovu dokaza, nije moglo utvrditi tačan broj žrtava.¹⁵⁴ [S]vi gorenavedeni slučajevi predstavljaju istrebljenje kao zločin protiv čovječnosti.¹⁵⁵

Raseljavanje Muslimana i Hrvata izvršeno je na sličan način u svim gorenavedenim opštinama. Srpske opštinske vlasti i srpske snage stvarale su veoma teške životne uslove za Muslimane i Hrvate, koji su imali za cilj, i uspjeli, praktično onemogućiti većini Muslimana i Hrvata da ostanu. [...] Nakon što bi srpske snage zauzele gradove i sela, mnogi Muslimani i Hrvati su hapšeni i ispitivani, pri čemu su ih oni koji su ih uhapsili često mučili i tukli. Terorisanje muslimanskog i hrvatskog stanovništva često je uključivalo pojedinačna ubistva i pokolje [...] Vijesti o takvim pokoljima dodatno su izazivale strah među muslimanskim i hrvatskim stanovništvom.¹⁵⁶

Primjer za to je odluka o dodjeli posebnog statusa nesrpskom stanovništvu opštine koju je usvojilo Ratno predsjedništvo u Čelincu. Prema toj odluci, nesrbi su imali pravo nesmetano živjeti “u krugu svojih domaćinstava”, te pravo da odu iz opštine pod uslovom da se odlazak provede organizovano i da odlazi cjelokupno domaćinstvo. Bilo im je zabranjeno kretanje od 16:00 do 6:00 sati, prodaja ili razmjena stambenih objekata bez odobrenja nadležnog opštinskog or-

¹⁵³ *Ibid.*, para. 974.

¹⁵⁴ *Ibid.*, para. 717.

¹⁵⁵ *Ibid.*, para. 721.

¹⁵⁶ *Ibid.*, para. 729.

gana, korištenje drugih sistema veze osim telefona u pošti, “zadržavanje” na javnim mjestima ili putovanje u druge gradove bez odobrenja nadležnog opštinskog organa. Stanovništvo Čelinca je bilo pretežno srpsko [...].¹⁵⁷

Vijeće je zaključilo da su Muslimani i Hrvati prisilno raseljeni iz 32 opštine, te da je to učinjeno u okviru rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva muslimanske i hrvatske nacionalnosti (vidi dio 5.3.2). Vijeće zaključuje da je to prisilno premještanje bilo de facto diskriminatorno.¹⁵⁸

Vijeće zaključuje da su srpske vlasti u zatočeništvu držale pretežno civile Muslimane, ali i Hrvate, u više od 350 zatočeničkih objekata, od kojih se većina navodi u Prilogu C Optužnice, u (sljedeće) 33 opštine [...].¹⁵⁹

Vijeće zaključuje da su djela uništavanja privatne imovine u vlasništvu Muslimana i Hrvata, uključujući domove i poslovne objekte, počinjena u sljedećih 19 opština: Banja Luka, Bratunac, Bosanska Krupa, Bosanski Novi, Bosanski Petrovac, Brčko, Čajniče, Čelinac, Foča, Ilijaš, Ključ, Kotor-Varoš, Novi Grad, Pale, Prijedor, Prnjavor, Sanski Most, Trnovo i Vlasenica.¹⁶⁰

Vijeće zaključuje da su srpske snage teško oštetile ili razorile više od 200 kulturnih spomenika i svetišta, uglavnom džamija, ali i katoličkih crkvi, od kojih je većina navedena u Prilogu D Optužnice, u sljedećih 26 opština: Bijeljina, Bosanska Krupa, Bosanski Novi, Bosanski Petrovac, Bratunac, Brčko, Čajniče, Čelinac, Doboj, Foča, Ilijaš, Kalinovik, Ključ, Kotor-Varoš, Nevesinje, Novi Grad, Prijedor, Prnjavor, Rogatica, Sanski Most, Sokolac, Teslić, Trnovo, Višegrad, Vogošća i Zvornik.¹⁶¹

U predmetu *Plavšić*:

Vođstvo bosanskih Srba znalo je da su srpske snage koje se bore na strani bosanskih Srba vojno znatno jače od nesrpskih; a Radovan Karadžić je upozorio Muslimane da će biti u-

¹⁵⁷ *Ibid.*, para. 787.

¹⁵⁸ *Ibid.*, para. 807.

¹⁵⁹ *Ibid.*, para. 810.

¹⁶⁰ *Ibid.*, para. 829.

¹⁶¹ *Ibid.*, para. 836.

ništeni ukoliko budu tražili suverenu i nezavisnu BiH. Snage bosanskih Srba, u saradnji sa JNA, MUP-om Srbije i paravojsnim jedinicama “u ostvarivanju cilja razdvajanja etničkih grupa upotrebom sile”, počinile su progone putem kampanje “koja je obuhvatala radnje, događaje i mjesta navedena u tački 3 [...]” i za koje optužena priznaje da su se zaista zbili. Djela progona uključivala su sljedeće: lišavanje života tokom napada na gradove i sela, surovo i nečovječno postupanje tokom i nakon napada, prisilno premještanje i deportacije, protivpravno pritvaranje i lišavanje života, prisilan rad i korišćenje živog štita, surovo i nečovječno postupanje i nehumani uslovi u zatočeničkim objektima, uništavanje kulturnih i vjerskih objekata; i pljačkanje i bezobzirno razaranje.¹⁶²

Ova djela i događaji detaljno su opisani u tački 3 i u priložima uz optužnicu, u kojima se navode rezultati kampanje progona u 37 opština.¹⁶³ Pretresno vijeće prihvata da je ovdje riječ o izuzetno teškom krivičnom djelu, s obzirom na to da ono obuhvata kampanju etničkog razdvajanja koja je imala za posljedicu smrt i protjerivanje hiljada i hiljada ljudi u veoma brutalnim okolnostima. Tu težinu ilustruju: masovnost i razmjeri progona, broj ubijenih, deportovanih i prisilno protjeranih, krajnje nehumano postupanje sa zatočenicima i razmjeri bezobzirnog razaranja imovine i vjerskih objekata.¹⁶⁴

Pretresno vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da je u Bosanskoj krajini tokom perioda na koji se odnosi Optužnica izvršen rasprostranjen ili sistematski napad usmjeren protiv civilnog stanovništva [...]. Taj je napad izvršen na razne načine. Do kraja 1992. godine, skoro svi bosanski Muslimani i bosanski Hrvati su otpušteni s posla, između ostalog u medijima, vojsci, policiji, pravosuđu i javnim preduzećima. Nad bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima izvršeni su brojni zločini, uključujući ubistvo, mučenje, premlaćivanje, silovanje, pljačkanje i razaranje imovine. Sela su granatirana, a kuće su paljene i pljačkane. U proljeće 1992. godine, širom ARK-a je osnovano više zatočeničkih logora u kojima su civili, bosanski Muslimani i bosanski Hrvati, masovno hapšeni i držani u zatočeništvu. U nekoliko navrata izvršeno je ma-

¹⁶² *Plavšić*, para. 15 (u originalu u tačkama).

¹⁶³ *Ibid.*, para. 16.

¹⁶⁴ *Ibid.*, para. 52.

sovno ubijanje civila. Pored toga, bosanski Srbi su sistematski provodili politiku “etničkog čišćenja” nesrpskog stanovništva iz ARK-a. Bosanski Srbi su silom protjerali desetine hiljada bosanskih Muslimana i Bosanskih Hrvata iz ARK-a i prevezli ih konvojima autobusa i vozovima na teritorije u BiH koje su držali bosanski Muslimani ili u Hrvatsku. Na osnovu obrasca ponašanja u sklopu kojeg su ti zločini vršeni širom Bosanske krajine, Pretresno vijeće se uvjerilo da su oni činjeni uglavnom u svrhu provođenja Strateškog plana.¹⁶⁵

Jasno prepoznatljiv obrazac krivičnih aktivnosti dopušta samo jedan razumni zaključak – da su ta krivična djela činjena s ciljem provođenja Strateškog plana rukovodstva bosanskih Srba za preuzimanje kontrole nad teritorijom koja se svojatala za srpsku državu u BiH i trajno uklanjanje većine nesrba s te teritorije.¹⁶⁶ Pretresno vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da su krivična djela počinjena u Bosanskoj krajini od aprila 1992. do kraja decembra 1992., odnosno u predmetno vrijeme Optužnice, izvršena kao direktna posljedica sveobuhvatnog Strateškog plana. Etničko čišćenje nije bilo popratni proizvod kažnjivih aktivnosti, nego je, naprotiv, bilo pravi cilj i stoga nerazdvojjiv dio Strateškog plana.¹⁶⁷

[S]nage vojske bosanskih Srba ubile su najmanje 1.669 bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, od kojih nijedan nije bio borac.¹⁶⁸ [P]ostojala je smisljena, dosljedna strategija etničkog čišćenja koju je sprovodila policija bosanskih Srba i druge vlasti bosanskih Srba protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata [...].¹⁶⁹ Vojska je napadala gradove i sela koji nisu bili vojni ciljevi. Snage bosanskih Srba vršile su napade, između ostalog, i u Prijedoru, Sanskom Mostu, Bosanskom Novom, Ključu, Tesliću i Kotor-Varoši. Konkretna svrha tih vojnih operacija bila je istjerivanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata. Dokazi ukazuju na to da preselje-

¹⁶⁵ *Brdjanin*, para. 159.

¹⁶⁶ *Ibid.*, para. 100.

¹⁶⁷ *Ibid.*, para. 118.

¹⁶⁸ *Ibid.*, para. 465.

¹⁶⁹ *Ibid.*, para. 548.

nje lica nije bila naprosto posljedica vojne akcije, nego upravo njen cilj.¹⁷⁰

U predmetu *Tadić*:

[O]vo Pretresno vijeće je utvrdilo da je oružani sukob postojao na teritoriji opštine Prijedor u relevantno vrijeme i da je jedan aspekt ovog sukoba predstavljala politika počinjavanja nečovječnih djela protiv civilnog stanovništva na toj teritoriji, naročito nesrpskog stanovništva, u nastojanju da se stvori Velika Srbija. [...] djela su bila usmjerena protiv civilnog stanovništva na diskriminatornoj osnovi, počinjena su i na rasprostranjenosti osnovi i na sistematski način, u skladu sa određenom politikom [...].¹⁷¹

U predmetu *Kvočka*:

[D]a je “u vrijeme i na mjestima na koja se odnosi optužnica” vodjen “rasprostranjeni i sistematski napad posebno protiv muslimanskog i hrvatskog civilnog stanovništva; i da je postojala veza između ovog oružanog sukoba i rasprostranjenog i sistematskog napada na civilno stanovništvo i postojanja logora Omarska, Keraterm i Trnopolje i zlostavljanja zatočenika u tim logorima.”¹⁷² Na osnovu ukupnih dokaza jasno je da su ubistvo, mučenje, silovanje, batiranje i drugi oblici fizičkog i duševnog nasilja vršeni strateški i sistematski protiv ne-Srba u Omarskoj. Čini se da je većina tih zvjerstava počinjena sa predumišljajem da se stvori atmosfera nasilja i terora, te da se vrši progon nad zatočenicima. [...] ¹⁷³ Zločini počinjeni u Omarskoj nisu zvjerstva počinjena u žaru borbe; oni se sastoje od široke mješavine teških zločina počinjenih hotimično, podmuklo u logoru.¹⁷⁴

Omarska nije bila mjesto u kojem se sa logorašima sporadično okrutno postupalo ili u kojem su životni uslovi naprosto bili teški. Bila je to paklena sredina u kojoj su muškarci i žene bili lišeni najosnovnijih životnih potreba i čovječnosti [...]. Omarska je bila mjesto gdje su ljude tukli

¹⁷⁰ *Ibid.*, para. 549.

¹⁷¹ *Tadić*, para. 660.

¹⁷² MKSJ, *Tužilac protiv Miroslava Kvočke*, Pretresno veće, Presuda, 2. novembar 2001., IT-98-30/1-T, para. 122 (<http://www.legal-tools.org/doc/34428a/>, <http://www.legal-tools.org/doc/76d2fc/>).

¹⁷³ *Ibid.*, para. 197.

¹⁷⁴ *Ibid.*, para. 319.

svakodnevno i uz upotrebu djavolskih sredstava mučenja. Niko nije mogao biti u zabludi da je Omarska samo loše vođen zatvor – ona je bila zločinački poduhvat koji je smišljeno funkcionisao na način kojim se uništavao um, tijelo i duh ljudi koji su tu bili zatočeni.¹⁷⁵

U predmetu *Banović*:

[L]ogor Keraterm je otvoren i vođen kao dio udruženog zločinačkog poduhvata, s ciljem zatvaranja nesrba u ponižavajućim i dehumanizirajućim uslovima, kako bi se s tog područja nesrbi uklonili zbog njihove etničke pripadnosti. Do krivičnih djela koja je počinio Predrag Banović došlo je u okviru rasprostranjenog i sistematskog napada na civilno stanovništvo, uz diskriminaciju namjeru.¹⁷⁶

U predmetu *Mrđa*:

Darko Mrđa [pripadnik interventnog voda policije u Prijedoru] je lično i direktno učestvovao u izvođenju, čuvanju, sprovođenju, strijeljanju i ubistvu nenaoružanih muškaraca na Koričanskim stijenama. Osim dvanaestorice muškaraca koji su preživjeli pokolj, ubijeni su svi muškarci koji su izvedeni iz ta dva autobusa.¹⁷⁷ Pretresno vijeće smatra da bi kazna trebala odražavati ukupnu okrutnost i nečovječnost direktnog učestvovanja Darka Mrđe u strijeljanju oko 200 civila na Koričanskim stijenama, od kojih su svi osim njih 12 ubijeni.¹⁷⁸ U avgustu 1992. u Bosni i Hercegovini je bio u toku oružani sukob. U sklopu tog oružanog sukoba došlo je do rasprostranjenog i sistematskog napada, u smislu člana 5 Statuta, usmjerenog protiv nesrpskog civilnog stanovništva opštine Prijedor. Darko Mrđa potvrđuje da su zločini za koje se izjašnjava krivim bili dio tog rasprostranjenog i sistematskog napada.¹⁷⁹

U predmetu *Dragan Nikolić*:

¹⁷⁵ *Ibid.*, para. 707.

¹⁷⁶ MKSJ, *Tužilac protiv Predraga Banovića*, Pretresno veće, Presuda o kazni, 28. oktobar 2003., IT-02-65/1-S, para. 39 (<http://www.legal-tools.org/doc/7323e5/>, <http://www.legal-tools.org/doc/4c8c2d/>).

¹⁷⁷ MKSJ, *Tužilac protiv Darka Mrđe*, Pretresno veće I, Presuda o kazni, 31. mart 2004., IT-02-59-S, para. 10 (<http://www.legal-tools.org/doc/d61b0f/>, <http://www.legal-tools.org/doc/225dd3/>).

¹⁷⁸ *Ibid.*, para. 42.

¹⁷⁹ *Ibid.*, para. 10.

U periodu od kraja maja do oktobra 1992. u hangar u logoru Sušica zatočeno je čak 8.000 civila Muslimana i drugih nesrba iz Vlasenice i okolnih sela. Broj zatočenika u hangaru po pravilu se kretao između 300 i 500 ljudi.¹⁸⁰ U logoru Sušica su držani muškarci, žene i djeca, a katkada su bile zatočene i cijele porodice.¹⁸¹

Optuženi je Muslimane i druge nesrpske zatočenike proganjao tako što ih je podvrgavao ubistvima, silovanjima i mučenju, za što se konkretno tereti u Optužnici. Osim toga, Dragan Nikolić je ubistvima, batinanjima, seksualnim nasiljem i drugim oblicima fizičkog i psihičkog zlostavljanja učestvovao u stvaranju i održavanju atmosfere terora u logoru.¹⁸² Pretresno vijeće konstatuje da je teško zamisliti da bi se ubistvo, mučenje i seksualno nasilje moglo izvršiti na teži i okrutniji način od onog kojem je pribjegao optuženi [...].¹⁸³

U predmetu *Jelisić*:

Događaji koji su opisani u činjeničnoj osnovi veoma jasno pokazuju da je srpska ofanziva bila usmjerena na ne-srpsko stanovništvo Brčkog.¹⁸⁴ Kao jednom od aktivnih učesnika u tom napadu, Goranu Jelisiću je morala biti poznata rasprostranjena i sistematska priroda napada protiv ne srpskog stanovništva Brčkog.¹⁸⁵ Svjedočenja tokom sudjenja pokazuju da je ofanziva protiv civilnog stanovništva Brčkog, u sklopu koje su bila i djela Gorana Jelisića, uglavnom bila usmjerena protiv muslimanskog stanovništva. Velika većina osoba zatočenih u sabirnim centrima i u logoru Luka bili su Muslimani. [...]. Većina žrtava ubijenih tokom sukoba u Brčkom bili su Muslimani.¹⁸⁶

¹⁸⁰ MKSJ, *Tužilac protiv Dragana Nikolića*, Pretresno veće II, Presuda o kazni, 18. decembar 2003., IT-94-2-S, para. 57 (<http://www.legal-tools.org/doc/f8722c/>, <http://www.legal-tools.org/doc/e85f11/>).

¹⁸¹ *Ibid.*, para. 59.

¹⁸² *Ibid.*, para. 67.

¹⁸³ *Ibid.*, para. 186.

¹⁸⁴ MKSJ, *Tužilac protiv Gorana Jelisića*, Pretresno veće, Presuda, 14. decembar 1999., IT-95-10-T, para. 21 (<http://www.legal-tools.org/doc/b3ece5/>, <http://www.legal-tools.org/doc/1010b6/>).

¹⁸⁵ *Ibid.*, para. 57.

¹⁸⁶ *Ibid.*, para. 74.

Goran Jelisić je jednom svjedoku rekao da mrzi Muslimane i da želi da ih sve pobije, a da bi preživjeli Muslimani mogli biti robovi koji bi čistili toalete ali nikada ne bi imali stručni posao. Navodno je dodao da želi da izvrši “čišćenje” Muslimana te da bi u tome uživao, da su se balije toliko razmnožile da on mora da otarasi svijet od njih. Goran Jelisić je navodno takodje izjavio da mrzi Muslimanke, da smatra da su izrazito prljave te da želi sve da ih sterilizuje kako bi spriječio porast broja Muslimana, ali da će prije nego što ih sve istrijebi početi sa muškarcima kako bi spriječio svako ramnožavanje.¹⁸⁷

U predmetu *Kunarac i dr.*:

Taj sukob ne samo da je omogućio mnoga počinjena krivična djela, nego su ta djela u velikoj mjeri bila dio sukoba. Ubijanja, silovanja i druga zlostavljanja muslimanskih civila direktna su posljedica oružanog sukoba i činjenice da je taj oružani sukob izgleda zaštitio, uopšteno govoreći, počiniocima od krivičnih sankcija.¹⁸⁸ Pretresno vijeće je uvjerenom van razumne sumnje da su na području i u periodu koji se navodi u optužnicama srpske snage izvršile napad širokih razmjera uperen protiv muslimanskog civilnog stanovništva. Napad je obuhvatio opštine Foču, Gacko i Kalinovik.¹⁸⁹ Svi tragovi muslimanskog prisustva i kulture izbrisani su sa tog područja. U Foči gotovo da više nema Muslimana. Sve džamije u Foči su uništene. U januaru 1994. srpske vlasti su svoju potpunu pobjedu – “sticanje premoći” nad Muslimanima, kako je to iskreno navela odbrana, krunisale mijenjanjem imena Foča u “Srbinje”, što doslovno znači “grad Srba”. Skoro svi preostali Muslimani, muškarci i žene iz sve tri opštine, uhapšeni su, okupljeni, razdvojeni i zatvoreni ili zatočeni u nekoliko zatočeničkih centara kao što su Buk Bijela, srednja škola u Kalinoviku, “Partizan”, Srednjoškolski centar u Foči i KP Dom u Foči, i to po obrascu koji se stalno ponavljao. Neki od tih ljudi su ubijeni, neki silovani ili teško pretučeni. Jedini ra-

¹⁸⁷ *Ibid.*, para. 102.

¹⁸⁸ MKSJ, *Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca i dr.*, Pretresno veće, Presuda, 22. februar 2001., IT-96-23&23/1-T, para. 568 (<http://www.legal-tools.org/doc/fd881d/>, <http://www.legal-tools.org/doc/a4cb81/>).

¹⁸⁹ *Ibid.*, para. 570.

zlog za takvo postupanje prema njima bila je činjenica što su po svom etničkom porijeklu bili Muslimani.¹⁹⁰

Dragoljub Kunarac je takodje znao da su muslimanske žene posebno bile na meti jer je nekoliko njih lično odveo svojim ljudima, a nekoliko je i sam silovao. Tokom jednog od tih silovanja, on je verbalnom i fizičkom agresijom izrazio svoje stanovište da su silovanja Muslimanki jedan od mnogih načina na koji Srbi mogu potvrditi svoju nadmoć i pobjedu nad Muslimanima. Silujući FWS-183, optuženi Dragoljub Kunarac joj je rekao da treba uživati u tome “da je jebe Srbin”. Nakon što su on i još jedan vojnik bili gotovi, Dragoljub Kunarac joj se smijao i dodao da će sada nositi srpsko dijete i da neće znati ko mu je otac.¹⁹¹

Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač i Zoran Vuković zlostavljali su muslimanske djevojke i žene, i nikog drugog do muslimanske djevojke i žene, zato što su bile Muslimanke. Oni su, dakle, u potpunosti prihvatili srpsku agresiju protiv muslimanskih civila koja se zasnivala na nacionalnoj pripadnosti i jasno je da su sva njihova krivična djela bila dio napada na civilno muslimansko stanovništvo, što je za posljedicu imalo perpetuiranje tog napada.¹⁹²

U predmetu *Zelenović*:

Za vrijeme i poslije preuzimanja vlasti u gradu Foči i okolnim selima i opštinama muslimansko i drugo nesrpsko stanovništvo izloženo je rasprostranjenom i sistematskom zlostavljanju koje je vršeno po obrascu, a svrha mu je bila da se većina njih ukloni iz opštine.¹⁹³

Zbog ovog napada na civilno stanovništvo u Foči i okolnim opštinama izuzetno velik broj muslimanskih civila protjeran iz ove regije. Od 52 posto muslimanskog stanovništva koje je živjelo u Foči, ostalo ih je samo desetoro [...].¹⁹⁴ Zločini u vezi s kojima se g. Zelenović izjasnio krivim dio su obrasca seksualnih zlostavljanja koja su vršena

¹⁹⁰ *Ibid.*, para. 577.

¹⁹¹ *Ibid.*, para. 583.

¹⁹² *Ibid.*, para. 592.

¹⁹³ MKSJ, *Tužilac protiv Dragana Zelenovića*, Pretresno veće I, Presuda o kazni, 4. april 2007., IT-96-23/2-S, para. 19 (<http://www.legal-tools.org/doc/2a9e0b/>, <http://www.legal-tools.org/doc/06d080/>).

¹⁹⁴ *Ibid.*, para. 20.

tokom perioda od nekoliko mjeseci, na četiri različite lokacije, a uključivala su više žrtava. Gospodin Zelenović je direktno učestvovao u seksualnom zlostavljanju žrtava u više zatočeničkih objekata, uključujući i višestruko silovanje žrtava FWS-75 i FWS-87. Gospodin Zelenović je proglašen krivim za devet silovanja koja je lično počinio, od kojih je osam okvalifikovano i kao mučenje i kao silovanje. [...] Četiri slučaja seksualnog zlostavljanja bila su grupna silovanja, koja su počinjena s još tri ili više drugih počinitelja.¹⁹⁵ Žrtve u ovom predmetu hapšene su i pritvarane u okrutnim uslovima na duge vremenske periode. Bile su nenaoružane i nisu se mogle braniti. Žrtve su stoga bile osobito ranjive u vrijeme kad je počinjen zločin. Povrh toga, žrtva FWS-87, koju je g. Zelenović silovao mnogo puta, imala je oko 15 godina u vrijeme kad su ti zločini počinjeni.¹⁹⁶

U predmetu *Krnojelac*:

Protjerivanje, razmjena ili deportacija ne-Srba, kako zatočenika iz KP doma tako i onih koji nisu bili zatočeni, predstavljali su završnu fazu srpskog napada na nesrpsko civilno stanovništvo u opštini Foča. [...] Potkraj 1994. godine razmijenjeni su i posljednji zatočenički Muslimani koji su još bili u KP domu, čime je napad na civile dovršen i ostvareno postojanje srpske oblasti etnički očišćene od Muslimana.¹⁹⁷ Pretresno vijeće je uvjeren da se rasprostranjeni i sistematski napad srpskih snaga na nesrpsko civilno stanovništvo doista odvijao u Foči i okolini Foče [...] te da su radnje vršene u KP domu bile dio tog napada. Ovaj napad je uključivao i sistematsko sakupljanje i zatvaranje civila ne-Srba, paljenje i uništavanje imovine nesrpskog stanovništva, uglavnom Muslimana, razaranje nekoliko džamija u gradu i opštini Foča, protivpravno lišavanje života civila ne-Srba, kao i mučenje i zlostavljanje mnogih muškaraca ne-Srba zatočenih u KP domu.¹⁹⁸

U predmetu *Vasiljević*:

¹⁹⁵ *Ibid.*, para. 38.

¹⁹⁶ *Ibid.*, para. 39.

¹⁹⁷ MKSJ, *Tužilac protiv Milorada Krnojelca*, Pretresno veće II, Presuda, 15. mart 2002., IT-97-25-T, para. 49 (<http://www.legal-tools.org/doc/1a994b/>, <http://www.legal-tools.org/doc/320887/>).

¹⁹⁸ *Ibid.*, para. 61.

Taj proces je urodio time da je potkraj 1992. godine u Višegradu ostalo veoma malo građana nesrpske nacionalnosti. Stotine njih samovoljno su lišene života, dok su njih hiljade protjerane uz primjenu sile ili su prisilno – nasiljem i zatrašivanjem – premještene. Danas su stanovnici Višegrada većinom srpske nacionalnosti. Tako drastične promjene u nacionalnom sastavu sistematski su se događale širom teritorije današnje Republike Srpske, no s aspekta međusobnog omjera stanovništava, promjene koje su se dogodile u Višegradu po veličini stoje odmah na drugom mjestu iza Srebrenice.¹⁹⁹ Pretresno vijeće se na temelju dokaza koji su mu predloženi uvjerilo da je u vremenu na koje se odnosi Optužnica postojao rasprostranjeni i sistematski napad na nesrpsko civilno stanovništvo opštine Višegrad. Napad se odvijao u mnogo oblika, počevši od osvajanja grada od strane Srba pa do sistematske zločinačke kampanje ubistava, silovanja i maltretiranja nesrpskog stanovništva opštine, a posebno Muslimana, koja je na kraju kulminirala u jednu od najširih i najsurovijih kampanja etničkog čišćenja u sukobu u Bosni. U roku od nekoliko sedmica iz opštine Višegrad je očišćeno gotovo cjelokupno nesrpsko stanovništvo da bi opština zatim bila pripojena današnjoj Republici Srpskoj.²⁰⁰

U predmetu *Lukić i Lukić*:

Dokazi izvedeni pred Pretresnim vijećem pokazuju da su srpska policija, pripadnici paravojnih grupa i lokalni Srbi vršili mnogobrojne akte nasilja protiv muslimanskog civilnog stanovništva u Višegradu [...] Ti akti nasilja uključivali su djela protivpravnog lišavanja slobode i premlaćivanja, otmice, silovanja, krađe i uništavanja imovine, kao i djela samovoljnog lišavanja života. U Višegradu su spaljene dvije džamije.²⁰¹ Pretresno vijeće se, osim toga, uvjerilo da su napadi na diskriminativan način bili usmjereni protiv civilnog stanovništva: žrtve su bili civili iz Višegrada, mnogi od njih su bili starci, žene i djeca, a svi su bili muslimanske nacio-

¹⁹⁹ MKSJ, *Tužilac protiv Mitra Vasiljevića*, Pretresno veće II, Presuda, 29. novembar 2002., IT-98-32-T, para. 56 (<http://www.legal-tools.org/doc/8035f9/>, <http://www.legal-tools.org/doc/6848df/>).

²⁰⁰ *Ibid.*, para. 58.

²⁰¹ MKSJ, *Tužilac protiv Milana Lukića i Sredoja Lukića*, Pretresno veće III, Presuda, 20. juli 2009., IT-98-32/1-T, para. 890 (*‘Lukić i Lukić’*) (<http://www.legal-tools.org/doc/af5ad0/>, <http://www.legal-tools.org/doc/76d018/>).

nalnosti.²⁰² Na spisku nestalih osoba koji je 2005. godine objavio Međunarodni komitet Crvenog krsta bilo je navedeno da postoje prijave o 705 nestalih osoba iz Višegrada, od kojih su velika većina bili Muslimani. Velik broj Muslimana je ubijen. Od sredine maja do septembra ili oktobra 1992. Mevsud Poljo i drugi, iz Drine su izvadili i potom pokopali 170–180 leševa, odjevenih većinom u civilnu odjeću. Prema izjavama Mevsuda Polje, ta brojka čini samo 20 posto leševa vidjenih u rijeci u to vrijeme. Iz masovnih grobnica u okolini opštine Višegrad kasnije su ekshumirane stotine leševa muslimanskih civila.²⁰³ Posljedica toga bila je dramatična promjena nacionalnog sastava stanovništva Višegrada. Kad je sukob počeo, u Višegradu su Muslimani bili gotovo dvostruko brojniji od Srba. Godine 1997. udio Srba u stanovništvu iznosio je 95,9 posto, dok je udio Muslimana pao na manje od 1 posto.²⁰⁴

U predmetu *Simić i dr.*:

Pretno vijeće smatra da su događaji u Bosanskom Šamcu i Odžaku u razdoblju od 17. aprila 1992. do 31. decembra 1993. predstavljali napad na civilno stanovništvo. Taj napad je obuhvatao nasilno preuzimanje vlasti u Bosanskom Šamcu, te radnje progona i deportacije nesrpskih civila koje su uslijedile.²⁰⁵

U predmetu *Krstić*:

Nakon zauzimanja Srebrenice u julu 1995. snage bosanskih Srba su pogubile nekoliko hiljada muškaraca bosanskih Muslimana. Ukupan broj pogubljenih kreće se vrlo vjerovatno između 7000 i 8000 muškaraca [...].²⁰⁶ Pretno vijeće već je ranije utvrdilo da je protiv bosansko-muslimanskog stanovništva Srebrenice od 11. jula nadalje pokrenut rasprostranjen i sistematski napad, koji se zasnivao na činjenici da to stanovništvo pripada bosansko-muslimanskoj etničkoj

²⁰² *Ibid.*, para. 891.

²⁰³ *Ibid.*, para. 893.

²⁰⁴ *Ibid.*, para. 894.

²⁰⁵ MKSJ, *Tužilac protiv Blagoja Simića i dr.*, Pretno veće II, Presuda, 17. oktobar 2003., IT-95-9-T, para. 978 (<http://www.legal-tools.org/doc/aa9b81/>, <http://www.legal-tools.org/doc/6255e7/>).

²⁰⁶ *Krstić*, para. 426, 84.

grupi.²⁰⁷ Humanitarna kriza u Potočarima, spaljivanje domova u Srebrenici i Potočarima, terorisanje civila bosanskih Muslimana, ubistvo hiljada bosansko-muslimanskih civila u Potočarima ili u pažljivo isplaniranim egzekucijama masovnih razmjera, te prisilno premještanje žena, djece i starijih osoba sa teritorije pod kontrolom bosanskih Srba predstavljaju djela progona.²⁰⁸

U predmetu *Obrenović*:

Dragan Obrenović je prihvatio krivičnu odgovornost za svoju ulogu u progonima počinjenim nakon pada Srebrenice. Taj stravičan zločin koji je bio izvršen metodama koje su uključivale hladnokrvno ubistvo hiljada muškaraca, bosanskih Muslimana, bio je jedan od najmračnijih trenutaka dugotrajnog rata u bivšoj Jugoslaviji.²⁰⁹

U pogledu genocida u predmetu *Blagojević i Jokić*:

Pretno vijeće je konstatovalo da je rasprostranjeni i sistematski napad na stanovnike Srebrenice bosanske Muslimane izvršen na osnovu etničke, nacionalne i vjerske pripadnosti stanovništva. Pretno vijeće s tim u vezi podsjeća na izjavu generala Mladića da je “došao [...] trenutak da se Turcima osvetimo na ovom prostoru.” Vijeće dalje primjećuje da su mnogi pripadnici VRS-a psovali bosanske Muslimane nazivajući ih pogrđnim imenima. Pripadnici VRS-a govorili su izbjeglicama da napuste to područje koje su zvali “srpskom dedovinom” i dijelom “Velike Srbije”. Kada su zarobljeni bosanski Muslimani stigli u zatočeničke centre bili su prisiljeni da ponavljaju prosrpske tekstove, uključujući onaj da je “ovo [...] srpska zemlja”. Pretno vijeće stoga konstatuje da okolnosti u kojima se odvijalo terorisanje, okrutno i nehumano postupanje prema civilima bosanskim Muslimanima, kasnije prisilno premještanje žena i djece i organizovano pogubljenje muškaraca dokazuju postojanje namjere počinitelja da vrše diskriminaciju na rasnoj, vjerskoj ili političkoj osnovi.²¹⁰

²⁰⁷ *Ibid.*, para. 536.

²⁰⁸ *Ibid.*, para. 537.

²⁰⁹ *Obrenović*, para. 149.

²¹⁰ *Blagojević i Jokić*, para. 619 (uglase zgrade u originalu).

Pretno vijeće je uvjeren da su sva krivična djela koja su počinile snage bosanskih Srba bila dio jedinstvene zamisli da se poćini genocid nad bosanskim Muslimanima iz Srebrenice, koja se manifestovala u operaciji “Krivaja 95”, ćiji je krajnji cilj bio da se eliminiše enklava i, samim tim, zajednica bosanskih Muslimana koji su živjeli na tom području. Prisilno premještanje bilo je sastavni dio te operacije, koja je takođe uključivala ubijanje i uništavanje imovine.²¹¹ Pretno vijeće nimalo ne sumnja u to da su sva navedena djela predstavljala jedinstvenu operaciju izvršenu s namjerom da se uništi stanovništvo Srebrenice bosanski Muslimani.²¹²

U predmetu *Popović i dr.*:

Pretno vijeće konstatuje da je van razumne sumnje dokazano da je postojao rasprostranjen i sistematski napad usmjeren protiv civilnog stanovništva Srebrenice i Žepe, bosanskih Muslimana, koji je započeo izdavanjem Direktive br. 7. Taj napad je imao razne komponente, uključujući gušenje enklava putem ogranićavanja dostave humanitarne pomoći, postepeno slabljenje i onesposobljavanje UNPROFOR-a i planirani vojni napad na enklave, a kulminirao je uklanjanjem hiljada ljudi iz Srebrenice i Žepe. Taj napad je bio rasprostranjen zbog velikih razmjera i velikog broja ųrtava; a bio je sistematski zbog organizovanog karaktera radnji preduzetih protiv ųrtava i male vjerovatnoće da su one bile nasumićne.²¹³ Plan da se stanovništvo Srebrenice i Žepe prisili da napusti enklave izložen je, kao ųto je gore konstatovano, u Direktivi br. 7. U toj direktivi se eksplicitno kaųe da to treba postići, izmeđju ostalog, “planskim i nenametljivim restriktivnim odobravanjem zahteva” kako bi se “smanji[la] i ogranići[la] logistićk[a] podrųk[a] snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom ųivlju, i [njih] ućini[lo] ovisnim od naųe dobre volje, a istovremeno izbe[gl]a osud[a] međjunarodne zajednice i svetskog javnog mnenja”. Pretno vijeće konstatuje da je ovdje rijeć o jasnoj politici VRS-a da ogranići dostavu humanitarne pomoći u enklave, ćiji je krajnji cilj bio da se bosanski Muslimani

²¹¹ *Ibid.*, para. 647.

²¹² *Ibid.*, para. 677.

²¹³ *Popović i dr.*, para. 760.

prisile da odu. Pretresno vijeće se takodje uvjerilo da je ta politika uključivala ograničavanje popune zaliha UNPROFOR-a, s ciljem da se on onemogući u obavljanju svojih zadataka, od kojih je primarni bio zaštita tih enklava.²¹⁴

Akcije protiv Srebrenice i Žepe činile su dio istog napada. Akcije preduzete protiv obje enklave bile su činjenično, prostorno i vremenski blisko povezane. U Direktivi br. 7 se eksplicitno govori o Srebrenici i Žepi i, nakon njenog izdavanja, protiv obje enklave je primijenjena slična strategija.²¹⁵ Medjutim, nema potrebe da Pretresno vijeće nagadja koje su vojne akcije VRS-a u vezi s enklavama eventualno bile opravdane i izvedene radi ostvarivanja tih legitimnih vojnih ciljeva. Kakve god te mjere bile, sveobuhvatni, neselektivni i nesrazmjerni napad koji je VRS izvršio na te civilne enklave pod zaštitom Ujedinjenih nacija nije bio jedna od njih. Pretresno vijeće se uvjerilo da su okolnosti pod kojima je izvedena vojna akcija, kao što je ranije istaknuto, bile takve da je ta akcija već sama za sebe predstavljala rasprostranjen i sistematski protivpravni napad usmjeren protiv civilnog stanovništva. Taj vojni napad na enklave ujedno je činio dio šireg napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva Srebrenice i Žepe, koji je započeo izdavanjem Direktive br. 7.²¹⁶ Sam fizički čin prevoženja žena, djece i staraca iz Srebrenice takodje je činio dio rasprostranjenog i sistematskog napada i bio njegova kulminacija.²¹⁷

Pretresno vijeće podsjeća da su muškarci stari otprilike između 15 i 65 godina odvojeni u Potočarima, zatim prevezeni i držani u zatočeništvu u nepodnošljivim uslovima, a kasnije pogubljeni. [...]. Pretresno vijeće se uvjerilo da su ti ljudi bili pretežno civili [...] Pretresno vijeće stoga konstatuje da su djela počinjena nad tim muškarcima i dječacima bila neraskidivo povezana s rasprostranjenim i sistematskim napadom usmjerenim protiv civilnog stanovništva i da su činila njegov dio.²¹⁸ U roku od nekoliko dana, snage bosanskih Sr-

²¹⁴ *Ibid.*, para. 766.

²¹⁵ *Ibid.*, para. 773.

²¹⁶ *Ibid.*, para. 755.

²¹⁷ *Ibid.*, para. 776.

²¹⁸ *Ibid.*, para. 779.

ba su sistematski pogubile nekoliko hiljada muškaraca, bosanskih Muslimana, od kojih je 5.336 identifikovano. Za stanovništvo Srebrenice i Žepe, ta pogubljenja su predstavljala kulminaciju terorisanja kojem su bili izloženi tokom dužeg vremena.²¹⁹ Razmjere i karakter operacije ubijanja, izbor žrtava, sistematski i organizovan način na koji je ona izvršena i očigledna namjera da se likvidira svaki bosanski Musliman koji je zarobljen ili se predao dokazuju van razumne sumnje da su pripadnici snaga bosanskih Srba, uključujući članove Glavnog štaba i pripadnike organa bezbjednosti VRS-a, posjedovali namjeru da unište Muslimane iz istočne Bosne kao grupu.²²⁰ Pretresno vijeće konstatuje da je operacija ubijanja – od odvajanja preko zatočenja do pogubljenja i pokopavanja – bila pažljivo orkestrirana strategija uništavanja usmjerena protiv muslimanskog stanovništva istočne Bosne.²²¹

Shodno tome, Pretresno vijeće se uvjerilo da su pripadnici snaga bosanskih Srba, uključujući članove Glavnog štaba VRS-a i pripadnike organa bezbjednosti VRS-a, kao što su Popović i Beara, počinili genocid nad Muslimanima iz istočne Bosne, kao dijelom bosanskih Muslimana.²²²

Pored toga, tokom činjenja tih djela koja predstavljaju progon njihovi učesnici su svoju diskriminatornu namjeru u brojnim prilikama i verbalizirali. Pretresno vijeće podsjeća da je saslušalo iskaze o govorima ili komentarima koji ukazuju na postojanje namjere vršenja diskriminacije, kao što je sljedeća izjava koju je Mladić dao u Srebrenici: “[P]oklanjamo srpskom narodu ovaj grad i, napokon, došao je trenutak da se [...] Turcima osvetimo na ovom prostoru”. Pretresno vijeće stoga konstatuje da sve te okolnosti zajedno daju sliku o postojanju opšte zamisli vršenja diskriminacije.²²³

U predmetu *Tolimir*:

[S]nage bosanskih Srba u svojim akcijama nisu ciljale konkretno ABiH, nego su redovno djelovale protiv cjelokupnog

²¹⁹ *Ibid.*, para. 837.

²²⁰ *Ibid.*, para. 856.

²²¹ *Ibid.* para. 861.

²²² *Ibid.*, para. 863.

²²³ *Ibid.*, para. 1004 (uglase zagrade i izostavik u originalu).

stanovništva bosanskih Muslimana u enklavama Srebrenica i Žepa.²²⁴ Počevši od 2. jula 1995. godine operacijom “Krivaja 95” pokrenut je niz vojnih akcija kako bi se stvorili uslovi za eliminisanje enklava Srebrenica i Žepa, za koje se znalo da su naseljene civilima.²²⁵ Dječaci i mnogi od muškaraca odvedenih iz Potočara i iz kolone bili su civili i nikad nisu učestvovali u oružanoj borbi. Ostali muškarci bili su van borbenog stroja po zarobljavanju ili predaji iz kolone [...] U ovom predmetu ubistvo tih muškaraca čini suštinski dio napada usmjerenog protiv stanovništva enklava Srebrenica i Žepa, bosanskih Muslimana.²²⁶ [V]ijeće se uvjerilo da je postojao napad u smislu člana 5, koji je primarno bio usmjeren protiv civilnog stanovništva enklava Srebrenica i Žepa, bosanskih Muslimana. Taj napad bio je rasprostranjen, u njemu su na brojnim lokacijama ubijene hiljade bosanskih Muslimana, a desetine hiljada protjerane su s tog područja. Pošto je taj napad izvršen koordiniranim akcijama snaga bosanskih Srba u kratkom vremenu, uglavnom u julu 1995. godine, Vijeće takođe konstatuje da su ustanovljena krivična djela bila sistematska.²²⁷ Većina članova Vijeća konstatuje da su snage bosanskih Srba, u okviru masovne i okrutne operacije ubistva, tokom samo nekoliko dana sistematski pobile najmanje 5.749 muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice. Snage bosanskih Srba počinile su te zločine s odvratnom namjerom da diskriminišu i unište tu konkretnu grupu.²²⁸

Nalazi o preuzimanju vlasti i napadima na opštine u centralnoj Bosni od strane bosanskih Hrvata, u predmetu *Blaškić*:

Tokom 1992. godine počinjena su, dakle, brojna diskriminatorska djela protiv muslimanskih vlasti opština Vitez, Busovača i Kiseljak te protiv muslimanskog stanovništva tih opština.²²⁹

Svi ti dokazi Vijeću dopuštaju da zaključiti, bez ikakve moguće sumnje, da su sela Ahmići, Pirići, Šantići i Nadioci

²²⁴ *Tolimir*, para. 706.

²²⁵ *Ibid.*, para. 707.

²²⁶ *Ibid.*, para. 708.

²²⁷ *Ibid.*, para. 710.

²²⁸ *Ibid.*, para. 1217.

²²⁹ *Blaškić*, para. 366.

16. aprila 1993. bili mete planiranog napada usmjerenog protiv muslimanskog stanovništva.²³⁰

Naposljetku, Vijeće konstatira da su vojne ofanzive HVO-a samo krajnji ishod globalne politike progona muslimanskog stanovništva koju su sprovodile hrvatske političke i vojne vlasti, a kojoj je optuženi svesrdno pristupio već od samog početka, tako što je u aprilu 1992. prihvatio dužnost vojnog zapovjednika regije Kiseljak, a u junu iste godine, zapovjednika Operativne zone Srednja Bosna.²³¹ Ti su napadi, dakle, ispoljili rasprostranjen, sistematičan i nasilan karakter. Oni su se uklapali u okvir politike progona muslimanskog stanovništva.²³² Kako bi ispunio političke ciljeve koje je prigrio, general Blaškić je koristio sve vojne snage na koje se mogao osloniti [...].²³³

U predmetu *Kordić i Čerkez*:

Pretno vijeće nalazi da težina dokaza jasno ukazuje na progon Muslimana u opštinama Srednje Bosne u kojima je vlast preuzeo HVO, a to su Busovača, Novi Travnik, Vareš, Kiseljak, Vitez, Kreševo i Žepče. Progon je u svakoj od opština slijedio isti obrazac i to pokazuje da je HVO pokrenuo kampanju protiv bosanskih Muslimana u tim opštinama.²³⁴

Pretno vijeće nalazi da ogromna količina dokaza ukazuje na dobro organizovani i planirani napad HVO-a na Ahmiće kojem je cilj bio ubijanje i istjerivanje muslimanskog stanovništva što je rezultiralo pokoljem. [...] Nadalje, Pretno vijeće zaključuje iz tih dokaza (i dokaza o drugim napadima HVO-a u aprilu 1993.) da je u to vrijeme postojala zajednička nakana ili plan smišljen i izvršen od strane vođstva bosanskih Hrvata da se Lašvanska dolina etnički očisti od Muslimana. Dario Kordić je, kao lokalni politički vođa, bio dio te nakane ili plana a njegova je glavna uloga u njemu bila uloga planera i podstrekača.²³⁵ Pretno vijeće je utvrdilo da je napad na Stupni Do bio usklađeni napad HVO-

²³⁰ *Ibid.*, para. 428.

²³¹ *Ibid.*, para. 660.

²³² *Ibid.*, para. 751.

²³³ *Ibid.*, para. 752.

²³⁴ *Kordić i Čerkez*, para. 520.

²³⁵ *Ibid.*, para. 642.

a na selo, sa namjerom da se ukloni muslimansko stanovništvo. Bez obzira na neposredni motiv, radilo se o dijelu ofanzive HVO-a protiv muslimanskog stanovništva Srednje Bosne, a posljedica je bio pokolj.²³⁶

Pretno vijeće smatra, na osnovu ogromne količine dokaza, da je tokom čitavog perioda koji pokriva optužnica provedena kampanja progona u Srednjoj Bosni (i šire) usmjerena protiv bosanskih Muslimana. Na čelu te kampanje bio je HDZ- BiH i ona je vođena posredstvom instrumenata HZ H-B i HVO i orkestrirana iz Zagreba. Ta kampanja se manifestovala kao najekstremniji oblik progona, tj., napadani su gradovi i sela pri čemu su uništavalo i pljačkalo, ubijalo, ranjavalo i zatočavalo bosanske Muslimane. [...] Svrha te kampanje bila je potčinjavanje bosansko-muslimanskog stanovništva.²³⁷

U Hercegovini, u predmetu *Naletilić i Martinović*:

[N]a osnovu dokaza je utvrđeno da je [...] postojao rasprostranjen i sistematski napad na muslimanski dio civilnog stanovništva. Utvrđeno je, osim toga, da je ta kampanja imala konkretan cilj: transformirati prethodno etnički miješano područje u Mostaru i oko njega u hrvatsko područje s etnički čistim stanovništvom, BH Hrvatima.²³⁸ Vijeće je uvjeren da je [...] postojao rasprostranjeni i sistematski napad usmjeren protiv muslimanskog civilnog stanovništva u Mostaru, Savićima i Doljanima. Napad je imao različite oblike. Započeo je okupljanjem i zatvaranjem muslimanskih civila nakon žestokih borbi oko Savića i Doljana, nakon čega su ovi prebačeni u zatočeničke centre, pa potom na teritoriju pod kontrolom ABiH. Kuće BH Muslimana na tom području spaljene su da bi se osiguralo da se muslimansko stanovništvo nikad ne vrati. Vjerski objekti BH Muslimana, poput džamija na tom području, sistematski su uništavani. Zatočenički centri za muslimanski dio stanovništva otvarani su na cijelom tom području. Vojnici koji su imali nesmetani pristup zatočeničkim centrima, podvrgavali su zatočene muslimanske civile i vojnike izvan bojnog ustroja ponižavajućem i brutal-

²³⁶ *Ibid.*, para. 750.

²³⁷ *Ibid.*, para. 827.

²³⁸ *Naletilić i Martinović*, para. 240.

nom zlostavljanju.²³⁹ Kampanja protiv muslimanskog stanovništva na tom području dostigla je vrhunac nakon napada na Mostar početkom maja 1993. godine, kada je nakon izbijanja neprijateljstava, muslimansko stanovništvo usklađenim djelovanjima istjerano iz zapadnog Mostara.²⁴⁰

U predmetu *Prlić i dr.*:

Vijeće smatra da su sva gorenavedena djela bila dio rasprostranjenog napada budući da su bila širokih razmjera – djela su počinjena na teritoriji osam opština BiH tokom perioda od dvije godine, od maja 1992. do aprila 1994. – i da su imala za posljedicu hiljade žrtava. Osim toga, ta djela nasilja bila su slična u svim pomenutim opštinama i izvedena su na organizovan način od strane političkih i vojnih struktura HVO-a. Iz tog razloga, Vijeće zaključuje da je napad takođe bio sistematskog karaktera.²⁴¹ Vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da su članovi UZP-a – politički i vojni rukovodioci HZ(R) HB, a među njima i optuženi, kao i neki članovi rukovodstva Republike Hrvatske [...] stavili u pogon čitav sistem deportacije muslimanskog stanovništva HR HB koji se sastojao u raseljavanju i zatočenju civila, u ubijanju i uništavanju imovine tokom napada, u zlostavljanju i razaranju prilikom akcija deložacije, u zlostavljanje i lošim uslovima zatočenja, kao i u opštem i gotovo sistematskom korištenju zatočenika za fizički rad na linijama fronta, a ponekad čak i za živi štit, kao i u ubijanju i zlostavljanju povezanom s tim prisilnim radom i živim štitovima te, najzad, u raseljavanju zatočenika i njihovih porodica van teritorije HZ(R) HB nakon njihovog oslobađanja.²⁴²

3.4.3. Kosovo

U predmetu *Djordjević*:

Posle početka NATO bombardovanja 24. marta 1999. godine, u ranim jutarnjim časovima 25. marta 1999. godine i tokom celog perioda na koji se odnosi Optužnica, srpske snage, uključujući pripadnike VJ i MUP-a, izvele su napade na dese-

²³⁹ *Ibid.*, para. 238.

²⁴⁰ *Ibid.*, para. 239.

²⁴¹ *Prlić*, tom. 3, para. 646.

²⁴² *Prlić*, tom. 4, para. 66 (<http://www.legal-tools.org/doc/202eba/>, <http://www.legal-tools.org/doc/3d90f6/>).

tine sela u jednom broju opština širom Kosova. Te snage bi, po pravilu, najpre opkolile pojedinačna sela, a zatim bi srpske snage, u većini slučajeva samo pripadnici MUP-a, zauzele položaje u selu. Tokom napada su zgrade, uključujući kuće i džamije, paljene i uništavane. Zbog tih napada seljani kosovski Albanci bili su prisiljeni da beže. U nekim selima, srpske snage su, pošto bi ženama i deci naredile da odu, zarobljavale muškarce, a zatim ih pobile. Veće je konstatovalo na drugim mestima u ovoj Presudi da su, tokom celog perioda na koji se odnosi Optužnica, srpske snage deportovale ili prisilno premeštale civile, kosovske Albance, iz najmanje 13 opština. Veće je takođe konstatovalo da je u okviru tih napada srpskih snaga na kosovske Albance došlo do bezobzirnog razaranja ili oštećenja verskih objekata kosovskih Albanaca u najmanje šest opština. Na osnovu dokaza je takođe utvrđeno da su srpske snage ubile najmanje 729 kosovskih Albanaca u najmanje sedam opština. Veće konstatuje da su pojedinačni napadi u svakoj od tih opština u kojoj su počinjeni zločini nesumnjivo bili deo šireg napada na albansko stanovništvo na Kosovu.²⁴³

Veće konstatuje da gorenavedeni obrazac događaja, a posebno veliki broj napadnutih sela, ogromno uništavanje imovine, veliki broj ljudi koji su ubijeni ili koji su bili prisiljeni da napuste svoje domove, dokazuje rasprostranjenu prirodu napada na Kosovu u drugoj polovini 1998. godine i tokom perioda na koji se odnosi Optužnica. Osim toga, Veće se uverilo da je napad na civilno stanovništvo, kosovske Albance, bio i sistematski. [...] akcije srpskih snaga, konkretno VJ i MUP-a, koje su preduzete na jednom broju lokacija u relativno kratkom vremenskom periodu, izvedene su koordinirano i sistematski.²⁴⁴

Nema dokaza koji ukazuju na to da su se srpske snage trudile da naprave razliku između pripadnika OVK i kosovskih Albanaca. Veće podseća na jedan upečatljiv primer kada je jedan seljanin iz Bele Crkve, opština Orahovac, pokušao da pripadnicima MUP-a objasni sledeće: “Mi smo samo zemljoradnici. Mi nismo OVK”, da bi odmah posle toga tom čoveku pucali u grudi, a njegovom bratancu, koji se nalazio

²⁴³ *Dorđević*, para. 1597.

²⁴⁴ *Ibid.*, para. 1598.

pored njega, u glavu. Posle toga, te snage su ubile još najmanje četrdeset jednog nenaoružanog muškarca. Taj primer je jedan od mnogih tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, kada su civili, kosovski Albanci, molili pripadnike tih snaga da im poštede živote i pokušali da im objasne da su civili, nakon čega su ubijeni. Te karakteristične radnje srpskih snaga pokazuju da njihov cilj nije bio samo da pronađu i uhapse (ili čak ubiju) borce i pristalice OVK. Kako je konstatovano na raznim mestima u ovoj Presudi, srpske snage su u činjenju gorenavedenih zločina konkretno usmeravale svoje napade na kosovske Albance zbog njihove nacionalne pripadnosti. [...] Civilno stanovništvo je bilo primarna, a ne slučajna meta.²⁴⁵

Veće je u ovoj Presudi već konstatovalo da su optužbe za ubistvo, navedene u Optužnici, dokazane u odnosu na deset lokacija na Kosovu. Veće je konstatovalo da su srpske snage ubile najmanje 724 osobe koje su poimenično navedene u Prilogu ovoj Presudi. U velikoj većini slučajeva, te žrtve, među kojima je bilo mnogo žena i dece, bile su civili koji nisu bili naoružani i koji ni na koji način nisu učestvovali u oružanom sukobu. Neke ubijene osobe možda i jesu bile pripadnici OVK, ali su sve, praktično bez ijednog izuzetka, bile i zarobljenici srpskih snaga koji u vreme kad su ubijeni nisu bili naoružani i nisu bili u poziciji da učestvuju u bilo kakvom vidu oružanog sukoba.²⁴⁶

Veće konstatuje, da srpske snage nisu deystvovalе samo protiv terorističkih snaga i u očekivanju kopnene invazije NATO-a, već i protiv celokupnog albanskog stanovništva na Kosovu, i to svesno i odlučno. Prema zaključku Veća, svrha dejstava srpskih snaga na Kosovu u periodu od marta do juna 1999. godine bila je da se albansko stanovništvo na Kosovu teroriše, da se veliki broj njih pobije a ostali nateraju da odu s Kosova tako da na kraju celo to stanovništvo ili njegov znatan deo tamo više ne bi živeli.²⁴⁷

Veće napominje da su snage MUP-a i VJ, uzete zajedno, bile više nego sedam puta brojnije od snaga OVK. [...] Veće smatra da su ove cifre još jedan pokazatelj činjenice da suz-

²⁴⁵ *Ibid.*, para. 1600.

²⁴⁶ *Ibid.*, para. 1780.

²⁴⁷ *Ibid.*, para. 2035.

bijanje terorizma nije bio jedini cilj tih operacija.²⁴⁸ [VJ], MUP i s njima povezane snage u ovim operacijama upotrebile (su) očigledno nesrazmernu silu. Štaviše, stiče se utisak da u mnogim slučajevima uopšte nije ni postojao neki vojni cilj koji bi s pravne tačke gledišta mogao opravdati akcije VJ, MUP-a i s njima povezanih snaga.²⁴⁹

U želji da povrate kontrolu nad teritorijom Kosova, delovi rukovodstva Srbije i SRJ pokušali su da izmene demografsku sliku Kosova kako većinsko stanovništvo ne bi više bili kosovski Albanci već Srbi. Veće konstatuje da je na kosovske Albance vršen ekonomski, društveni i politički pritisak da se isele s Kosova, dok su Srbi ohrabrivani da se tamo dosele kako bi se etnička ravnoteža promenila u korist Srba.²⁵⁰

U predmetu *Milutinović i dr.*:

Na osnovu gore analiziranih dokaza i relevantnih dokaza [...] Pretresno veće konstatuje da je zajednički cilj udruženog zločinačkog poduhvata bio da se obezbedi trajna kontrola vlasti SRJ i Srbije nad Kosovom i da ga je trebalo ostvariti kažnjivim sredstvima. Putem široko rasprostranjene i sistematske kampanje terora i nasilja albansko stanovništvo na Kosovu trebalo je raseliti kako unutar, tako i izvan Kosova. Učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu bili su svesni da nije realno očekivati da će s Kosova biti raseljeni baš svi kosovski Albanci, pa je zajednički cilj bio raseljavanje onolikog broja koji je bio dovoljan da demografski sastav bude takav da nijedna nacionalnost ne odnese prevagu i da se kosovski Albanci zastraše i potčine.²⁵¹

4. Neki specifični aspekti napada i zločini

Postupanja i srpske i hrvatske zaraćene strane, kao što se vidi, odlikuje apsolutni nemar za ljudski život i međunarodno humanitarno pravo. Pretresno veće u predmetu Nikolić za Srebrenicu primetilo je:

U vrijeme kada su počinjeni zločini navedeni u ovom predmetu, Međunarodni sud radio je punim kapacitetom tek

²⁴⁸ *Ibid.*, para. 2061.

²⁴⁹ *Ibid.*, para. 2065.

²⁵⁰ *Ibid.*, para. 2005.

²⁵¹ *Milutinović i dr.*, tom. 3, para. 95 (kurziv u originalu).

nešto više od godinu dana. Samo jedan optuženi nalazio se u pritvoru. Nijedno suđenje nije još bilo počelo. [...] Na međunarodno humanitarno pravo i međunarodno krivično pravo nije se gledalo kao na pravo koje se primjenjuje već prije kao na težnje, pa i akademske ideale. Dakle, u pravilu se očekivalo da će nečiji zločin, bez obzira na to koliko nečuven, proći nekažnjeno. Očit primjer takvog očekivanja da prođe nekažnjeno i potpunog nepoštovanja zakona 1995. godine pružio je sam Momir Nikolić na unakrsnom ispitivanju u predmetu Blagojević kada je na pitanje da li se od njega očekivalo da poštuje Ženevske konvencije dok je u julu 1995. vršio dužnosti u Srebrenici i okolini odgovorio sa mješavinom nevjerice i ogorčenosti:

“Zar vi stvarno mislite da se u jednoj operaciji gdje je izdvojeno, zarobljeno i ubijeno 7.000 ljudi neko pridržavao Ženevskih konvencija? Zar stvarno mislite da je se neko pridržavao zakona, propisa i pravila u operaciji gdje je toliko ubijenih? Prvo su zarobljeni pa ubijeni, pa sahranjeni, ponovo ekshumirani, ponovo sahranjeni. Zar možete da zamislite da se neko u takvoj jednoj operaciji pridržavao Ženevskih konvencija? Niko [...] se nije pridržavao Ženevskih konvencija, ni pravila, jer da jeste ne bi posljedica te operacije bila 7.000 mrtvih ljudi.”²⁵²

Osim genocida, već su pomenuta i druga obeležja sukoba, uključujući logore “koji podsećaju na Drugi Svetski rat”, utvrđeni obrazac silovanja u Foči kao i sistematsko uništavanje bogomolja.

Sukob se, takodje, izdvaja po spaljivanju živih ljudi u Višegradu, po izvesnim posebnim slučajevima ubijanja, po sakrivanju i ponovnom sahranjivanju tela, po napadima na i opsadama gradova i po namernom uništavanju nebranijenih sela i njihovih nenaoružanih stanovnika.

4.1. Spaljivanje živih ljudi – Višegrad

U predmetu *Lukić i Lukić*:

Pretresno vijeće ponovo napominje da su paljevina u Pionirskoj ulici i paljevina na Bikavcu primjeri najgorih akata

²⁵² *Tužilac protiv Momir Nikolića*, Pretresno veće I, Deo A, Presuda o kazni, 2. decembar 2003., IT-02-60/1-S, para. 88 (prethodne uglaste zgrade i izostavnik dodati, kasnije u originalu) (<http://www.legal-tools.org/doc/f90842/>, <http://www.legal-tools.org/doc/216b34/>).

nečovječnosti koje čovjek može učiniti drugim ljudima.²⁵³ Spaljivanjem žrtava u kućama u koje su one bile zatvorene, Milan Lukić i drugi počinio imali su namjeru da ponište identitet svojih žrtava i tako ih liše svojstva ljudskog bića. [...] Tom brisanju svih tragova individualnih žrtava svojstvena je jedinstvena okrutnost koja mora uvećati težinu pridatu tim zločinima. [...].²⁵⁴ Pretresno vijeće je zaključilo da je Milan Lukić odgovoran za smrt najmanje 132 osobe [...] Žrtve paljevine u Pionirskoj ulici i paljevine na Bikavcu bile su djeca, žene i starije osobe. Među žrtvama paljevine u Pionirskoj ulici bili su jedna žena stara sedamdeset i pet godina, šestoro djece stare između dvije i četiri godine i jedno novorođenče staro dva dana. Neke od žrtava Milana Lukića bile su njegove komšije, osobe s kojima je nekad išao u školu i žene koje su ga poznavale od djetinjstva.²⁵⁵

4.1.1. Kosovo – “Dva važna slučaja”

U predmetu *Djordjević*:

Valja pomenuti dva značajna primera. Dana 26. marta 1999. godine, na Raštanskom putu ili u njegovoj okolini i u piceriji u tržnom centru u gradu Suvoj Reci ubijeno je najmanje 45 članova porodice Berisha, među kojima je bilo žena, dece i starijih ljudi. Tokom noći između 1. i 2. aprila 1999. godine u podrumu kuće Lulzima Vejse u Ulici Miloša Gilića u gradu Đakovici ubijeno je 20 članova porodice Vejsa i porodice Caka. Ta kuća je potom zapaljena, kao i druge kuće u toj ulici. Porodica Berisha bila je ugledna porodica u gradu Suvoj Reci, poznata u tamošnjoj zajednici. Lulzim Vejsa bio je vlasnik bilijar-kluba u kojem se okupljao veliki broj ljudi. Svi su dobro poznavali njegovu porodicu. Prema zaključku Veća, željena posledica ubijanja tih istaknutih civila, kosovskih Albanaca, bila je da izazove strah i nagna mnoge druge da odu.²⁵⁶

²⁵³ *Lukić i Lukić.*, para. 1061.

²⁵⁴ *Ibid.*, para. 1062.

²⁵⁵ *Ibid.*, para. 1064.

²⁵⁶ *Đorđević*, para. 2032.

4.2. Sakrivanje tela – Ponovno sahranjivanje

4.2.1. Srebrenica

U predmetu *Popović i dr.:*

Kako je ranije konstatovano, muškarci, bosanski Muslimani, pokopani su u julu na Vojnoj ekonomiji Branjevo, u Kozluku, kod brane u Petkovicima, u Orahovcu i Glogovi. Tokom septembra i oktobra 1995. godine, izvršene su ekshumacije primarnih grobnica na tim lokacijama, a tijela su ponovo pokopana u sekundarnim grobnicama.²⁵⁷

Na području Bratunačke brigade, ekshumacija i prebacivanje leševa iz Glogove u Zeleni Jadar vršeni su noću tokom određenog perioda. [...] Operacija ponovnog pokopavanja nazvana je “asanacija”, što na bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku označava higijenske i sanitarne mjere. Prema riječima Momira Nikolića, “asanacija” je obično bila vezana za uklanjanje i pokopavanje poginulih s bojišta, međutim, u ovom konkretnom slučaju, taj termin se odnosio na premještanje tijela pokopanih u Glogovi u manje sekundarne grobnice na području oko Srebrenice. Ta operacija je trebala biti tajna, ali je sve radjeno otvoreno i javno i iziskivalo je angažovanje mnogo ljudi, resursa, sredstava i vozila.²⁵⁸ Momir Nikolić je od Miroslava Deronjića zatražio da obezbijedi pomoć civilnih vlasti u vezi s operacijom ponovnog pokopavanja. [...] Tijela iz primarnih grobnica u Glogovi ponovo su pokopana u sekundarnim grobnicama na području oko Zelenog Jadra negdje između 24. avgusta i 23. oktobra 1995. godine. Jedan rovokopač-utovarivač i rovokopač s kašikom korišteni su za iskopavanje, a četiri do pet kamiona korišteno je za prebacivanje tijela iz Glogove u Zeleni Jadar.²⁵⁹

U zoni odgovornosti Zvorničke brigade ekshumacija i premještanje tijela iz primarnih grobnica provedena je tokom nekoliko noći, u septembru i oktobru 1995. godine. Milorad Trbić je koordinirao tu operaciju. Pretresnom vijeću su predloženi fotografski dokazi koji pokazuju aktivnosti na tim lo-

²⁵⁷ *Popović i dr.*, para. 600.

²⁵⁸ *Ibid.*, para. 603.

²⁵⁹ *Ibid.*, para. 604.

kacijama između 7. septembra i 2. oktobra 1995. godine.²⁶⁰ Od rukovalaca mehanizacijom iz Inženjerske čete Zvorničke brigade, koji su izvršili prvobitna pokopavanja, traženo je da iskopaju tijela na Vojnoj ekonomiji Branjevo, u Kozluku i Orahovcu, zajedno s novim rukovaocima mehanizacije iz drugih jedinica Zvorničke brigade. [...] Kamioni koji su nosili tijela prolazili su kroz Zvornik ostavljajući za sobom nepodnošljivi zadržavanje i uznemirujući lokalno stanovništvo.²⁶¹ Po mišljenju Pretresnog vijeća, ti dokazi dodatno potkrepljuju zaključak da je plan ubijanja obuhvatao i plan da se prikrije činjenica da je ono izvršeno.²⁶²

U predmetu *Perišić*:

U periodu od avgusta 1995. do oktobra 1995. godine snage VRS su u udaljene sekundarne grobnice ponovo pokopale tela mnogih žrtava masovnih pogubljenja, sa ciljem da prikriju dokaze. Ponovno pokopavanje naredio je Glavni štab VRS, pod rukovodstvom pukovnika Beare, načelnika bezbednosti Glavnog štaba, ipotpukovnika Popovića, pomoćnika komandanta za bezbednost Drinskog korpusa. Na samom terenu, operaciju su sprovele Bratunačka i Zvornička brigada.²⁶³

4.2.2. Kosovo

U predmetu *Milutinović i dr.*:

[N]ema sumnje da je tokom NATO bombardovanja izvedena tajna operacija ekshumacije više od 700 tela prvobitno pokopanih na Kosovu i njihovog prevoza u užu Srbiju. Glavne ličnosti uključene u organizovanje ove velike operacije bili su ministar unutrašnjih poslova Vlajko Stojiljković, predsjednik SRJ Slobodan Milošević i tadašnji načelnik RJB Vlastimir Djordjević, koji se u ovoj Optužnici navode i kao učesnici udruženog zločinačkog poduhvata. Goreopisani događaji u mnogome ukazuju na krivicu MUP i mnogih njegovih službenika, koji ne samo da su radili na ekshumaciji, prevozu i ponovnom pokopavanju tela, već su učestvovali i u

²⁶⁰ *Ibid.*, para. 605.

²⁶¹ *Ibid.*, para. 606.

²⁶² *Ibid.*, para. 1067.

²⁶³ *Perišić*, para. 649.

institucionalnom prikrivanju kamiona s velikim brojem leševa, pronađenog u reci Dunav.²⁶⁴

Veće se uverilo da je svrha ove operacije bila da se 700 tela koja su bila razbacana širom Kosova sakriju kako od građana SRJ i Srbije, tako i od međunarodne zajednice, uključujući Međunarodni sud i kopnene snage NATO, čije se prisustvo predviđalo na terenu na Kosovu nakon NATO bombardovanja. Činjenica da su lica koja su u tome učestvovala uopšte smatrala da je to prikrivanje neophodno takodje navodi na zaključak da su ta lica znala da su premešteni leševi velikom većinom bili žrtve zločina, a ne borci ili ljudi poginuli tokom legitimnih borbenih dejstava, kao što su to žrtve s područja Meje i iz grada Suve Reke.²⁶⁵

U predmetu *Djordjević*:

Tokom aprila i početkom maja 1999. godine, u centar SAJ u Batajnici u blizini Beograda stiglo je nekoliko kamiona natovarenih leševima. SAJ je bio organizaciona jedinica RJB, a optuženi je bio načelnik RJB. Centar se sastojao od jednog broja zgrada i strelišta i služio je kao poligon za obuku SAJ.²⁶⁶

Prema instrukciji Vlastimira Đorđevića, na poligonu za obuku je iskopana jama; to je bilo na najzabačenijem delu centra SAJ u Batajnici, iza strelišta dugog 300 metara. Kada je jama iskopana, jedan od dvojice vozača MUP-a u rikverc je dovezao kamion s telima niz padinu koju je svedok K87 napravio kopajući jamu. Stražnja vrata na prikolici su otvorena i vozač je naglo prikočio kako bi tela ispala iz prikolice u jamu tako da niko ne mora da ih dotakne. Smrad tela u raspadanju je bio toliko jak da su prisutni morali da nose gasmaske. Dva kamiona koja su se nalazila u centru odmah su istovarena u masovnu grobnicu, jedan za drugim.²⁶⁷ Na osnovu gorenavedenih dokaza, Veće se uverilo da su tela istovarena iz ta dva kamiona u jamu u centru SAJ u Batajnici bila tela koja su otkrivena u hladnjači u Dunavu kod Tekije.²⁶⁸

²⁶⁴ *Milutinović i dr.*, tom 2, para. 1356 (<http://www.legal-tools.org/doc/d79e85/>, <http://www.legal-tools.org/doc/87d332/>).

²⁶⁵ *Ibid.*, para. 1357.

²⁶⁶ *Đorđević*, para. 1325.

²⁶⁷ *Ibid.*, para. 1333.

²⁶⁸ *Ibid.*, para. 1334.

Svedok K87 je u svom iskazu rekao da je jednom, dok su trajala ta učestala pokopavanja tela u centru SAJ u Batajnici, ponovo otišao da se vidi s Vlastimirom Đorđevićem. Svedok K87 je pitao Đorđevića da li je moguće prekinuti sa dovoženjem tela u centar, jer je svedok K87 zbog toga bio uzrujan.²⁶⁹

Na osnovu gorenavedenih konstatacija, Pretresno veće se uverilo da su 1999. godine tokom perioda od nekoliko nedelja, počev od druge nedelje aprila pa i u maju 1999. godine, kamioni s telima kosovskih Albanaca ubijenih od strane srpskih snaga na Kosovu najmanje šest puta dolazili u centar SAJ u Batajnici. Barem još dva puta tela su dovezena u centar PJP u Petrovom Selu. Vozači kamiona koji su prevozili tela bili su službenici MUP-a. Instrukcije za odvoženje tela u centar SAJ u Batajnici i centar PJP u Petrovom Selu su u svakoj od tih prilika dali visoki funkcioneri MUP-a, uključujući Petra Zekovića, načelnika Uprave za zajedničke poslove i pomoćnika ministra, kao i, u slučaju prva dva kamiona odvezena u centar SAJ u Batajnici, neposredno optuženi Vlastimir Đorđević. Pre nego što bi svaki kamion s telima došao u centar SAJ u Batajnici, optuženi bi obavestio osoblje centra o tom dolasku i davao im instrukcije o proceduri koje treba da se pridržavaju.²⁷⁰

Informacije koje je dobila Radna grupa uputile su je na masovne grobnice u centru SAJ u Batajnici.²⁷¹ Usledile su ekshumacije i obdukcije tela. To je na kraju dovelo do pronalaznja ljudskih ostataka u masovnim grobnicama u centru SAJ u Batajnici, Srbija. Kao što je detaljnije obrađeno na drugim mestima u ovoj Presudi, među telima i posmrtnim ostacima pronađenim u masovnim grobnicama u centru SAJ u Batajnici kod Beograda, bila su lica koja su poslednji put viđena živa u Suvoj Reci 26. marta 1999. godine i u opštini Đakovica u martu i aprilu 1999. godine. Obe te lokacije su na Kosovu, svaka otprilike na 450 kilometara udaljenosti od Batajnice.²⁷² Istragom Radne grupe takođe su otkrivene druge masovne grobnice u centru PJP u Petrovom Selu i na jeze-

²⁶⁹ *Ibid.*, para. 1343.

²⁷⁰ *Ibid.*, para. 1356.

²⁷¹ *Ibid.*, para. 1375.

²⁷² *Ibid.*, para. 1376.

ru Perućac kod Bajine Bašte, na teritoriji SUP-a Užice. Među posmrtnim ostacima ekshumiranim u Petrovom Selu bila je 31 žrtva masakra koji je izvršen 28. marta 1999. godine u Izbici, opština Srbica.²⁷³ U periodu od 9. do 14. septembra 1999. godine, po nalogu Okružnog suda u Užicu da se na lokaciji masovne grobnice pored jezera Perućac kod Bajine Bašte sprovede istraga i izvrše ekshumacije, ekshumirani su ljudski ostaci, zajedno sa delovima spaljene hladnjače.²⁷⁴

Veće se, na osnovu razmotrenog spleta okolnosti, uverilo da su prevoz tela s Kosova u Batajnicu i Petrovo Selo radi tajnog pokopavanja u masovne grobnice, i pokopavanje na licu mesta tela koja su kasnije pronađena u prikolici kamiona-hladnjače u jezeru Perućac bili deo koordinirane operacije čiji je cilj bio da se s terena na Kosovu uklone dokazi o zločinima koje su srpske snage počinile nad kosovskim Albancima tokom perioda na koji se odnosi Optužnica. Po mišljenju Veća, ta operacija je izvedena pod rukovodstvom optuženog, zajedno s Draganom Ilićem, prema uputstvu ministra Stojiljkovića i u skladu s naređenjem predsednika SRJ Miloševića.²⁷⁵

4.3. Napad i opsada gradova

4.3.1. Vukovar

U predmetu Mrkišić i dr.:

[N]a širem području opštine Vukovar i drugde u Hrvatskoj u relevantno vreme postojalo je stanje oružanog sukoba. Taj sukob je izbio krajem avgusta 1991. godine i trajao je i nakon događaja koji se navode u Optužnici.²⁷⁶ [P]odručje grada Vukovara i njegove okoline bilo je u periodu od 23. avgusta 1991. do 18. novembra 1991. godine izloženo sve žešćem granatiranju i drugim vatrenim dejstvima, koji su vremenom postali praktično svakodnevni. Materijalna šteta pričinjena u Vukovaru dostigla je katastrofalne razmere. [...]Do 18. novembra 1991. godine, grad je bio praktično sasvim uništen.

²⁷³ *Ibid.*, para. 1378.

²⁷⁴ *Ibid.*, para. 1379.

²⁷⁵ *Ibid.*, para. 1980.

²⁷⁶ MKSJ, *Tužilac protiv Mileta Mrkišića i dr.*, Pretresno veće II, Presuda, 27. septembar 2007., IT-95-13/1-T, para. 422 (<http://www.legal-tools.org/doc/32111c/>, <http://www.legal-tools.org/doc/f59c79/>).

Bio je potpuno razoren.²⁷⁷ U bici za Vukovar je i među boricima i među civilima bilo mnogo stradalih, kako ranjenih, tako i poginulih.²⁷⁸ [E]kshumirano je 938 tela. Od njih 938, identifikovano je 800: u 644 slučaja radilo se o telima Hrvata, od kojih je 358 svrstano u kategoriju civila.²⁷⁹ Neosporno je da su napadi srpskih snaga bili, jednim delom, usmereni na Vukovar [...]. [...] taj napad je pritom bio svesno i hotimično usmeren protiv samog grada Vukovara i njegovog nemoćnog civilnog stanovništva koje je usled srpske vojne blokade grada i njegove okoline ostalo bez izlaza [...]. [...] Događaji, uzeti u celini, pokazuju da je po sredi bio napad srazmerno brojnih i dobro naoružanih, opremljenih i organizovanih srpskih snaga, koje su polako i sistematski uništavale grad i njegovo civilno i vojno stanovništvo, sve do potpune predaje onih koji su preostali. Tvrdnja izneta pred Većem da su srpske snage samo oslobadjale opkoljene srpske građane kojima je hrvatskom opresijom i diskriminacijom pričinjena nepravda predstavlja znatno iskrivljavanje stvarne slike koja se dobija nepristrasnim razmatranjem dokaza.²⁸⁰ Strašna sudbina koja je zadesila Vukovar i njegovo stanovništvo bila je samo deo mnogo rasprostranjenije akcije protiv nesrpskog stanovništva Hrvatske i delova Hrvatske u kojima su oni činili znatnu manjinu. Hrvatsko proglašenje nezavisnosti od jugoslovenske federacije i društveni nemiri do kojih je u Hrvatskoj usled toga došlo izazvali su odlučnu vojnu reakciju srpskih snaga. U tom političkom kontekstu, Vukovar i njegovo stanovništvo, kao i stanovništvo sa područja u neposrednoj blizini vukovarske opštine, poslužili su kao sredstvo da se hrvatskom narodu, i narodima drugih jugoslovenskih republika, pokaže kakve su posledice njihovih postupaka. Veće smatra da dokazi, uzeti u celini, suštinski pokazuju da su Vukovar i civilno stanovništvo tog grada i njegove okoline bili kažnjeni, i to strašno, kako bi poslužili kao primer onima koji nisu priznavali saveznu vladu u Beogradu pod kontrolom Srba i njeno tumačenje zakona SFRJ, ili ulogu JNA, kojoj je očuvanje jugoslovenske federacije bilo od

²⁷⁷ *Ibid.*, para. 465.

²⁷⁸ *Ibid.*, para. 468.

²⁷⁹ *Ibid.*, para. 469.

²⁸⁰ *Ibid.*, para. 470.

ključnog značaja za sopstveni opstanak.²⁸¹ S obzirom na te okolnosti, Veće zaključuje da u vreme na koje se odnosi Optužnica, u stvari, nije postojala samo vojna operacija protiv hrvatskih snaga u Vukovaru i njegovoj okolini, nego i rasprostranjeni i sistematski napad JNA i drugih srpskih snaga usmeren protiv hrvatskog i drugog nesrpskog stanovništva na širem vukovarskom području. Znatna šteta pričinjena civilnoj imovini i civilnoj infrastrukturi, broj civila poginulih i ranjenih u toku vojnih operacija, kao i mnoštvo civila raseljenih ili prisiljenih na bekstvo jasno pokazuju da je taj napad vršen neselektivno, u suprotnosti s međunarodnim pravom. Taj napad je bio protivpravan. Štaviše, on je pritom jednim delom bio hotimično usmeren protiv civilnog stanovništva. O rasprostranjenom karakteru napada svedoči broj sela u neposrednoj blizini Vukovara kojima je pričinjena šteta ili koja su uništena i geografski raspored tih sela, kao i šteta pričinjena samom Vukovaru. Obrazac po kojem je JNA vršila zauzimanje svakog pojedinog sela ili mesta, šteta koja im je pričinjena i prisilno raseljavanje onih stanovnika tih sela koji su imali sreću da prežive njihovo zauzimanje pokazuju da je taj napad takodje bio sistematski.²⁸²

4.3.2. Dubrovnik

U predmetu *Miodrag Jokić*:

Strane u postupku tvrde da je od 8. oktobra 1991, pa zaključno sa 31. decembrom 1991. godine, Miodrag Jokić, delujući individualno ili u dogovoru s drugima, vodio vojnu kampanju započetu 1. oktobra 1991. i usmerenu na teritoriju opštine Dubrovnik u njenim tadašnjim granicama.²⁸³ [Z]a vreme vojnih operacija usmerenih na brdo Srđ i šire područje Dubrovnika, snage Jugoslovenske narodne armije (JNA) pod komandom Miodraga Jokića ispalile su na stotine granata koje su pale na dubrovački Stari grad (dalje u tekstu: Stari grad).²⁸⁴ Miodrag Jokić je znao da je, kao deo svetske kul-

²⁸¹ *Ibid.*, para. 471.

²⁸² *Ibid.*, para. 472.

²⁸³ MKSJ, *Tužilac protiv Miodraga Jokića*, Pretresno veće I, Presuda o kazni, 18. mart 2004., IT-01-42/1-S, para. 21 (<http://www.legal-tools.org/doc/02d838/>, <http://www.legal-tools.org/doc/659697/>).

²⁸⁴ *Ibid.*, para. 22.

turne baštine, Stari grad u celini pod zaštitom Organizacije Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu [UNESCO] na osnovu Konvencije o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine [...].²⁸⁵ Usled granatiranja život su izgubila dva civila [...]. Šest zgrada u Starom gradu potpuno je uništeno, a više njih je oštećeno. Ustanove namenjene religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umetnosti i nauci, istorijski spomenici i umetnička i naučna dela bili su oštećeni ili uništeni.²⁸⁶ Minobacački napad na Stari grad predstavljao je napad ne samo na istoriju i baštinu regiona, već i na kulturnu baštinu čovečanstva. Osim toga, Stari grad je (prema rečima optužbe) bio “grad u kome se živelo” [...].²⁸⁷ Pošto napadi na civilne zgrade predstavljaju tešku povredu međunarodnog humanitarnog prava, Pretresno veće zaključuje da je još teži zločin napasti mesto koje uživa posebnu zaštitu – kao što je to Stari grad koji se sastoji od civilnih zgrada – i prouzrokovati razaranje velikih razmera u njemu. Razaranje prouzrokovano napadom na Stari grad imalo je, štaviše, izrazito velike razmere. Oštećeno je više od 100 građevina, uključujući više delova gradskih zidina u Starom gradu, od toga da su one na nekim mestima bile potpuno razorene do toga da su im oštećeni samo nenoseći elementi. Protivpravni napad na Stari grad se, dakle, mora smatrati posebno deliktним ponašanjem.²⁸⁸

U predmetu *Strugar*:

Veće je već konstatovalo da se 6. decembra 1991. dogodio napad koji su na dubrovački Stari grad preduzele snage JNA. Veće je takođe konstatovalo, kao što je navedeno ranije, da u Starom gradu nije bilo vojnih ciljeva i da napad nije preduzet ni vođen u uverenju da ih ima.²⁸⁹ [O]čigledan cilj blokade Dubrovnika od strane JNA bio je, da se krajnje teškom situacijom koju je civilno stanovništvo bilo prinuđeno da trpi zbog blokade, hrvatske odbrambene snage prinude na kapitu-

²⁸⁵ *Ibid.*, para. 23.

²⁸⁶ *Ibid.*, para. 27.

²⁸⁷ *Ibid.*, para. 51.

²⁸⁸ *Ibid.*, para. 53.

²⁸⁹ MKSJ, *Tužilac protiv Pavla Strugara*, Pretresno veće II, Presuda, 31. januar 2005., IT-01-42-T, para. 284 (<http://www.legal-tools.org/doc/927ba5/>, <http://www.legal-tools.org/doc/73c59d/>).

laciju.²⁹⁰ Veće je zaključilo da je 6. decembra 1991. JNA iz svojih artiljerijskih i drugih oruđa žestoko dejstvovala po Starom gradu, ali da nije gađala nikakve, stvarne ili pretpostavljene, vojne vatrene položaje ili druge ciljeve u Starom gradu. Prema tome, Veće zaključuje da je namera počinitelaca bila da gađaju civile i civilne objekte u Starom gradu. [...] Veće je konstatovalo da se žestoko dejstvovalo po nevojnim ciljevima izvan Starog grada, a na širem području grada Dubrovnika.²⁹¹ U ovom predmetu osnovno kažnjivo ponašanje predstavlja artiljerijski napad na Stari grad naseljen civilima. Tokom napada bilo je poginulih i ranjenih civila.²⁹²

4.3.3. Sarajevo, glavni grad BiH

U predmetu *Galić*:

Ukratko, Većina zaključuje da je u periodu na koji se odnosi Optužnica s teritorije pod kontrolom SRK-a izvršen niz vojnih napada na civile u dijelovima Sarajeva pod kontrolom ABiH s ciljem širenja terora među civilnim stanovništvom. Većina prihvata stanovište optužbe da su ti napadi, kao takvi, izvršeni s konkretnim ciljem i da su predstavljali kampanju snajperskog djelovanja i granatiranja usmjerenu protiv civila.²⁹³ Većina je takođe konstatovala da se protiv civilnog stanovništva u dijelovima Sarajeva pod kontrolom ABiH sprovodila kampanja snajperskog djelovanja i granatiranja i da joj je glavna svrha bilo zastrašivanje.²⁹⁴

O težini krivičnih djela koja je počinio general Galić govore razmjeri, obrazac i praktično neprekidno ponavljanje tih djela, gotovo svakodnevno, tokom mnogih mjeseci. Stanovnici Sarajeva – muškarci, žene, djeca i starci – bili su podvrgnuti teroru, a stotine civila je ubijeno i hiljade ranjeno tokom svakodnevnih aktivnosti kao što su prisustvovanje sahranama, obrada povrtnjaka, odlazak po vodu, kupovina, odlasci u bolnicu, vožnja gradskim saobraćajem ili boravak u

²⁹⁰ *Ibid.*, para. 286.

²⁹¹ *Ibid.*, para. 288.

²⁹² *Ibid.*, para. 450.

²⁹³ MKSJ, *Tužilac protiv Stanislava Galića*, Pretresno veće I, Presuda i Mišljenje, 5. decembar 2003., IT-98-29-T, para. 594 (<http://www.legal-tools.org/doc/eb6006/>, <http://www.legal-tools.org/doc/8e9c5a/>).

²⁹⁴ *Ibid.*, para. 597.

svojim kućama. Većina Pretresnog vijeća također uzima u obzir fizičke i psihičke patnje nanosene žrtvama. Sarajevo nije bio grad u kome je dolazilo do povremenih nasumičnih akata nasilja nad civilima ili u kojem su životni uslovi bili naprosto teški. Radilo se o nepodnošljivom okruženju u kojem je, u najmanju ruku, stotine muškaraca, žena, djece i staraca ubijeno, a hiljade ranjeno i u najopštijem smislu podvrgnuto teroru.²⁹⁵

U predmetu *Dragomir Milošević*:

Pretresno vijeće konstatuje da je u periodu na koji se odnosi Optužnica u ovom predmetu Sarajevo praktično bilo pod opsadom od strane SRK-a. Ako, zbog ograničenih mogućnosti koje je pružao tunel, to u klasičnom smislu i nije bila opsada u kojoj se grad nalazi u potpunom okruženju, ipak je izvjesno da se radilo o opsadi kao vojnoj operaciji koju je karakterisao trajan napad ili kampanja koja je trajala četrnaest mjeseci i tokom koje je civilnom stanovništvu uskraćivan redovan pristup hrani, vodi, lijekovima i drugim osnovnim potrebštinama i uskraćeno mu je pravo da slobodno i svojevolumno ode iz grada kada to želi. Svrha opsade Sarajeva je bila da se vlada BiH-a prisili na kapitulaciju.²⁹⁶ General Smith je u svom svjedočenju izjavio da smatra da je, osim kada se radilo o protivdejtstvima zbog nekog konkretnog napada, svrha granatiranja i snajperskog djelovanja po civilnim dijelovima Sarajeva “u suštini bila da se provodi teror, da se slomi odlučnost branilaca, da se u mislima ljudi svakodnevno održi jasan osjećaj prisustva srpskog pritiska.” David Harland je smatrao da je “posebno zabrinjavajuće” bilo to što su Radovan Karadžić i njegovi saradnici otvoreno govorili da će “koristiti ovu ratnu mašinu koju podržava Srbija da bi civilima učinili život nemogućim”, da će “terorisati” civile kako bi ostvarili konkretan politički cilj. Isto tako, potpukovnik Fortin je rekao da je po njegovoj procjeni SRK snajpersko djelovanje po Sarajevu više koristio kao “terorističku taktiku” nego kao išta drugo, “s obzirom na to da bosanski Srbi time nisu mogli da ostvare nikakve uspjehe u vojnom pogledu, a

²⁹⁵ *Ibid.*, para. 764.

²⁹⁶ MKSJ, *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, Pretresno veće III, Presuda, 12. decembar 2007., IT-98-29/1-T, para. 751 (<http://www.legal-tools.org/doc/e706e2/>, <http://www.legal-tools.org/doc/5a6e40/>).

mogli su dosta da izgube u političkom.”²⁹⁷ Svaki incident snajperskog djelovanja [...] koji je izazvao smrt ili tešku povredu i u vezi s kojim je konstatovano da su snajperski djelovali pripadnici SRK-a sa teritorije pod kontrolom bosanskih Srba, jeste primjer terorisanja.²⁹⁸ Na osnovu puke činjenice da je SRK koristio modifikovane avionske bombe, to krajnje neprecizno i neselektivno oružje, savršeno je razumno da Pretresno vijeće izvuče zaključak o postojanju namjere za terorisanje.²⁹⁹ Budući da je prihvaćeno da je minobacač precizno orudje i da su poslužiocini minobacača bili vrlo dobro obučeni, Pretresno vijeće može, na osnovu činjenice da su ta orudja korištena (protiv civila), s pravom da zaključi da je postojala namjera za terorisanje.³⁰⁰ [O]bilježja kampanje – 24 dokazana incidenta snajperskog djelovanja i granatiranja iz priloga Optužnice, incidenti snajperskog djelovanja i granatiranja koji nisu uvršteni u Priloge Optužnice, ostali dokazi u vezi sa granatiranjem i snajperskim djelovanjem, veliki broj osoba koje su bile na meti granatiranja i snajperskog djelovanja, očigledna struktura i obrazac granatiranja i snajperskog djelovanja, jasan međusobni odnos između sukoba u BiH-u u cjelini i granatiranja Sarajeva od strane SRK-a – predstavljaju klasičnu ilustraciju organizovanog napada velikih razmjera, to jest, rasprostranjenog i sistematskog napada.³⁰¹ Krivično djelo terorisanja je specifično krivično djelo, čiji je element namjera koja posebno jasno ukazuje na nemar za ljudski život i ljudski integritet. Djela vojnika SRK-a bila su usmjerena ka pogadjanju ljudi u samu srž njihovog bića, i to putem usadjivanja osjećaja nesigurnosti i straha koji je pogadjao svaki aspekt njihovog života. Civili u Sarajevu bili su podvrgnuti djelima nasilja čija je svrha bila da ih liši svakog osjećaja sigurnosti. Dokazi pokazuju da su civili trpjeli ogromne patnje zbog te kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja.³⁰² Time što je planirao i naredio krivična djela terorisanja, ubistva i nehumana djela, optuženi je cjelokupno stanovništvo Sarajeva

²⁹⁷ *Ibid.*, para. 755.

²⁹⁸ *Ibid.*, para. 911.

²⁹⁹ *Ibid.*, para. 912.

³⁰⁰ *Ibid.*, para. 913.

³⁰¹ *Ibid.*, para. 928.

³⁰² *Ibid.*, para. 992.

učinio direktnim objektom bezbrojnih djela nasilja i tim postupkom je neposredno prekršio temeljna načela međunarodnog humanitarnog prava.³⁰³

4.3.4. Mostar

U predmetu *Prlić*:

Vijeće zaključuje da je [...] od juna 1993. do aprila 1994., istočni Mostar bio pod opsadom HVO- a. Vijeće smatra da, iako HVO istočni Mostar nije držao u potpunom okruženju zbog postojanja otvorenih puteva kako na sjeveru, tako i na jugu, grad jeste bio pod opsadom u tom smislu da je bio izložen vojnom napadu HVO-a tokom više mjeseci, koji se sastojao od stalnog i intenzivnog granatiranja i drugog vatrenog djelovanja, uključujući i snajpersku vatru, na malo, gusto naseljeno područje, uslijed čega su mnogi stanovnici istočnog Mostara bili ranjeni ili su poginuli. Osim toga, stanovništvo nije moglo otići iz istočnog dijela Mostara po vlastitom nahođenju i bilo je primorano da živi u izuzetno teškim životnim uslovima, bez hrane, vode, električne energije i odgovarajuće medicinske njege. Vijeće takođe primjećuje da je HVO povremeno potpuno blokirao dostavljanje humanitarne pomoći i da je hotimično otvarao vatru na pripadnike međunarodnih organizacija, pri čemu je jedan broj njih ubio i ranio. Najzad, HVO je uništio Stari most, a takođe je uništio ili teško oštetio deset džamija u istočnom Mostaru.³⁰⁴ Pored toga, Jadranko Prlić je podržavao kampanju granatiranja i drugog vatrenog djelovanja, koju je HVO vodio protiv istočnog Mostara, kao i njene posljedice po civilno stanovništvo istočnog Mostara i prihvatio je zločine koji su bili direktno povezani s vojnim operacijama HVO-a protiv istočnog Mostara. U vrijeme dok je muslimansko stanovništvo istočnog Mostara živjelo u strašnim uslovima, izloženo granatiranju i drugom vatrenom djelovanju, Jadranko Prlić je putem opsstrukcije, a zatim i restrikcijama, lično doprinio blokiranju dostavljanja humanitarne pomoći u taj dio grada, u periodu od juna 1993. pa do barem decembra 1993. godine. Vijeće ocjenjuje da je on time svjesno doprinio nanošenju teških tje-

³⁰³ *Ibid.*, para. 994.

³⁰⁴ *Prlić i dr.*, tom 2, para. 1378 (<http://www.legal-tools.org/doc/888712/>, <http://www.legal-tools.org/doc/c04fb5/>).

lesnih povreda i teške povrede ljudskog dostojanstva stanovnika istočnog Mostara.³⁰⁵

4.3.5. Zagreb, glavni grad Hrvatske

U predmetu *Martić*:

Tokom prepodneva 2. maja 1995, bez ikakvog upozorenja, rakete "Orkan" su pogodile Zagreb. Rakete su pogodile centar grada, uključujući: Strossmayerov trg, ulicu Matice Hrvatske, Petrinjsku ulicu, Boškovićevu ulicu i Mrazovićevu ulicu, kao i Draškovićevu ulicu, raskrnicu Vlaške i Draškovićeve ulice i zgradu škole u Križanićevoj ulici, zatim selo Pleso kod Aerodroma Zagreb/Pleso, kao i sam aerodrom.³⁰⁶ U tim raketnim napadima poginulo je pet osoba.³⁰⁷ Pretresno veće konstatuje da su od posledica granatiranja 2. maja 1995. poginuli Ana Mutevelić, Damir Dračić, Stjepan Krhen, Ivanka Kovač i Ivan Brodar, a da je povređeno najmanje 160 ljudi.³⁰⁸ U podne 3. maja 1995, Zagreb je ponovo gađan raketama "Orkan", koje su pale na sledeća mesta: Mažuranićev trg, Trg maršala Tita, gde se nalazi Hrvatsko narodno kazalište, kao i na Dečju bolnicu u Klaićevoj ulici.³⁰⁹ U ovom napadu poginule su dve osobe.³¹⁰ U granatiranju Zagreba od 3. maja 1995. povređene su ukupno 54 osobe.³¹¹ Na sastanku sa ambasadorom Sjedinjenih Američkih Država u Hrvatskoj Peterom Galbraithom, održanom 24. oktobra 1994, Milan Martić je pretio da će granatirati Zagreb. Milan Martić je izjavio, "praktično, da napad na civilne ciljeve u Zagrebu, napad na sam grad, jeste opcija, način na koji bi RSK mogla da odgovori na [...] hrvatski napad na RSK". Peter Galbraith je upozorio Milana Martića da bi raketni napad na Zagreb predstavljao zločin.³¹² Dana 10. februara 1995, u govoru koji je održao starešinama na komandnim položajima u SVK, Milan Martić je kategorički izjavio: "Ni-

³⁰⁵ *Ibid.*, tom 4, para. 272.

³⁰⁶ *Martić*, para. 305.

³⁰⁷ *Ibid.*, para. 306.

³⁰⁸ *Ibid.*, para. 308.

³⁰⁹ *Ibid.*, para. 309.

³¹⁰ *Ibid.*, para. 310.

³¹¹ *Ibid.*, para. 312.

³¹² *Ibid.*, para. 316 (uglaste zgrade i izostavnik u originalu).

ko nas ne može sprečiti da tučemo po Zagrebu, Osijeku, Vinkovcima, Zadru, Karlovcu, Splitu [...]”.³¹³

U jednom intervjuu za radio od 5. maja 1995, Milan Martić je izjavio:

tu naredbu sam izdao lično ja da bi odgovorio Franji Tuđmanu i njegovom pokloništvu na naredbu koju je dao da se izvrši agresija na Zapadnu Slavoniju [...].

Na sastanku 5. maja 1995. u Kninu sa specijalnim izaslanikom UN Yasushijem Akashijem, Milan Martić je, na osudu raketnih napada na Zagreb koju je izrekao Yasushi Akashi, odgovorio: “Da nisam naredio raketne napade [...] oni bi nastavili da bombarduju naše gradove”. Milan Martić je pretio da će nastaviti da granatira Zagreb ako njihovi uslovi ne budu ispunjeni i govorio o “snažnim raketnim napadima na Zagreb u kojima će stradati 100.000 ljudi”.³¹⁴ U svetlu ukupnih dokaza, Pretresno veće konstatuje van razumne sumnje da je Milan Martić naredio granatiranje Zagreba 2. i 3. maja 1995.³¹⁵

Međutim, kao što će biti pokazano dalje u tekstu, pitanje da li je u Zagrebu bilo vojnih ciljeva ili ne irelevantno je u svetlu karakteristika oruđa M-87 “Orkan”.³¹⁶ M-87 “Orkan” je nevođeni projektil, koji se u vojne svrhe koristi prevashodno za gađanje žive sile i oklopnih vozila. [...] Iz dokaza se vidi da su u napadima na Zagreb 2. i 3. maja 1995. lansirane rakete sa kasetnim bojevim glavama sa bombicama.³¹⁷ Dokazi pokazuju da je iz oruđa M-87 “Orkan” dejstvovano 2. i 3. maja 1995. sa područja Vojnića, kod Slavskog polja, s udaljenosti od 47 do 51 kilometara od Zagreba. Međutim, Pretresno veće s tim u vezi ima u vidu da je iz ovog oruđa dejstvovano sa krajnje granice njegovog dometa. Pored toga, Pretresno veće ima u vidu karakteristike ovog oruđa, to jest činjenicu da se radi o nevođenim projektilima sa velikim rasturanjem pogodaka. Pretresno veće, stoga, konstatuje da oruđem M-87 “Orkan”, zbog njegovih karakteristika i, u ovom konkretnom slučaju, efektivnog dometa, ni-

³¹³ *Ibid.*, para. 317.

³¹⁴ *Ibid.*, para. 320 (uglaste zgrade i izostavnici u originalu)

³¹⁵ *Ibid.*, para. 460.

³¹⁶ *Ibid.*, para. 461.

³¹⁷ *Ibid.*, para. 462.

je bilo moguće gađati konkretne ciljeve. Iz tih razloga, Pretresno veće takođe konstatuje da je oruđe M-87 “Orkan” neselektivno oružje, čija upotreba u gusto naseljenim civilnim zonama, kao što je Zagreb, ima za posledicu nanošenje teških ljudskih gubitaka. Do 2. maja 1995, posledice gađanja Zagreba projektilima iz oruđa M-87 “Orkan” bile su poznate osobama koje su učestvovala u donošenju odluke o njegovoj upotrebi. Pored toga, pre nego što je donesena odluka da se ovo oruđe ponovo upotrebi da bi se 3. maja 1995. gađao Zagreb, puni učinak korišćenja takvog neselektivnog oružja bio je bez sumnje poznat, jer su sredstva javnog informisanja 2. maja 1995. naširoko izveštavala o posledicama napada na Zagreb.³¹⁸

4.4. Namerno uništavanje sela, ubijanje nenaoružanih stanovnika

4.4.1. Glogova

U predmetu *Deronjić*:

Većinu stanovništva opštine Bratunac, kao i sela Glogova, činili su bosanski Muslimani.³¹⁹ Prema istom popisu, u Glogovi je 1991. godine živjelo 1.913 stanovnika, od kojih su 1.901 bili bosanski Muslimani, 6 bosanski Srbi, 4 su se izjasnili kao Jugosloveni, 1 kao bosanski Hrvat, a 1 kao “ostali”.³²⁰

Dana 30. septembra 2003., Miroslav Deronjić se izjasnio da je kriv za krivično djelo progona nesrpskih civila u selu Glogova, počinjeno putem sljedećih djela: izdavanjem naređenja da se izvrši napad na selo Glogovu 9. maja 1992., spaljivanjem dijela tog sela, te prisilnim raseljavanjem bosanskih Muslimana koji su u tom selu živjeli. U tom napadu ubijena su 64 muslimanska civila iz sela, uništeni su domovi i privatni posjedi bosanskih Muslimana, kao i džamija, a znatan dio Glogove je sravnjen sa zemljom.³²¹ U proljeće 1992. godine izbio je oružani sukob između Srba i nesrba u Republici Bosni i Hercegovini, uključujući i opštinu Bratunac. U okviru tog sukoba, snage bosanskih Srba, snage JNA i para-

³¹⁸ *Ibid.*, para. 463.

³¹⁹ *Deronjić*, para. 50.

³²⁰ *Ibid.*, para. 51.

³²¹ *Ibid.*, para. 44.

vojne snage vršile su rasprostranjene i sistematske napade na civilno stanovništvo na tom području.³²² U sklopu procesa koji je za cilj imao da se osigura da opština Bratunac postane srpska nacionalna teritorija, “dobrovoljci” iz SFRJ, uz saradnju vlasti SFRJ, prešli su 14. ili 15. aprila 1992. rijeku Drinu i ušli u selo Skelane u opštini Srebrenica. Svrha njihovog ulaska u Bosnu i Hercegovinu bila je da pomognu bosanskim Srbima da preuzmu vlast i prisilno uklone Muslimane s tog područja.³²³ Nakon toga su preduzeti naponi na protjerivanju bosanskih Muslimana iz opštine Bratunac. To etničko čišćenje obuhvatalo je zastrašivanje i nasumična ubistva bosanskih Muslimana od strane “dobrovoljaca” i drugih, te pljačkanje domova i poslovnih objekata koji su pripadali Muslimanima.³²⁴ Jednog dana krajem aprila 1992. godine, bosanski Muslimani iz sela Glogova dobili su uputstvo da dođu na sastanak u prostorije mjesne zajednice u Glogovi i na tom sastanku im je rečeno da moraju predati svoje naoružanje.³²⁵ Dana 27. aprila 1992. godine, ili približno tog datuma, gorepomenuta grupa vratila se u Glogovu da bi kupila oružje. Milutin Milošević, načelnik srpskog SUP-a, rekao je mještanima da Glogova neće biti napadnuta jer su predali oružje. Optuženi ne osporava činjenicu da je Milutin Milošević dodao da govori u ime Miroslava Deronjića. [...] Od tog trenutka Glogovu je trebalo smatrati razoružanim i nebranjenim selom.³²⁶ Razoružavanje bosanskih Muslimana u Glogovi i drugim muslimanskim selima bilo je važan element u obezbjeđivanju i omogućavanju trajnog uklanjanja bosanskih Muslimana iz Glogove, grada Bratunca, Suhe i Voljavice i ostvarenju ciljeva koje je postavilo rukovodstvo bosanskih Srba.³²⁷ Uveče 8. maja 1992., na sastanku Kriznog štaba, Miroslav Deronjić, u svojstvu predsjednika Kriznog štaba Bratunca, izdao je naređenje bratunačkom TO-u, kao i policijskim snagama u Bratuncu, da napadnu selo Glogovu, spale jedan dio sela, te prisilno rasele stanovnike, bosanske Muslimane. Miroslav Deronjić je 8. maja 1992. bio svjestan

³²² *Ibid.*, para. 67.

³²³ *Ibid.*, para. 69.

³²⁴ *Ibid.*, para. 71.

³²⁵ *Ibid.*, para. 75.

³²⁶ *Ibid.*, para. 76.

³²⁷ *Ibid.*, para. 79.

da time naređuje da se napadne nebranjeno i razoružano selo.³²⁸

Napad na Glogovu bio je združena operacija. Snage koje su izvodile napad sastojale su se od pripadnika JNA (Reljićeva jedinica), bratunačkog TO-a, bratunačke policije i pripadnika paravojnih “dobrovoljaca” iz Srbije (dalje u tekstu: snage koje su izvodile napad). Miroslav Deronjić je priznao da je on koordinisao napad na Glogovu i nadzirao njegovo izvođenje.³²⁹ U ranim jutarnjim satima 9. maja 1992. godine, konkretno pripadnici bratunačkog TO-a, bratunačke policije, JNA i paravojnih snaga, djelujući u dogovoru, opkolili su selo Glogova. Nakon toga, kao što je usaglašeno s optuženim, snage koje su izvodile napad pješice su ušle u selo i preuzele kontrolu nad njim. Mještani, bosanski Muslimani, koji su prethodno bili razoružani, nisu pružili otpor. Miroslav Deronjić je bio prisutan tokom napada na Glogovu i nakon napada je ušao u selo.³³⁰ Sakupljajući mještane sela Glogova, bosanske Muslimane, iz njihovih kuća, pripadnici snaga koje su izvodile napad ubili su iz vatrenog oružja ispred njihovih domova mještane bosanske Muslimane Medu Delića, Šeću Ibiševića, njegovu suprugu Zlatiju i Adema Junuzovića.³³¹

Tokom napada, pripadnici snaga koje su izvodile napad pogubili su grupu od približno devetnaest (19) muškaraca bosanskih Muslimana na glavnoj cesti blizu centra mjesta gdje su bili okupljeni mještani sela Glogova.³³² Nakon pogubljenja grupe bosanskih Muslimana koja se pominje u paragrafu 94, pripadnici snaga koje su izvodile napad naredili su ostalim mještanima Muslimanima da te i druge leševe odnesu do rijeke. Kad su svi leševi bačeni u rijeku, oni mještani bosanski Muslimani kojima je bilo naređeno da nose tijela postrojani su pored rijeke i pogubljeni.³³³ Kasnije tokom napada na Glogovu, pripadnici snaga koje su izvodile napad okupili su grupu od oko dvadeset (20) muškaraca bosanskih Muslimana kod pijace u Glogovi. Tim muškarcima, bosan-

³²⁸ *Ibid.*, para. 87.

³²⁹ *Ibid.*, para. 90.

³³⁰ *Ibid.*, para. 92.

³³¹ *Ibid.*, para. 93.

³³² *Ibid.*, para. 94.

³³³ *Ibid.*, para. 95.

skim Muslimanima, naređeno je da pješice krenu do rijeke, gdje su ih pogubili pripadnici snaga koje su izvodile napad po naređenju Najdana Mladenovića, pripadnika bratunačkog TO-a.³³⁴

Pripadnici snaga koje su izvodile napad ukupno su tokom napada 9. maja 1992. godine pogubili 64 bosanska Muslimana, stanovnika Glogove.³³⁵ Optuženi je poduzeo pomno planirani napad na Glogovu kako bi sproveo plan stvaranja srpskih nacionalnih teritorija prisilnim raseljavanjem bosanskih Muslimana iz cijele opštine Bratunac, koji je rukovodstvo bosanskih Srba zamislilo već 1991. godine.³³⁶

4.4.2. Ahmići

U predmetu *Bralo*:

[B]ralo i drugi učestvovali su u iznenadnom napadu na selo Ahmiće, s uputstvima da selo etnički očiste, pobiju sve vojno sposobne muškarce Muslimane, spale sve muslimanske kuće i protjeraju sve muslimanske stanovnike iz sela.³³⁷ Progoni tuženi u Optužnici bili su deo rasprostranjenog i sistematskog napada na civilno stanovništvo, prevashodno bosanske Muslimane opštine Vitez u Republici Bosni i Hercegovini, i Miroslavu Bralu bio je poznat širi kontekst u kojem je delovao.³³⁸ Nema, dakle, gotovo nikakve sumnje da je Bralo svojom voljom učestvovao u jednom od najsurovijih napada na neku zajednicu tokom cijelog sukoba u Bosni i Hercegovini. [...] Bilo bi teško naći očigledniji primjer “etničkog čišćenja”.³³⁹

U predmetu *Blaškić*:

Koliko god selo Ahmići nije imalo strateški značaj koji bi mogao opravdati sukob, ono je imalo veliku važnost za mus-

³³⁴ *Ibid.*, para. 96.

³³⁵ *Ibid.*, para. 97.

³³⁶ *Ibid.*, para. 222.

³³⁷ MKSJ, *Tužilac protiv Miroslava Brala*, Pretresno veće, Presuda o kazni, 7. decembar 2005., IT-95-17-S, para. 12 (*‘Bralo’*) (<http://www.legal-tools.org/doc/e10281/>, <http://www.legal-tools.org/doc/5c334d/>).

³³⁸ MKSJ, *Tužilac protiv Miroslava Brala*, Tužilaštvo, Činjenična osnova za Sporazum o izjašnjavanju o krivici, 18. juli 2005., IT-95-17-PT, para. 6 (<http://www.legal-tools.org/doc/ed181d/>).

³³⁹ *Bralo*, para. 30.

limansku zajednicu u Bosni. Iz tog sela potječe veliki broj imama i mula. Zbog toga su Ahmići smatrani svetim mjestom među bosanskim Muslimanima. U tom smislu, Ahmići predstavljaju simbol muslimanske kulture u Bosni. Prema mišljenju svjedoka Wattersa, to je svakako bio ralog zbog kojega su Ahmići postali meta.³⁴⁰ Većina muškaraca je ubijena pucnjem iz neposredne blizine.³⁴¹ U Donjim Ahmićima ubijeno je dvadesetak civila dok su pokušavali pobjeći iz sela. [...] Vojni eksperti su zaključili da su ih ubili snajperisti.³⁴² Još je tijela pronadjeno u kućama do te mjere pougljeđenih da ih nije bilo moguće identificirati, i u položajima po kojima se može zaključiti da su ti ljudi bili živi spaljeni. Među tim žrtvama je bilo mnogo žena i djece. Britanski bataljon UNPROFOR-a izvijestio je da su “većina od 89 tijela dovezenih iz sela bila tijela starijih osoba, žena, djece i novorođenčadi.”³⁴³ Prema izvještaju PMEZ-a, u napadu na Ahmiće ubijene su najmanje 103 osobe.³⁴⁴ Prema izvještaju Centra za ljudska prava u Zenici, u Ahmićima je tokom tog napada spaljeno 180 od 200 muslimanskih kuća.³⁴⁵ Uništeno je više vjerskih objekata [uključujući džamije].³⁴⁶ Vijeće primjećuje da je ta džamija (u Donjim Ahmićima) tek nedugo prije bila sagrađena. Stanovnici Ahmića sakupljali su novac da bi je izgradili i bili su veoma ponosni na njezinu arhitekturu.³⁴⁷ Način na koji je izvršen napad i razmjeri zlodjela protiv muslimanskog stanovništva i gradjevina koje su simbol njihove kulture dovoljni su da se bez ikakve sumnje utvrdi kako je taj napad bio usmjeren protiv civilnog muslimanskog stanovništva. Jedan posmatrač PMEZ-a je primijetio nakon posjete Ahmićima 22. aprila 1993. da “od samih sistematskih uništavanja, od miniranja religijskih objekata, još više zapanjuje to što su neke kuće ostale čitave, pa čak i nastanjene – što navodi na pitanje kako su ti otočići mogli preživjeti usred takvog nasilja.” Više mdjunarodnih posmatrača, koji su neko-

³⁴⁰ *Blaškić*, para. 411.

³⁴¹ *Ibid.*, para. 414.

³⁴² *Ibid.*, para. 415.

³⁴³ *Ibid.*, para. 416.

³⁴⁴ *Ibid.*, para. 417.

³⁴⁵ *Ibid.*, para. 418.

³⁴⁶ *Ibid.*, para. 419.

³⁴⁷ *Ibid.*, para. 422.

liko dana nakon napada na Ahmiće bili na mjestu događaja, izjavili su kako su konstatairali da se radi o “takvim okrutnostima i zvjerstvima kakve je gotovo nemoguće opisati”.³⁴⁸

4.4.3. Stupni Do

U predmetu *Rajić*:

Sve vrijeme na koje se odnosi Izmijenjena optužnica, uključujući 21. oktobar 1993. i nakon toga, Ivica Rajić je znao da su postrojbe HVO-a pod njegovom komandom, uključujući Maturice i brigadu Ban Josip Jelačić, učestvovala u nekoliko ranijih operacija usmjerenih protiv sela bosanskih Muslimana u opštini Kiseljak i da su počinile zločine protiv bosanskih Muslimana, uključujući ubistvo, silovanje, uništavanje imovine, proizvoljno hapšenje, te fizički napad. [...] Ivica Rajić je znao, na primjer, da su zapovjednici i pripadnici Maturica, među kojima je bio i Miroslav Anić zvani Firga, sakatili bosanske Muslimane i vješali njihove odsječene glave na “otvorenoj tržnici” u gradu Kiseljaku. U isto vrijeme, Dominik Ilijašević zvani Como vozio se po Kiseljaku s odrezanim uhom jednog Muslimana zakačenim za antenu svog auta.³⁴⁹ Ivica Rajić je naredio snagama HVO-a, među kojima su bili i vojnici iz Kaknja, da napadnu Stupni Do i brdo Bogoš i da uhapsu i pritvore vojno sposobne muškarce muslimanske nacionalnosti u gradu Varešu.³⁵⁰ U Stupnom Dolu, zapovjednici i vojnici HVO-a pod komandom Ivica Rajića prisilili su civile, bosanske Muslimane, da napuste svoje domove i skloništa, pljačkali njihove dragocjenosti, hotimično ubijali muslimanske muškarce, žene i djecu i seksualno zlostavljali muslimanske žene. Dvanaest seljana muslimanske nacionalnosti natjerali su da udju u jednu šupu koju su potom vojnici HVO-a zapalili (ali su seljani uspjeli da pobjegnu iz te šupe). U napadu HVO-a na Stupni Do, kojim je komandovao Ivica Rajić, poginulo je najmanje 37 bosanskih Muslimana, i to muškaraca, žena, staraca i djece (otprilike šestoro njih su bili borci). Dana 23.-24. oktobra

³⁴⁸ *Ibid.*, para. 425.

³⁴⁹ MKSJ, *Tužilac protiv Ivica Rajića*, Pretresno veće I, Presuda o kazni, 8. may 2006., IT-95-12-S, para. 38 (<http://www.legal-tools.org/doc/b50857/>, <http://www.legal-tools.org/doc/0076cf/>).

³⁵⁰ *Ibid.*, para. 41.

1993., veliki dio sela je bio u potpunosti ili djelimično uništen.³⁵¹ Tužilaštvo, na koncu, tvrdi da je među žrtvama u Stupnom Dolu bilo petoro djece i najmanje četrnaest žena. Od tih žrtava, muškarci i žene su pogubljeni pred članovima svojih porodica, mlade žene su seksualno zlostavljane, a jedna žrtva je ostala bez većine članova svoje porodice.³⁵² [P]retresno vijeće konstatuje da zločini nisu samo činjeni u širokim razmjerama, nego i da su bili posebno nasilne prirode.³⁵³

U predmetu *Kordić i Čerkez*:

Pretresno vijeće je utvrdilo da je napad na Stupni Do bio usklađeni napad HVO-a na selo, sa namjerom da se ukloni muslimansko stanovništvo. Bez obzira na neposredni motiv, radilo se o dijelu ofanzive HVO-a protiv muslimanskog stanovništva Srednje Bosne, a posljedica je bio pokolj. Pružen je određen otpor, ali nije bilo opravdanja za napad.³⁵⁴

U predmetu *Prlić i dr.*:

Selo Stupni Do imalo je 70 kuća i 220 do 250 stanovnika. U oktobru 1993. godine, selo Stupni Do čuvala je “seoska straža.” U sastavu seoske straže bila su 43 stražara, starosti od 18 do 60 godina, koji nisu svi nosili uniforme. Seoska straža nije prošla nikakvu obuku, izuzev onih njenih pripadnika koji su služili u bivšoj JNA. Seoska straža bila je pod komandom ABiH, po mišljenju svjedoka Kemala Likića vjerovatno pod komandom 322. brigade iz Dabravine.³⁵⁵ Ofanziva HVO- a na Stupni Do počela je 23. oktobra 1993.903 oko 8:00 sati ujutro.³⁵⁶ Vijeće stoga zaključuje da je prilikom napada pripadnika specijalnih jedinica “Maturice” i/ili “Apostoli” na selo Stupni Do život izgubilo 38 Muslimana, mještana sela, da su pripadnici specijalnih jedinica “Maturice” i/ili Apostoli od ukupno 38 ubili njih 36, i da su od tih 36 ubijenih njih 11 bili pripadnici seoske straže i/ili ABiH. Što se tiče preostale tri osobe, od tih ukupno 38 osoba, Vijeće nema saznanja o tome da li su one bile pripadnici ABiH ili

³⁵¹ *Ibid.*, para. 49.

³⁵² *Ibid.*, para. 113.

³⁵³ *Ibid.*, para. 86.

³⁵⁴ *Kordić i Čerkez*, para. 750.

³⁵⁵ *Prlić i dr.*, tom 3, para. 415.

³⁵⁶ *Ibid.*, para. 417.

ne, aliu vezi s jednom od njih, Medinom Likić, Vijeće zaključuje da je ubijena nakon što su je razoružali pripadnici HVO-a.³⁵⁷ Iz svjedočenja koje je Vijeće saslušalo proizlazi da su u napadu na Stupni Do 23. oktobra 1993. vojnici HVO-a sistematski krali imovinu iz kuća u selu, te da su od mještana sela oduzimali stoku, novac, nakit i druge predmete od vrednosti.³⁵⁸ Vijeće zaključuje da su u toku i nakon napada specijalnih jedinica “Maturice” i/ili “Apostoli” na selo Stupni Do potpuno uništene sve kuće u selu i okolni objekti, kao što su štale ili šupe. Vijeće takođe zaključuje da su pripadnici istih jedinica opljačkali imovinu mještana sela.³⁵⁹

5. Zaključak

Pregled dopušta zaključak da presude MKSJ ostavljaju sadašnjim i budućim generacijama valjano utvrđene činjenice o uzrocima rata u bivšoj Jugoslaviji, njegovim glavnim protagonistima i žrtvama i o grubom kršenju ljudskih prava i zakona ratovanja koje su ga odlikovale tokom čitavog trajanja. Bez MKSJ većina tih činjenica ne bi bila poznata do današnjeg dana.

Činjenice su utvrđene na osnovu autentičnih, onovremenih, merodavnih dokumenata najvažnijih državnih organa i tela zaraćenih strana, drugih primarnih dokumentarnih dokaza, svjedočenja nekih po položaju najviših učesnika i donosilaca odluka i mnogo stotina žrtava i svedoka. Odbrana je energično i odlučno osporavala dokaze Tužilaštva u svakom od predmeta, iznoseći suprotno tumačenje razloga za rat, redosleda događaja, motiva i ciljeva zaraćenih strana i počinitelaca i žrtava izvršenih zločina. Na osnovu svih dokaza, u presudama je utvrđeno da je sukob po prirodi bio ekspanzionistički i međunarodni, da je rasprostranjeni i sistematski napad na civilno stanovništvo bio njegov glavni atribut, i da su etnička čistoća, to jest etničko čišćenje, bili *cilj*, a *ne posledica* rata.

To je odlučujući doprinos MKSJ istoriji i istini kao suštinskom elementu pravde. Na te nalaze MKSJ se može i treba osloniti u sveobuhvatnom nastojanju da se sukob pojmi i razume i da se na prostoru bivše Jugoslavije i Balkana izgradi mirna budućnost zasnovana na poštenju i poverenju.

³⁵⁷ *Ibid.*, para. 464.

³⁵⁸ *Ibid.*, para. 465.

³⁵⁹ *Ibid.*, para. 467.

Presude i stenogrami sudjenja pred MKSJ su otrežnjujuća hronika apsurdnosti nacionalizma-šovinizma i efikasnosti nikada promenjenog obrasca propagande i drugih metoda manipulacije stanovništvima. Kroz upečatljive pojedinosti oni dokumentuju besmislenost, krajnju surovost i patnju nasilnog sukoba, pustošenje i propast koju donosi rat, kako je zabeleženo u jednoj od presuda. Mnogbrojne lekcije koje presude i spisi MKSJ nude, ako naučene, služile bi sprečavanju budućih ratova, umesto njihovg večnog ponavljanja.

TOAEP TEAM

Editors

Antonio Angotti, Editor
Olympia Bekou, Editor
Mats Benestad, Editor
Morten Bergsmo, Editor-in-Chief
Alf Butenschøn Skre, Senior Executive Editor
Eleni Chaitidou, Editor
CHAN Ho Shing Icarus, Editor
CHEAH Wui Ling, Editor
FAN Yuwen, Editor
Manek Minhas, Editor
Gareth Richards, Senior Editor
Nikolaus Scheffel, Editor
SIN Ngok Shek, Editor
SONG Tianying, Editor
Moritz Thörner, Editor
ZHANG Yueyao, Editor

Editorial Assistants

Pauline Brosch
Marquise Lee Houle
Genevieve Zingg

Law of the Future Series Co-Editors

Dr. Alexander (Sam) Muller
Professor Larry Cata Backer
Professor Stavros Zouridis

Nuremberg Academy Series Editor

Dr. Viviane Dittrich, Deputy Director, International Nuremberg Principles Academy

Scientific Advisers

Professor Danesh Sarooshi, Principal Scientific Adviser for International Law
Professor Andreas Zimmermann, Principal Scientific Adviser for Public International Law
Professor Kai Ambos, Principal Scientific Adviser for International Criminal Law
Dr.h.c. Asbjørn Eide, Principal Scientific Adviser for International Human Rights Law

Editorial Board

Dr. Xabier Agirre, International Criminal Court
Dr. Claudia Angermaier, Austrian judiciary
Ms. Neela Badami, Narasappa, Doraswamy and Raja
Dr. Markus Benzing, Freshfields Bruckhaus Deringer, Frankfurt

Associate Professor Margaret deGuzman, Temple University
Dr. Cecilie Hellestveit, University of Oslo
Dr. Pablo Kalmanovitz, Centro de Investigación y Docencia Económicas, Mexico City
Dr. Sangkul Kim, Korea University
Professor Jann K. Kleffner, Swedish National Defence College
Professor Kjetil Mujezinović Larsen, University of Oslo
Professor Salím A. Nakhjavání, Institute for Security Studies, Pretoria
Professor Hector Olasolo, Universidad del Rosario
Ms. Maria Paula Saffon, DeJusticia
Dr. Torunn Salomonsen, Norwegian Ministry of Justice
Professor Carsten Stahn, Leiden University
Professor Jo Stigen, University of Oslo
Dr. Philippa Webb, King's College London
Dr. WEI Xiaohong, Renmin University of China

Advisory Board

Mr. Hiram Abtahi, International Criminal Court
Judge Silvana Arbia, former Registrar of the International Criminal Court
Professor Olympia Bekou, University of Nottingham
Mr. Gilbert Bitti, International Criminal Court
Research Professor J. Peter Burgess, PRIO
Former Judge Advocate General Arne Willy Dahl, Norway
Professor Emeritus Yoram Dinstein, Tel Aviv University
Professor Jon Elster, Columbia University and Collège de France
Mr. James A. Goldstone, Open Society Institute Justice Initiative
Mr. Richard J. Goldstone, former Chief Prosecutor, ICTY
Judge Hanne Sophie Greve, Gulating Court of Appeal, formerly ECtHR
Dr. Fabricio Guariglia, International Criminal Court
Professor Franz Günthner, Ludwig-Maximilians-Universität
Mr. Wolfgang Kaleck, European Center for Constitutional and Human Rights
Former Judge Erkki Kourula, International Criminal Court
Professor Claus Kreß, Cologne University
Professor David Luban, Georgetown University
Mr. Juan E. Méndez, former President, ICTJ
Dr. Alexander Müller, Director, The Hague Institute for the Internationalisation of Law
Judge Erik Møse, European Court of Human Rights, former President, ICTR
Dr. Gro Nystuen, Norwegian Judge
Mr. William Pace, Convener, Coalition for the International Criminal Court
Ms. Jelena Pejić, International Committee of the Red Cross
Mr. Robert Petit, former International Co-Prosecutor, ECCC
Dr. Joseph Rikhof, Ottawa University, Canada
Maj-Gen (ret'd) Anthony P.V. Rogers, Cambridge University
Professor William A. Schabas, Middlesex University
Professor James Silk, Yale Law School
Associate Professor YANG Lijun, Chinese Academy of Social Science
Professor Marcos Zilli, University of Sao Paulo

OTHER ISSUES IN THE OCCASIONAL PAPER SERIES

Hans-Peter Kaul:
Is It Possible to Prevent or Punish Future Aggressive War-Making?
Torkel Opsahl Academic EPublisher
Oslo, 2011
FICHL Occasional Paper Series No. 1
ISBN: 978-82-93081-37-1

Richard J. Goldstone:
South-East Asia and International Criminal Law
Torkel Opsahl Academic EPublisher
Oslo, 2011
FICHL Occasional Paper Series No. 2
ISBN: 978-82-93081-38-8

Lord Iain Bonomy:
Principles of Distinction and Protection at the ICTY
Torkel Opsahl Academic EPublisher
Oslo, 2013
FICHL Occasional Paper Series No. 3
ISBN: 978-82-93081-39-5

Claus Kreß:
Towards a Truly Universal Invisible College of International Criminal Lawyers
Torkel Opsahl Academic EPublisher
Brussels, 2014
FICHL Occasional Paper Series No. 4
ISBN: 978-82-93081-40-1

Stian Nordengen Christensen:
Regulation of White Phosphorus Weapons in International Law
Torkel Opsahl Academic EPublisher
Brussels, 2016
FICHL Occasional Paper Series No. 6
ISBN: 978-82-8348-109-9

Federica D'Alessandra:

'Law, Not War': Ferencz' 70-Year Fight for a More Just and Peaceful World

Torkel Opsahl Academic EPublisher

Brussels, 2018

Occasional Paper Series No. 7

ISBN: 978-82-8348-176-1

Claus Kreß:

Preliminary Observations on the ICC Appeals Chamber's Judgment of 6 May 2019 in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal

Torkel Opsahl Academic EPublisher

Brussels, 2019

Occasional Paper Series No. 8

ISBN: 978-82-8348-116-7

Morten Bergsmo:

Myanmar, Colonial Aftermath, and Access to International Law

Torkel Opsahl Academic EPublisher

Brussels, 2019

Occasional Paper Series No. 9

ISBN: 978-82-8348-085-6

Occasional Paper Series No. 5 (2017):

**Rat u Jugoslaviji u presudama MKSJ:
Ciljevi zaraćenih strana i priroda sukoba**

Julija Bogoeva

U ovoj publikaciji sakupljeni su zaključci Medjunarodnog krivičnog Tribunala za bivšu Jugoslaviju ('MKSJ') o najvažnijim činjeničnim pitanjima oružanih sukoba i glavnim medjunarodnim zločinima 1990. godina u bivšoj Jugoslaviji. U njoj su izdvojeni najcentralniji nalazi o činjeničnim pitanjima od najvećeg opšteg značaja i predstavljeni u koherentnoj strukturi. Autorka je jedna od najboljih pravnika njene generacije na Univerzitetu u Beogradu. Nekoliko godina bila je vodeći novinar koji pokriva rad Medjunarodnog krivičnog Tribunala za bivšu Jugoslaviju. Kasnije je radila kao analitičar u Tužilaštvu MKSJ.

Između 1994. i 2017. godine Tužilaštvo je prikupilo zbirku dokumentarnih i drugih informacija o bivšoj Jugoslaviji koja je bez premca. Imalo je sreću da razvije jake timove civilnih i vojnih analitičara koji su osigurali da bitni materijali postanu deo desetina i desetina sudskih spisa kao osnova za razmatranja da li su kontekstualni i drugi elementi navodnih zločina ispunjeni. Taj profesionalizam Tužilaštva postavio je visok prag za Odbranu i Sudije. Kao posledica, kvalitet činjeničnih nalaza Tribunala ostaje jedan od najvažnih vidova njegovog nasledja i doprinosa regionu u kojem su zločini izvršeni.

ISBN: 978-82-8348-177-8.

TOAEP

Torkel Opsahl
Academic EPublisher

Torkel Opsahl Academic EPublisher

E-mail: info@toaep.org

URL: www.toaep.org

CILRAP

Centre for International
Law Research and Policy